

מדשן ביתך

גליון
מס' 586

פנינים ורעיונות נפלאים לפרשת השבוע
מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א

כי תצא
תשפ"ו

"כי תצא למלחמה על איבך" (כ"א - י')

במלחמות הרשות הכתוב מדבר. [רש"י]

כותב ה"חובת הלבבות", אין בהתנהגותנו דבר רשות, אלא או מצוה או עבירה, וכל תחבולות היצר הם לפתות את האדם שזה ענין של רשות, שאם יאמר לו שזו עבירה לא ישמע לו, ולכן כל מלחמה על היצר על דבר רשות - במלחמות הרשות הכתוב מדבר.

"כי תצא למלחמה על איבך" (כ"א - י')

שואל בספר "זכרון ישראל", מדוע לא נאמר "כי תלחם" אלא "כי תצא למלחמה"? ומתוך, במלחמות ישראל, כשכבשו את הארץ, לא נלחמו! כלי הנשק היה שופר, הקיפו את יריחו, תקעו בשופר והחומה נפלה ואיתה העיר. כלומר, עם ישראל רק יוצא למלחמה, אבל מי עושה את המלחמה? ה' איש מלחמה. וכך אומר דוד לשאול המלך כשהלך להילחם בגליית הפלישתים "עבדך ילך ונלחם עם גליית הפלישתים הזה", לכאורה היה צ"ל כתוב "עבדך ילחם"? אלא, הכוונה היא שדוד ילך, ואילו הקב"ה ילחם. לפי זה "כי תצא למלחמה על איבך", אתה רק יוצא, ואילו הקב"ה הוא שיתן את האויבים בידך, ה' איש מלחמה ה' שמו".

רבי משה שטרנבוך מתוך שאפילו אם האדם עדיין לא נלחם בפועל, אלא רק יצא והיינו שהחליט בדעתו שהוא מזמין עצמו להילחם, הקב"ה כבר עוזרו וזוכה להבטחת השי"ת "ונתנו ה' אלוך בידו", כי עצם ההחלטה התקיפה לצאת למלחמת היצר הרי זה בגדר 'פתח כחודו של מחט', ועל זה הבטיח הקב"ה [שה' ש רבה ד' - ב'] "אמר הקב"ה, פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודת של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרונות נכנסות בו",

ה"חפץ חיים" הוסיף עוד על דברי הקדמונים, שמשלשון הפסוק משמע שהדרך היחידה לנצח במלחמת היצר הוא אך ורק על ידי "כי תצא למלחמה על איבך", אבל אם אין האדם מוכן לעמוד בקשרי מלחמה נגד היצר, והיינו שאינו מכין עצמו שצריך לוותר על התאוות ולבוא בתחבולות ולהוסיף גדרים וסייגים, אלא חושב שבתפילה לבד יצליח להכניע את לבבו, לא יצליח לעמוד נגד היצר הרע ותחבולותיו.

הוסיף רבי משה שטרנבוך שמו"ר רבי משה שניידער זצ"ל היה רגיל מאוד להביא בשיחותיו את דברי ה"חפץ חיים" הללו, והיה מתאר לפני בני הישיבה איך היצר הרע אינו נח לרגע אחד, ומיד בשעה שהאדם מתעורר משנתו נמצא היצר הרע לידו, ומסיתו שישכב עוד במיטתו, ואם אין האדם פותח מיד במלחמה נגד היצר הרי הוא נופל בידו ומגיע מאוחר לתפילה ונאלץ להתפלל במרוצה, ועבירה גוררת עבירה והוא נשאר בעצלותו כל היום, ורק אם הוא מנהל מיד מלחמה נגד היצר יצליח בסייעתא דשמיא לכבוש אותו.

"כי תצא למלחמה על איבך" (כ"א - י')

שואל רבי יעקב גלינסקי, הרי אלו שיצאו למלחמה היו אנשים שיראו מעבירות שבידם, איך יתכן שצדיקים כאלו יתפתו לאשת יפת תואר? ותירץ, תראו איך נראה יהודי לפני הצבא, ואיך נראה יהודי לאחר הצבא...

"כי תצא למלחמה על איבך" (כ"א - י')

דורשי רשומות דרשו מלחמה זו בענין מלחמת היצר האורב לפתחנו, כשמידי יום ביומו חייבים אנו לגייס את מיטב הכוחות כדי להצליח להתמודד מולו.

השל"ה מבאר שהתורה רומזת במילים אלו על מלחמת היצר, האדם צריך לצאת ולהילחם ביצר הרע כמו שהגמ' אומרת [ברכות ה.]. "לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע", וכך רומזת התורה, "כי תצא למלחמה על איבך", כשתתגרה מלחמה ביצר הרע, "ונתנו ה' אלקיך בידך" - כי הבא ליטור מסייעין לו. ולמעלה מזה, "ושבית שביו", השבי שהיצר הרע צד בערמה ממך, כל העבירות שבידך תתהפכנה לזכויות, וכמו שאמרו חז"ל: גדולה תשובה, שעבירות נעשות לו זכויות.

וכן כתב ה"חפץ חיים", "כי תצא למלחמה על איבך", זו מלחמת היצר, אם רק יצא האדם למלחמה נגדו, מובטח לו "ונתנו ה' אלקיך בידך", ודאי הוא שיגבר עליו האדם וינצחו. התפקיד המוטל על האדם הוא, לצאת למלחמה. ממשכה התורה ואומרת "ושבית שביו", מה שיצר הרע שבה ממך, תחזור אתה ותשבה ממנו, שהרי העוונות נהפכים לזכויות. בדומה לזה דרשו חז"ל על הפסוק בפרשת חוקת "וישב ממנו שבי", לא לקחו מהם אלא שפחה אחת, ומשלחם היתה, שככה נאמר "שבי", מן השבי היתה. הרי שביארו חז"ל כוונת הפסוק "וישב ממנו שבי", היינו נטלו בשבי את אשר כבר נשבה קודם לכן. וגם כאן כתוב "ושבית שביו", תיקח מהשבי מה שנלקח ממך לשבי, מה שהיצר לקח בשבי תיקח חזרה ממנו כשאתה יוצא למלחמה נגדו, כי העוונות נהפכים לזכויות.

משל נפלא אמר רבי ישראל סלנטר, רב בעיירה קטנה פגש פעם את היצר הרע שהולך מולו עצוב. שאל אותו הרב, מדוע אתה עצוב? ענה לו היצר הרע: "כאן בעיירה אין לי עם מי לדבר, למרות שאני עובד ומשקיע, איני מצליח בכלל". לימים, ממשיך הרב לספר, נהיית לרב בברלין, והנה, באחד הימים, פוגש אני שוב ביצר הרע, הפעם הוא היה נראה שונה לחלוטין, ישוב היה רגוע כולו מדושן עונג, וחיוך נראה על פניו. מה המצב כאן? שאלתיו. "כאן מצוין", "כאן איני צריך להתאמץ כלל, עוזרים רבים יש לי, תיאטראות, הצגות, עיתונים וכו'". והנמשל, התורה באה ואומרת, "כי תצא למלחמה וכו' ונתנו ה' אלקיך בידך", כשתעמוד ותכריז מלחמה כנגד היצר הרע, יעזור לך הקב"ה להצליח במלחמה נגדו, ולא זו בלבד, אלא "ושבית שביו", יתכן, שאף תזכה לסייעתא דשמיא מיוחדת, ותחזיר גם את אלו שכבר נשבו ונפלו בידו.

ה"חתם סופר" למד מפסוק זה מהי הדרך שהאדם ילך בה במלחמתו נגד יצר הרע. כשהאדם מתחיל לחזור בתשובה, אל יסגף את עצמו עד הקצה האחרון, אלא ילך ממדרגה למדרגה עד שיגיע לפסגה, כדרך שהיצר הרע בא לצדיק ומסיתו לעבור עבירה, אינו אומר לו בפעם אחת, לך עבוד עבודה זרה, כי הוא יודע שלא ישמע לו, אלא מסיתו לעבור מעט מעט, כדרך שאמרו [שבת קה.] היום אומר לו כך, ומחר אומר לו כך וכו'.

וזה מה שאומר הפסוק "כי תצא למלחמה על איבך" - כשהאדם יוצא למלחמה על היצר הרע, ה"אויב" שלו, ונתנו ה' אלקיך בידך - דע, הקב"ה יעזור לך ותנצח אותו. איך תצליח? ושבת שביו - תנהג כדרכיו, כדרך שהוא שובה אותך ולא בא אליך בפעם אחת שתעשה חטא גדול, אלא מעט מעט, כך תנהג כשאתה בא לקחת ממנו את שביו, אל תחזור בפעם אחת עד הקצה האחרון, אלא מעט מעט, וכך תצליח לחזור בתשובה שלימה.

ובדרך זו מסביר ה"חתם סופר" פסוק נוסף בפרשה "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך, ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו" [כ"ב - ח'] כי תבנה בית חדש - כשתחדש (את ביתך), לשוב בתשובה אל ה', ועשית מעקה לגגך - עיקר העבודה היא, לשים מעקה (גדרים, וקבלות על העתיד). מזהירה התורה!! תזהר שהמעקה (הגדרים) שעשית לעצמך לא יהיו גבוהים, ולא תשים דמים בביתך - וחלילה תביא לביתך דמים, כי יפל הנפל ממנו - כי אולי לא תצליח לעמוד בהם, ותפסיד את הכל.

רבי זלמן סורוצקין זצ"ל בספרו "אזנים לתורה" מבאר, כאן לימדך תורה טכסיסי מלחמה, שאם יש לך לנהל מלחמה - אז תשתדל לנהל אותה על אדמת האויב או במקום הפקר. וזה פירושו 'כי תצא למלחמה' - אל תחכה עד שהוא יבוא ללחום עמך בארצך, ואז עד שתנצחו - יחריב ח"ו את עריך, אלא צא אתה אליו. ועוד פירש 'על איבך' - ולא על שכניך שהיית עמם תמיד בשלום - אלא שנפל ביניכם איזה סכסוך קל ערך, שאפשר לסדר אותו בנקל. באופן כזה אל תמהר לצאת לריב, כי אין דבר טוב יוצא ממריבה, לכן לא תלחם אלא עם 'איבך'.

רבי שלום שבדרון הסביר פסוקים אלו, על פי הסברו של המגיד מקלם, הגמ' אומרת [מגילה ג'], המפחד ואינו יודע ממה, יקרא קריאת שמע, ואם הוא נמצא במקום הטינופת שאסור לקרות שם קריאת שמע, ירחיק ממקומו ד' אמות ויקרא שם, אבל אם אינו יכול להרחיק ממקומו, יאמר עיזא דבי טבחה שמינא מינאי - "העיזים של הטבח שמנים יותר ממני". ובפשטות, זהו לחש כפי שיש עוד לחשים בדברי חז"ל, לחש שבעקבותיו יפוג הפחד. אומר המגיד מקלם, שיש כאן רמז גדול בדברי חז"ל, קורה לפעמים שאדם מתחיל לפחד ולחשוש "מה יהיה איתי ביום הדין", באותו יום שעליו נאמר "ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון", אך מאידך אינו יודע מדוע פוחד, וחושב לעצמו, הרי אני מניח תפילין, מתפלל שלוש תפילות ביום, וא"כ מדוע מלווה אותי איזה שהוא פחד, אלא שמסתמא הוא עשה מעשה רע ולכן ליבו נוקפו, כמו שכתוב "ונטמאתם בם", אל תיקרי "ונטמאתם" אלא וניטמתם, הלב נהיה סתום, לא רואים טוב ולא חשים טוב, וקול דודי דופק לו בלב, מעורר אותו לחשוש מפני יום הדין שיהיה, מה עלי לעשות. על זה נתנו חז"ל עצה, "יקרא קריאת שמע", יקרא את מה שכתוב "שמע ישראל" ה' אלוהינו ה' אחד, וימשיך עוד ועוד, "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך וכו' ושננתם לבניך ודברת בם וכו'", ואז בוודאי כבר ישכיל מה עליו לעשות ומה עליו לתקן.

אך ממשכיה הגמ' ואומרת, אבל אם הוא עומד במקום הטינופת, אם הוא שרוי בכאלה מקומות שהלב סתום כל כך, עד שאינו יכול לקבל עליו עול מלכות שמים כפי הצורך, ואז אינו יכול להפיג מעצמו את הפחד המשונה שמלווה אותו, מה העצה? "לינשוף מדוכתיה ארבע גרמיד" - יקפוז ממקומו ארבע אמות, תקפוז ממקומך וממצבך ארבע אמות, תביט ותיזכר מה יישאר מהאדם, ארבע אמות, מקומו של קבר, לא יותר, תזכור נא "ארבע אמות", אולי בעקבות כך המוח יתבהר ותוכל לקבל עליך עול מלכות שמים ולקרב את עצמך יותר ללימוד תורה ושמירת מצוות. "ואי לא", ואם לא! אם אינו יכול לקפוז ממקומו ארבע אמות, כי הוא כבול חזק למקום הטינופת, עטוף בעולם הזה מכל עבריו, "יאמר לעצמו", יחזור ויאמר לעצמו את הלחש הבא: העיזים של הטבח יותר שמנים ממני, אם היינו מבינים את שפת העיזים, היינו שומעים כיצד עז מפוטמת אחת אומרת לחברתה, תראי כיצד בעל הבית אוהב אותנו ודואג לנו, משכים בבוקר מוקדם ונותן לנו לאכול, אח"כ שוב בשעה עשר, ושוב בצהריים, ואפילו שוב לפנות ערב, וגם ארוחה חמישית בחצות, חמש פעמים ביום. העיזים מרוצות, שמחות ומאושרות, בטוחות שבעל הבית החבר הטוב ביותר שלהן, אך אינם יודעות, שככל שהן משמינות יותר, קרב היום בו תהיינה על שולחן השחיטה.

כך גם האדם, אם הינך במקום הטינופת ואינך יכול להתעורר מ"ארבע אמות", תחשוב לעצמך, וכי היצר הרע הוא החבר הטוב שלי? וי וי, הוא הרי השטן שהוא מלאך המוות, הוא מכניס אותך להנאות ולתענוגים מגונים, הוא השונא שלך, מפטם אותך בכדי שיוכל להוביל אותך לשחיטה. מסיים ר' שלום, זה מה שאומרת התורה, "כי תצא למלחמה על איבך", הלא היא מלחמת היצר, מבטיחה לנו התורה "ונתנו ה' אלקיך בידך", אך באיזה אופן? "ושבת שביו", תשבה אותו דרך הקשה שהיצר הרע שובה אותך, מכניס אותך בדמיונות, באשליות כאילו יש לך כל טוב, כמו שהעיזים חושבות על עצמן, אך בעצם אין זה אלא דרך שחיטה! להביא אותך לכליון ולדאבון נפש, ורק כך תצליח, "ונתנו ה' אלקיך בידך".

"כי תצא למלחמה על איבך" (כ"א - י')

פתח הכתוב בלשון רבים "על איבך", וסיים בלשון יחיד "ונתנו". החיד"א בספרו "נחל קדומים" מבאר בדרך רמז, עפ"י הגמרא במסכת יומא [ס"ז:] שאנשי כנסת הגדולה ביקשו רחמים שיתבטל היצר הרע של עבודה זרה, ונתקבלה תפילתם, ונמסר בידם והרגוהו. לאחמ"כ ביקשו לבטל גם היצר הרע של עריות, ואכן נמסר בידם, והכניסו אותו לתוך סיר סגור למשך שלשה ימים, אבל ראו שאין העולם יכול להתקיים, ואפילו ביצה אחת לא הטילה שום תרנגולת באותם הימים, אז סיממו את עיניו והחזירוהו, וסיממת עיניו הועילה שאדם לא ירהר בקרובותיו.

לפי"ז כתב הרב החיד"א 'כי תצא למלחמה על 'אויבך', דהיינו שכשיבקשו לעשות מלחמה עם שתי יצרי הרע של ע"ז ושל עריות, אז על הראשון "ונתנו ה' אלקיך בידך" - לשון יחיד שרק אחד מהם, של ע"ז, ניתן בידם לגמרי שיוכלו להרגו, אבל השני - של עריות, על זה רק "ושבת שביו", אבל לא להורגו.

רבי בונם מפשיסחא מסביר, הגמ' אומרת [סוכה נ"ב:], שבע שמות יש לו ליצר הרע, דהיינו, היצר הרע מבקש הכל לעשות כדי להכניע את האדם, לכן הוא

'מגיב', להעביר את החזית לתוך שטח האויב, ועל ידי זה נזכה בעז'ה להבטחת 'ונתנו ה' אלקיך בידך'. ונראה שגם זה בכלל מה שדימו חז"ל את היצר הרע לזבוב, שהרי גם הזבוב קל למנוע את כניסתו על ידי פריסת רשתות וכדומה, אבל לאחר שהוא נכנס כבר לביתו קשה מאד לסלקו ...

והוסיף ע"ז ה"שפת אמת", דבר זה מרומז בפירושו של רש"י, דבמלחמה הרשות הכתוב מדבר, שיצא למלחמה בזמן שעדיין ליבו ברשותו אזי "ונתנו ה' אלקיך בידך".

"כי תצא למלחמה על איבך ונתנו ה' אלקיך בידך ושבית שביו" (כ"א - י")

שואל ה"משך חכמה", מה ההוספה "ונתנו ה' אלקיך בידך ושבית שביו", הרי השבי מתבצע עוד באמצע המלחמה ובלי קשר לתוצאותיה? מתרץ ה"משך חכמה", מכאן רואים יסוד בהלכות "יפת תואר", ההיתר לקחת יפת תואר הוא רק אם הקב"ה מנחיל לך ניצחון מוחלט, אבל במלחמה שאתה לא מנצח, או מנצח חלקית, וכל אחד שובה מהשני וכשעושים שלום מחליפים שבויים, א"כ יתכן שבגלל שביית יפת תואר וגיורה, לא ירצה השבאי היהודי לשחרר את יפת התואר ששבה ונישא לה, ובעקבות זאת יעכבו האויבים בידיהם שבויי ישראל. באה התורה לחדש לנו, כי בדרך זו לא הותרה יפת תואר, אלא רק באופן שבו "ונתנו ה' אלקיך בידך", ניצחון גמור, רק אז יכול לעכבה בעל כרחו.

"וראית בשביה אשת יפת תואר" (כ"א - י"א)

היצר הרע הוא אומן נפלא, שבכוחו לייפות ולפאר את העבירה בכל מיני פאר והדר. אפילו את הדבר הנתעב ביותר והנאלץ, הוא מטהר ומייפה. ישנם עבירות בזוויות, שמי ששומע עליהן מושך בכתפיו ומתפלל איך אפשר שאדם בר דעת יעשה דבר כזה, האם יצא מדעתו, או אבדה בינתו? אבל, היצר הרע, ברוב אומנות מצליח לצבוע אפילו דברים כאלה בצבעים היותר יפים והיותר ורודים.

ולפי' מבאר בספר "מטה יהודה" של הרב יהודה לאזארוי [הו"ד בעלון לאור הנר] את הפסוק, "אשת" הוא מין שרץ העוף הנקרא "עטלף" שאינו יכול להביט בשמש והוא מעופף רק בלילה, כמו שכתוב [תהלים נ"ח - ט'] "נפל אשת כל חזו שמש". צורתו של אותו עוף היא כמו עכבר עם כנפיים. "וראית בשביה אשת", אפילו אם תראה בשביה בריה מאוסה ובזויה, כמו עטלף, אבל בגלל היצר הרע היא נראית לך יפת תואר, "וחשקת בה", זהו כוחו של היצר הרע.

"וראית בשביה אשת יפת תואר" (כ"א - י"א)

כתוב במגילת אסתר "ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה ויפקד המלך פקידים וכו' ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה" [אסתר ב' - ב' ג'] כאן מוזכר רק הבחינה של 'טובת מראה'.

אמנם לגבי אסתר נאמר "ויהי אומן את הדסה היא אסתר וכו' והנערה יפת תואר וטובת מראה" [פסוק ז'], כאן נוספה בחינה של 'יפת תואר' מעבר ל'טובת מראה'.

אומר הגר"א מוילנא, שיש שתי בחינות בנוי, האחת היא נאה במראה, והשנייה שהיא שאינה נאה במראה אבל נאה בחיתוך איברים במידה נכונה,

מגיע אליו בכל מיני צורות שונות ומשונות, ובכל פעם הוא מגיע בדמות שונה, ובשם אחר, פושט צורה ולובש צורה, עד שנדמה לאדם כי יש לו מלחמה עם אויבים רבים וכורע תחתיו. אך האמת שאינו אלא אויב אחד, שמנסה להפיל את האדם בכל צורה שהיא. וזה הפירוש בפסוק "כי תצא למלחמה על איבך", לשון רבים, אתה חושב בוודאי שיש לך מלחמה עם אויבים רבים, ולכן אתה מפחד ואומר: איך אני אוכל להתגבר עליהם. התשובה לכך היא: "ונתנו ה' אלקיך בידך ושבית שביו", לשון יחיד, תדע לך, שאין זה אלא יצר הרע קטן ויחיד שמדמה את עצמו להרבה ואין לך לפחד, כי "ונתנו ה' אלקיך בידך ושבית שביו".

בספר "אפריון" לבעל "קיצור שולחן ערוך" ביאר על פי מש"כ בספר "בינה לעתים" [ריש דרוש כ"ד ד"ה העצמית] לפרש את הפסוק [לעיל ז' - י"ז] כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם לא תירא מהם וגו', שהכוונה היא כאשר תאמר בלבבך רבים הגוים וגו', שתבין ותדע כי בדרך הטבע לא תוכל להורישם, וע"כ תשים בטחונך בה' ית"ש אז לא תירא מהם, משא"כ אם תחשוב להורישם בדרך הטבע. וכן הפירוש בפסוק זה, כי תצא (בלשון יחיד) למלחמה על אויבך, כלומר כשיהיה בעיניך אלו שאתה יוצא למלחמה נגדם כאילו אתה היחיד והם הרבים שלא תוכל להם בדרך הטבע, רק אז יקויים בך "ונתנו ה' אלקיך בידך" כאיש אחד.

"כי תצא למלחמה על איבך ונתנו ה' אלקיך בידך" (כ"א - י")

שואל האדמו"ר מסוכוטשוב, מדוע בפרשתנו מיד אחרי "כי תצא למלחמה" באה ההבטחה "ונתנו ה' אלקיך בידך", ואילו בפרשת בהעלותך [במדבר י' - ט'] כתוב "כי תבוא מלחמה בארצכם וכו' והרעותם בחצוצרות ונזכרתם" ואז "ונושעתם מאויבכם"? ועוד קשה, מדוע כאן נאמר בלשון יחיד ושם בלשון רבים? ומתרץ, קושיה אחת מתורצת בשניה, מה שנאמר כאן בלשון יחיד, היינו "כי תצא" כאיש אחד בלב אחד, באחדות ורעות, אז "ונתנו ה' אלקיך בידך", וכמו שנאמר במדרש [יקר"כ"ז] דורו של אחאב עובדי עבודה זרה היו, ועל שלא היתה ביניהם מחלוקת, היו יוצאין למלחמה ומנצחין, אבל "כי תבוא מלחמה בארצכם", תהיו מפולגים לפי כיתות ועדות, בדעות שונות, אז תצטרכו לרחמים גדולים.

הרבי מקוצק ענה על שאלה זו, וביאר שהחילוק בין הפרשיות הוא היכן ממוקם שדה-הקרב, בפרשה שלנו עם ישראל יוצא מארצו להילחם בשטח האויב, כי 'תצא' למלחמה, באופן זה הניצחון אכן מובטח, אבל בפרשת בהעלותך מדובר שהאויב פלש לתוך ארצינו, וכי תבוא מלחמה 'בארצכם', במקרה כזה צריך הרבה רחמי שמיים שנצליח להדוף אותו ולהסיג אותו לאחור. כך הדבר גם במלחמת היצר - מי שהוא נלחם עם היצר הרע שלו עוד לפני שהוא 'נכנס לשטחו', כלומר, עוד לפני שמגיע הנסיון אליו, הוא יוצא למתקפת-מנע שלא יוכל היצר להיכנס אליו, על ידי לימוד מוסר והתחזקות ביראה עוד 'לפני' הנסיון והקושי, במקרה כזה - הניצחון אכן מובטח בעז'ה. אבל מי שמתעורר להילחם ביצר הרע רק לאחר שהיצר כבר פלש והתנחל בתוך ליבו, אזי צריך הרבה הרבה תפילות ורחמי שמיים שיצליח לגרשו ולסלקו ... האדם צריך לדאוג שהוא יהיה זה שיוזם ומפתיע ויוצא להתקפות מנע .. אבל מי שהוא רק מגיב להתקפות היצר"ר לאחר שהוא פולש לארצו, לא יצליח .. כי במלחמת היצר צריך להיות 'יוזם' ולא

התירה לו התורה לאדם פעם אחת דבר שנפשו מתאוה לה ביותר, והשתלשלות הדברים, "סופה להיות שנאה", סופו להיוולד ממנה בן סורר ומורה. מזה אנו למדים, שכל האיסורים וציווי התורה, הם לתועלת האדם ולטובתו.

"ולקחת לך לאשה" (כ"א - י"א)

כתב בספר "תולדות יעקב יוסף", זהו האמצעי היחיד והיעיל ביותר "כנגד יצר הרע", בשעה שאדם שרוי בעמל ובטרדות ויש עליו עול אשה ובנים, אין דעתו נתונה ליצר הרע ולמחשבות חטא והבל.

"ולקחת לך לאשה" (כ"א - י"א)

שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור. [רש"י]

שואל החוזה מלובלין, מנין החשד על אדם מישראל שאם לא יתירו לו בהיתר, יעשה באיסור? ומדוע דווקא באיסור זה יש חשש שלא יחזיק מעמד וימרה את פי ה'? ומתרין, הרי הכריזו קודם המלחמה "הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו", ודרשו חז"ל, הירא מעבירות שבידו, נמצא, שכל הבא למלחמה היה בטוח בעצמו שלא חטא, ומי שאין לו רגש של חטא, עלול להיכשל בהזדמנות הראשונה.

רבי שמואל עהרנפלד בעל ה"חתן סופר" הוסיף נופך, אמרו חז"ל, כשרואה אדם שייסורים באים עליו, יפשפש במעשיו, לא מצא, יתלה בביטול תורה. הכוונה, אם אדם אינו מוצא פגם במעשיו, סימן שביטל את כל התורה.

רבי יצחק פריד מקליינווארדיין מתרין, הגמ' בברכות [ה:]: אומרת, אמר ר' שמעון בן לקיש, לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו' אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו' אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה. ולכאורה, בשלמא בשאר העבירות, אם יצר הרע מתגבר עליו, יש תקנה ללמוד תורה ולקרא קריאת שמע, ולכל היותר יזכור לו יום המיתה, ובזה ינצח את היצר הרע. אבל כאן במלחמה, שישנם בין כה וכה הרבה הרגלים, ואת כל זה הוא רואה במו עיניו, ואם בכל זאת לא עלה בידו לנצח את היצר הרע, א"כ שוב אין לו תקנה. ולכן מובן מדוע חששה התורה שאם לא יתירוהו, יעשה באיסור, ולכן רק כאן התירוהו.

פעם בא אדם אל רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל, ואמר לו, הרי כתוב מפורש שאם אתה לא יכול לעמוד בניסיון אז מותר לך. ענה לו הרב, "כתוב שאם התורה יודעת שאדם לא יכול לעמוד בניסיון, היא מתירה, משמע, שכל מה שהיא אסרה, אתה יכול ומחויב לעמוד בו.

מספר רבי יעקב גלינסקי, פעם שאלני אדם: מדוע אינכם מתאימים את התורה לזמן? אמרתי לו: בוא ונסכים בדבר אחד, כשהילד גדל והנעל לוחצת, יש שתי ברירות, או להרחיב את הנעל, כמו שהיו עושים בזמני, היו פותחים פתח קדימה, להוציא את הבהון, או שקונים נעליים חדשות. יש עוד שתי ברירות, או שהולכים יחפים, או שזה לוחץ וקשה ומכאיב. מדוע לא חושבים על אפשרות חמישית, לקצוץ את אצבעות הרגליים? התשובה פשוטה, הרגל היא העיקר והנעל באה לשרתה. כעת תבין, שאנו חלוקים בינינו מה הנעל ומה הרגל. אנו יודעים שהתורה קדמה לעולם, והקב"ה הסתכל בתורה וברא את העולם על פיה. ואחד היסודות ביהדות שזאת

לא ארוזין ולא קצרין כמו החוטם ושאר איברים. והוא ממשיך לבאר ש'יפת תואר' היינו כנגד המצוות, ו'טובת מראה' כנגד המידות הטובות. ומכיון שהגויים מנותקים מהמצוות, ממילא אין בהם מציאות של 'יפת תואר', ולכן אחשוורוש חיפש רק 'טובת מראה', משא"כ מרדכי הכיר וידע שיש בה באסתר שתי המעלות 'טובת מראה' ו'יפת תואר' כנגד המצוות וכנגד המידות הטובות (עי' שם באורך).

ולפי"ז ביאר רבי דניאל גולדשמידט שליט"א - רב 'קהילת אשכנז' מודיעין עילית את המובא לגבי אברהם אבינו "ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את" [בראשית י"ב - י"א], והקשו המפרשים: אטו עד עכשיו לא ידע ששרה היא יפת מראה? אלא, שכל הזמן הוא הסתכל רק בהסתכלות רוחנית על שרה אמנו, ולכן ידע שהיא יפת תואר, שזה כנגד המצוות, אבל עכשיו כשעמד על גבול ארץ מצרים, היה צריך לראות לפי עיני המצריים - איך שמצרי יסתכל על שרה - ולכן אמר עכשיו אני מבין שגם בעיני המצרים היא טובת מראה.

מעתה יתכן לומר, שמה שהתירה התורה אשת יפת תואר, דווקא אם הוא רואה בה בחינה של 'יפת תואר', היינו שהיא מסוגלת להתרגל בעבודת המצוות - ולא כשיש בה רק בחינה 'טובת מראה', שזה עניין של מידות טובות בלבד.

"ולקחת לך לאשה" (כ"א - י"א)

לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע. [רש"י]

מה שהתירה התורה במלחמה "אשת יפת תואר", הרי זה "כנגד היצר הרע", אומר רבי יהונתן אייבשיץ, יש לומר שהכוונה בזה כדי שיצר הרע יהיה נגד זה, שכן אין יצר הרע מעלה באדם תשוקה אלא לדבר שהוא אסור, לדבר שהוא מותר אין בו תשוקה.

"ולקחת לך לאשה" (כ"א - י"א)

לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע. [רש"י]

שואל הרבי ר' העשיל, לכאורה המילה "לא" ו"אלא" נראות כאן מיותרות, הרי די היה לומר בקיצור: "דברה תורה כנגד יצר הרע"? ומתרין, הגמ' ביבמות [ס"ג:] מונה כמה מעלות טובות באשה, יש ביניהן "שמגדלות בנינו ומצילות אותנו מן החטא" על "אשת יפת תואר" נאמר, שסופה שיצא ממנה "בן סורר ומורה", וממילא אין לומר עליה את השבח "שהן מגדלות את בנינו", ולא נשאר בה אלא השבח של "ומצילות אותנו מן החטא" בלבד, וכך אפוא משמעותם של הדברים, "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע", אשת יפת תואר מועילה רק כנגד יצר הרע, היא מצילה מן החטא, ואילו לכך "שהן מגדלות את בנינו", שיהיו יוצאים ממנה בנים טובים, לכך אין לצפות.

"ולקחת לך לאשה" (כ"א - י"א)

לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע. [רש"י]

יש פעמים שהרופא מתיר לחולה לאכול דברים שאסור לו לאכול, ומדוע? החולה "מנדנד" לרופא שאולי? ולמה? ואולי אפשר קצת. אומר הרופא, תאכל ותראה את הנוק שיקרה לך, ואז לאחר שאכל, יבין מדוע הרופא אסר עליו.

אומר המגיד מדובנא, כך הוא גם במצוות התורה, היצר הרע מסית את האדם, שהתורה מונעת מהאדם דברים טובים ומועילים וערבים לגוף, ולכן

התורה לא תהא מוחלפת, ולכן אין מחשבה לפגוע חלילה בתורה, יש להתאים עצמנו אליה, ואנו מותאמים לה כי נבראנו על פיה. אצלך, האדם עיקר והתורה היא כמו נעל, ואם היא לוחצת מחליפים אותה. לא ולא, מחה האיש, אבל להקל פה ושם. אמרתי לו: יתכן ואפשר, אבל לא אני נותן התורה, וגם לא אתה. אם תמסור לי את שמך ושם אמך, אומר להקב"ה שאתה רוצה להעלות אליו ולהציע הצעה. החליט שלא למסור, והמצב נותר בעינו...

"וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה" (כ"א - י"ב)

שיטת רש"י, שסיבת גילוח הראש ועשיית הצפורניים הם כדי לנוולת, אך הרמב"ן מבאר שכל הפעולות שעושים לפת תואר הם ענייני אבילות, מסביר ה"כלי יקר", המטרה היא שעי" האבילות של ה"יפת תואר", שהאדם יתעורר לאחר כל הפעולות האלו לחשוב מה עשיתי, איך אני כיהודי עושה דבר כזה, עד שתהיה מגונה עליו. עצה דומה מובאת בגמ' קידושין [מ:] למי שרואה שיצרו מתגבר עליו "ילבש שחורים ויתעטף שחורים". גם כאן, המטרה היא להזכיר לו יום המיתה והאבילות, כדי שיתעורר ויתרומם, להתגבר על פיתויי היצר. אבל אם לאחר כל המאמצים האלו, עדיין נשאר לו הרצון לקחת אותה לאשה, אז "והיתה לך לאשה", מסתבר, שאכן ראוייה היא לך ואתה ראוי לה...

"והיה אם לא חפצת בה" (כ"א - י"ד)

הכתוב מבשרך שסופך לשנאותה. [רש"י]

שואל ה"שפתי חכמים", היכן מרומז בפסוק שסופו לשנאותה? ותרין, לומדים מלשון הפסוק "והיה אם" שמשמעו לשון ודאי.

בספר "זכרון שמואל" לרבי ישראל קסלר מתרין, ע"פ מש"כ ה"בית שמואל" [הלכות כתובות סימן ס"ו סעיף ב'] בשם הלבוש, שבכתובה כותבים את התאריך ל"חודש" ולא כותבים "ירח", והטעם הוא כדי שלא לפתוח פה לשון, כי הלשון "ירח" מוזכר אצל גירושין - "גרש ירחים", ובקידושין מוזכר הלשון "חדש" - "כי יקח איש אשה חדשה".

אך לפי"ז קשה, הרי בקידושין כתוב "ולקחת לך לאשה", היינו קידושין, ולמה כתוב אח"כ "ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים", היה צריך להיות כתוב חודש ימים? אלא, התורה עצמה בלשונה מבשרת לך שסופך לשנאותה ולגרש אותה, ולכן כתוב "ירח ימים", כמו בגירושין, שהקב"ה לא רוצה בכלל שתיקח אותה.

"והיה אם לא חפצת בה" (כ"א - י"ד)

לכאורה היה צריך להיות כתוב "אם לא תחפוץ בה" בלשון עתיד, כשם שנאמר בתחילה "וחשקת בה"? והתירין, ההבדל בין "חשק" ובין "חפץ" הוא זה, ש"חשק" פירושו: התלקחות רגעית של התאוה, של הרגש, ואילו "חפץ" פירושו: רצון המבוסס על השכל ושיקול הדעת. לכן אמרה התורה שלאחר שתיקח אותה ותשקוט את חשקך הרגעי, או אז יתברר לך כי מלכתחילה לא היה לך כל "חפץ" אליה כי אם רק "חשק" בלבד.

"כי תהיינה לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וכו' והיה הבן הבכור לשניא" (כ"א - ט"ו)

בספר "אלף המגן" על התורה לרבי אליעזר פאפו, מבאר פסוק זה על פי הרמז. ישנם שני סוגי מצוות, יש מצוות שאנו נהנים לעשות אותם, לאכול

"כי תהיינה לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וכו' והיה הבן הבכור לשניא" (כ"א - ט"ו)

שואל הגר"א מוילנא [קול אליהו], כיון שכתוב "וילדה לו בנים האהובה" ואח"כ "השנואה", משמע שקודם ילדה האהובה, וא"כ איך יתכן שהבכור לשנואה, והיה צריך להיות כתוב וילדו לו בנים השנואה והאהובה? ועוד קשה, מה הכוונה "לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור", וכי למה שיעלה בדעתנו שניתן יהיה לבכר את בן האהובה עד שהתורה הצריכה אותנו להזהיר שלא יעשה כך? ומתרין, מדובר כאן על אחד שהתחתן עם אשה, התעברה, ומיד גרשה, ולאחר הגירושין התחתן פעם נוספת, ואחרי שבעה חודשים לנישואי השניה היא ילדה בן, וזמן קצר אחר כך, אחרי תשעה חודשי עיבור ילדה גם הגרושה בן. והנידון הוא, האם הולכים אחרי העיבור וא"כ השנואה התעברה קודם ובנה הוא הבכור, או שהולכים אחרי הלידה ובן האהובה שנולד ראשון הוא הבכור. על זה אומרת התורה "כי תהיינה לאיש שתי נשים האחת אהובה" היינו נשואה, "והאחת שנואה" זו שגירשה. "וילדו לו בנים האהובה והשנואה", האהובה ילדה בחודש השביעי להריונה, לפני השנואה שילדה בחודש התשיעי. על זה אומרת התורה "והיה הבן הבכור לשניא", כיון שהיא התעברה קודם, והאבא רוצה לבכר את בן האהובה כיון שהוא נולד קודם, על זה התורה מזהירה "לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים". ומדוע? "כי הוא ראשית אונו לו משפט הבכרה", היינו שהבכרה נקבעת על פי זמן ההריון והעיבור, ולא אחר הלידה. לכן, בן השנואה שאמו התעברה קודם לכן, הוא אשר יירש את נחלת אביו ויקח פי שניים.

אך כתב על זה הנצי"ב מוואלווין בפירושו "העמק דבר", "הן נשמע בשם הגר"א, שהולכין אחר העיבור ולא אחר הלידה, ולא אאמין לקול השמועה בשם רבינו הגר"א - ושקר העידו בשמו".

ישנה שמועה הפוכה המיוחסת לבעל "חשק שלמה" ששמע בשם הגאון, מה שהתורה כותבת "וילדו לו בנים האהובה והשנואה" הכוונה לעיבור שהאהובה התעברה לפני השנואה (ולפי ביאור זה "השנואה" אין הכוונה שגירשה, אלא כפשוטו, אפילו שהיא חיה איתו, הוא שונא אותה), "והיה הבן הבכור לשניא", אפילו שהאהובה התעברה לפני, הרי שהשנואה שהתעברה אחריה הקדימה את לידתה לפני האהובה. ועל זה אומרת התורה "לא יוכל לבכר את בן האהובה", שהוא חושב שהולכים אחר העיבור, ומכיון שהאהובה התעברה בהתחלה הרי בנה הוא הבכור, אבל זאת טעות, "כי את הבכר בן השנואה יכיר", כיון שהולכים אחרי הלידה, ומי שנולד ראשון "לו משפט הבכרה".

"כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים

האהובה והשנואה והיה הבן הבכר לשניאה" (כ"א - ט"ז)

כל מאן דנסיב יפת תאר, נפיק מנייהו בן סורר ומורה. [תנחומא א']

חז"ל למדו מסמיכות הפרשיות של בן סורר ומורה לפרשת 'אשת יפת תאר' שה'שנואה' האמורה בפרשה היא אותה 'אשת יפת תאר' שהתיר הכתוב לשאתה לאחר שתתגייר, ורמז לך הכתוב שעתיד אתה לשנואה.

רבי יהונתן אייבשיץ בספרו **"תפארת יהונתן"** הוסיף ופירש, שלפיקך נאמר: "והיה הבן הבכר לשניאה". שהלא אמרו חכמים [במכות ס"ד]: "מפני מה היו אבותינו עקורים? מפני שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפילתן של צדיקים". האשה הכשרה מועכבת מללדת כדי שתתפלל על כך לפני הקדוש ברוך הוא, ואילו 'יפת תאר' יולדת ללא שום עיכוב.

"והיה הבן הבכר לשניאה" (כ"א - ט"ז)

לא כתוב אם יהיה, שפירושו יתכן, אלא "והיה", כותב ה"אברבנאל", ללמדנו כי בכל זמן שיהיה לאדם שתי נשים, אחת אהובה ואחת שנואה, תמיד יהיה הבן לשנואה, כי "אלקים יבקש את נרדף", כמו שכתוב בפרשת ויצא [בראשית כ"ט - ל"א] "וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה".

"והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו" (כ"א - ט"ז)

כתוב במדרש [פתיחתא דרות רבתי אות ז'] כל מקום שכתוב "והיה הרי הוא לשון שמחה", ואם כן, צריך להבין איזו שמחה יש בזה שאדם מת ומנחיל לבניו את נכסיו? עונה על כך בספר **"על התורה"**, שמחה גדולה היא לאדם, כשזוכה להנחיל ולהוריש לבניו "את אשר יהיה לו", מה שהתורה מעידה שהם נכסים כשרים נקיים מחשש גזל וכו', ושרכש בזעת אפיים, ביושר, בצדק ובהגינות.

"לא יוכל לבכר את בן האהובה" (כ"א - ט"ז)

כותב הרמב"ן ש"אין הדין נוהג אלא בחיי הבכור", שאם מות הבכור בחיי אביו, הרשות בידי האב לצוות שהנכדים, בני הבכור, לא יקחו בירושה שני חלקים, אלא חלק שווה ככל האחרים. שואלים המפרשים, מה המקור של הרמב"ן? מתרץ בעל ה"שואל ומשיב" **רבי יוסף שאול נתנון**, הדבר נרמז בפסוק "הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה", מוכח, שאחר המיתה אין בכורה.

"כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים וכו'" (כ"א - י"ז)

הגמ' בבבא בתרא [קמ"א] אומרת, אמר רב חסדא, בת תחילה סימן יפה לבנים. מדוע הוא סימן יפה? בפשטות הכוונה שאם נולדה בת תחילה הרי הוא סימן יפה שאח"כ יולדו בנים.

המהרש"א [שם] מבאר, התורה מצווה לתת לבן בכור פי שנים בכל אשר ימצא לו, כל זה דווקא בבן, אבל אם נולדה בת, כל הבנים מתחלקים בירושה שווה בשווה. יוצא איפה, שהולדתה של בת בכורה, משכינה שלום בין האחים, שכולם מתחלקים בשווה ואין עינו של האחד צרה באחיו, וזהו "סימן יפה".

בספר **"פניני קדם"** מסביר מדוע בת תחילה סימן יפה לבנים, כי בת גדולה עוזרת לאמה בגידול אחיה הקטנים, ותעשה זאת על הצד הטוב ביותר, כי היא יודעת את הכלל "רוב בנים דומים לאחי האם", וכשיבררו בשידוכין עליה, יבררו אצל האחים שלה, ולכן היא מתאמצת בגידול ושיפור אחיה.

"לתת לו פי שנים" (כ"א - י"ז)

הטעם שהבכור נוטל פי שנים, כותב ה"חזקוני" [פרשת במדבר], כיון שמעיקר הדין היה צריך להיות העבודה בביהמ"ק ע"י הבכורות, וכן גם יהיה לעתיד לבוא, וכדי שהבכור יהיה פנוי לעבודה בביהמ"ק, צוה ה' לתת לו פי שנים, שלא יהיה לו דאגות של פרנסה וכדו', וכמו שהתורה ציותה לתת לכהנים וללויים, תרומות ומעשרות, כדי שיהא ליבם פנוי לעבודה בביהמ"ק.

"כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו" (כ"א - י"ז)
מכאן שאין הבכור לוקח פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק.

[רש"י]

מהפסוק אנו למידין שני דברים, שהבכור נוטל פי שניים, ו"בכל אשר ימצא לו" ולא בראוי כבמוחזק, שאין הבכור נוטל בראוי (ריווח שעתיד לבוא אחר כך, ואינו בעין) כבמוחזק. וכל זה רמז בתיבת ב,כ,ר שאותיותיה כפולות הן במספרן מן האותיות א,י,ק שלפניהן, שנוטל פי שנים, וכפולות הן רק לאותם שלפניהם, ולא לאלה שאחריהן, לרמז רק במוחזק, בנכסים שנפלו בירושה שנמצאים, אבל לא בראוי, בנכסים הראויים לבוא אח"כ, בזה אינו לוקח אלא כשאר יורשין.

וזה רמזו גם בפסוק "והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו", בלשון עתיד, היינו שכל הבנים יורשים את "אשר יהיה לו", מהעתיד לבוא, חלק כחלק, ו"לתת לו פי שנים" הוא רק "בכל אשר ימצא לו", מה שיש לו, במוחזק.

"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה" (כ"א - י"ח)

חז"ל גדרו את הדין של "בן סורר ומורה" בתנאים וביוצאים מן הכלל רבים כל כך, שלמעשה דין זה רחוק מן המציאות ביותר. ופרשה זו נכתבה כדי לקבל שכר על עצם כתיבתה ולימודה. ה"בן איש חי" מביא את הזוהר הקדוש [פרשת בלק], בשעה שאמר הקב"ה למשה רבנו ע"ה לכתוב פרשת בן סורר ומורה, אמר לו משה: הנח זאת, וכי אבא יבוא ויקח את בנו ויביאהו לבית הדין כדי שיהרגוהו? אמר לו: כתוב "וקבל על זה שכר". ממשיך הזוהר ואומר, לפי הדרש "כי יהיה לאיש" זה הקב"ה, שנאמר "ה' איש מלחמה", "בן" זה עם ישראל, "סורר ומורה", שחטאו ישראל, כמו שכתוב [הושע ד' - ט"ז] "כי כפרה סררה סרר ישראל", "איננו שומע בקול אביו" זה הקב"ה, "ובקול אמו" אלו חכמי ישראל. מכאן שהפרשה נכתבה כדי שעם ישראל ידרשו אותה ויחזרו בתשובה, כי "וכל ישראל ישמעו ויראו", ואז משה רבנו יקבל שכר על כך. וזה מה שנאמר "דרש וקבל שכר", אתה תכתוב, הם יחזרו בתשובה ואתה תקבל שכר.

"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה" (כ"א - י"ח)

חז"ל גדרו את הדין של "בן סורר ומורה" בתנאים וביוצאים מן הכלל רבים, ואלו התנאים הנדרשים לבן סורר ומורה. מהתיבה "בן" דרשו בן ולא בת, בן ולא טומטום ואנדרוגינוס, בן ולא קטן, בן ולא גדול (אלא בגיל שהוא בין קטן לגדול, וזה זמן של שלושה חודשים ולא יותר),

"בן" ולא הראוי לקרותו "אב".

"ותפשו בו אביו ואמו", פירוש שאין הוא נשפט אם בינתיים מת אחד ההורים.

"ותפשו בו" למעט אם אחד ההורים קטוע יד.

מה קראתו תורה 'סורר ומורה', והלא נכון יותר לכנותו על שם מהות חטאו, 'כי יהיה לאיש בן זולל וסובא'. אכן יש לבאר, תיבת 'מורה' משמעותה היא שמורה את הוריו (עי' רש"י במדבר כ', ועי' "עמר נקא" לברטנורא שם). במקום להקשיב להם, הוא 'מלמד' אותם מה נכון ומה לא. וזהו עיקר חטאו. כי כל עוד שסתם סר מן הדרך ואינו שומע בקול מחנכיו, עדיין ניתן להחזירו למוטב, לא משנה מה יהיה החטא. אבל משעה שהוא ממרד ומסרב בדברי אביו, שוב אין לו תיקון, ונידון לסקילה על שם סופו. וזה מה שביאר הספורנו 'כי מריו מסיר התקוה שישבו מסוררותו'.

ה"ילקוט גרשוני" מתרץ, דרכו של מי שמתקלקל, שאינו רוצה להישאר לבד בגיהנום, אלא הוא רוצה שיארחו לו לחברה עוד ועוד אנשים, לכן הוא מורה דרכו לעוד ועוד אנשים.

"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה" (כ"א - י"ה)

"ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו. הגיעה תורה לסוף דעתו, סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא, ועומד בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות. אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב". [רש"י]

כותב רבי איצלה בלור בספרו "כוכבי אור", חז"ל אמרו "ואל ימות חייב", ולא אמרו בלשון "ואל יהרג נפשות בישראל", או "ואל ילסטם את הבריות", ראייה, שעצם היותו "חייב" גרוע יותר מהתוצאות האימויות שנובע מזה.

בירושלמי [סנהדרין פרק ח' דף כ"א:] ישנה הוספה "צפה הקב"ה שסוף זה עתיד לגמור נכסי אביו ונכסי אמו, ויושב לו בפרשת דרכים ומקפח את הבריות, והורג את הנפשות וסופו לשכוח את תלמודו". בספר הזיכרון לרבה של ירושלים רבי בצלאל זולטי, מעיר הערה נפלאה. בירושלמי לא כתוב מפני "שהורג נפשות וכו'", אלא דבר חמור הרבה יותר - "סופו לשכוח תלמודו", כל עוד יש לו זיקה לתורה, ל"גירסא דינקותא", עדיין יש תקווה שיחזור למוטב. אבל אם הוא שוכח תלמודו, שוב אין לו סיכוי, ועל זה אמרה התורה "ימות זכאי ואל ימות חייב". הקשר לתורה הוא הערובה היחידה שאדם יחזור אי פעם למוטב. ומצאנו גם בנביא מלאכי, בנבואתו על הגאולה העתידה, הוא מקדים [מלאכי ג' - כ"ב] "זכרו תורת משה עבדי אשר ציויתי אותו בחורב על כל ישראל חוקים ומשפטים", ורק אח"כ הוא כותב "והשיב לב אבות על בנים", שרק על ידי לימוד התורה וזכרון תורת משה ושרשרת התורה לא נותקה, יהיה אפשר להשיב לב אבות על בנים.

"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה" (כ"א - י"ה)

"ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו, וכו', אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב". [רש"י]

שואל רבי אליהו מזרחי, אצל ישמעאל [בראשית כ"א - י"ז] כתוב "באשר הוא שם", לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נידון, ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות, ומדוע כאן הדבר שונה, שנידון על שם סופו? ומתרץ ישמעאל כרגע היה צדיק, ולכן לא דנים אותו לפי סופו אלא לפי מצבו העכשווי, אבל הבן סורר ומורה, כבר מתחילתו אינו מתנהג כהלכה. אמנם עדיין אין בהתנהגותו הנוכחית כשלעצמה חיוב עונש מיתה, אבל מכל מקום, החלה כבר תחילת ההדרדרות שאותה אי אפשר לעצור, ולכן הוא נידון כבר עכשיו על שם סופו.

"והוציאו אותו", למעט אם אחד מהם צולע (ששניהם הולכים איתו בשווה).

"בנינו זה", על שניהם להצביע "זה".

"איננו שומע בקולנו", שלא יהיה אחד מהם חרש או אילם, על שניהם לדעת לדבר ולשמוע.

"איננו שומע בקולנו", על האב ועל האם, להיות בעלי קול דומה, וגם מראה שניהם וקומתם צריכים להיות שווים, ואלו דברים שמדרך הטבע לא ייתכנו.

רמז לתנאים אלו אומר רבי שלמה הכהן מוילנא נרמז במילה "מורה" שנכתבה בפסוק זה בכתיב מלא, עם ו', ובהמשך [פסוק כ'] כתוב "בנו זה סורר ומורה" ללא ו', מה ההבדל? אומר רבי שלמה הכהן מוילנא, המילה "מורה" ללא ו' בא לתאר ששה אופנים שלא נעשה בן סורר ומורה. א', הורים גרמין. ב', חגרין. ג', אלמין. ד', חרשים. ה', סומים. ו', עיר שאין בה זקנים, וכמבואר במסכת מכות [י"ז]. אמנם, כל זה לענין חיוב סקילה, שעל זה מדבר הפסוק השני, אבל לענין חיוב מלקות, שעליו מדבר הפסוק הראשון "ויסרו אותו", וכמבואר בסנהדרין שהיו מתרין בו פעם ראשונה ושניה, יתכן שכל אותם המיעוטים לא נאמרו בו, ולכן נכתב "מורה" מלא ללמדנו שחייב התראה ומלקות בכל מקרה.

רבי חיים קניבסקי בספרו "טעמא דקרא" מתרץ, כשהתורה אומרת מורה, היא כותבת כתיב מלא, אבל כשהוריו באים לבית דין, דרך ההורים להקטין תמיד חטא בניהם... ולכן כתוב "מורה" בכתיב חסר.

"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שומע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אותו ולא ישמע אליהם" (כ"א - י"ה)

ביאור על פסוק זה בדרך הדרש אמר האדמו"ר מקלויזנבורג, לפעמים יש להורים ילד כשרוני ומצוין, אבל הם דורשים מהבן שלהם להיות מושלם, ילד רגיל לא מספיק להם. הם יורדים לחייו ודורשים ממנו להתנהג ברמה שהם עצמם לא מגיעים אליה, ולעמוד בדרישות שהם עצמם לא עומדים בהן. אדם דורש מהילד שלו דברים שאינו דורש מעצמו, למה? כי אין אדם חוטא ולא לו, אדם רוצה שבנו יהיה מושלם, ומדוע אתה עצמך אינך מושלם? כי את עצמי אני מכיר, ואני מודע לחולשות שלי, אני כבר "מקרה אבוד", אבל לפחות שהילד שלי יהיה צדיק! לא זו הדרך, בדוק את עצמך, אם מעצמך אינך דורש את אותם דברים, איך אתה מעז לדרוש זאת מהילד הקטן שעדיין אין לו שכל להבין, והשגותיו הינן מעטות. יש ללמדו ולחנכו שלב אחר שלב, לאט לאט, לא בכח ולא בכפיה. וראשית כל, עליכם לתת לילד דוגמא אישית, כי אם אתם עצמכם אינכם מתנהגים כראוי, הבן ילמד מכם וילך בדרך עקלקלה, ולבסוף יבעט בכם לגמרי. דבר זה נדרש מן הפסוק [אשר מפוסק שלא כפשוטו], "כי יהיה לאיש בן", והבן הזה "סורר ומורה איננו", אלא הוא ילד טוב, אשר "שומע בקול אביו ובקול אמו", ובכל זאת "ויסרו אותו", הם יורדים לחייו, סופו "ולא ישמע אליהם".

"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה" (כ"א - י"ה)

סורר - סר מן הדרך. ומורה - מסרב בדברי אביו לשון ממרים. [רש"י]

יש לשאול, עיקר האיסור הוא בהיותו 'זולל וסובא', כמו שאמרו [סנהדרין ע.] שאינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין. אם כן, מפני

ה"פנים יפות" מפרש: בן סורר ומורה נהרג מהמעם שימות זכאי ואל ימות חייב. דבר זה לא שייך לומר על ישמעאל, כיון שאמרו חז"ל [ב"בט"ז:] שחזר בתשובה בסוף ימיו. תוספת נופך כותב בספר "מקדש מרדכי", יש הבדל גדול ביניהם, בן סורר ומורה הוא תולדה של "יפת תואר", ומי ששורשו בחטא, אין תקווה לאחריתו, כי תולדות האדם צריכים להיות קדושים מראשית הווייתם, וכדברי הקב"ה לירמיה הנביא "בטמא אצרך בבטן ידעתך". אבל ישמעאל ששורשיו היו גדולים וחשובים, מאביו אברהם - "כי מראש צורים אראנו", נידון "באשר הוא שם", כי יש תקווה בסופו, וכמו שאכן הגמ' בב"ב [ט"ז:] אומרת שישמעאל חזר בתשובה בסוף ימיו.

וכבר התריע ה"מגיד מדובנא" במשל נפלא על הפסוק [איכה א' - ט'] "טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה ותרד פלאים", אדם ראה מפה יפה בבית חברו, ורצה לקנות כמותה. המוכר הזהיר את הקונה שיש לתפור את שולי המפה כדי שלא יפרמו החוטים. הרגיע הקונה את המוכר, כי שולי המפה כלל לא ייראו, מאחר והמפה אמורה לפאר את השולחן ושוליה מוטלים עד סמוך לרצפה. לאחר זמן, נפרמה המפה! מיהר הקונה למוכר והתלונן בפניו על טיב הסחורה שמכר לו. גער בו המוכר, כיון שלא תפרת את השוליים, החלו החוטים להיפרם בקצה, ועד מהרה נפרמה כל המפה מאחר ולא היה דבר שימנע בעדם, וכי חשבת שהם יישארו רק בקצה? "טומאתה בשוליה", יש מי שמזלזל במצווה זו או אחרת, ומסביר שמדובר רק במצווה "שולית" כביכול, ואילו את שאר המצוות הוא מקפיד לקיים. אומר ה"מגיד מדובנא", אדם כזה לא יתמיד במצבו, "לא זכרה אחריתה ותרד פלאים", הוא יתחיל לסגת בקיום המצוות, ואחריתו מי ישורנו.

מספר רבי שבת יודלביץ, פעם נישא אליו אדם, וקבל בפניו על ההתדרדרות של הנוער, "חשבנו שתהיה נסיגה קלה, אבל מי חשב שזה ידרדר למצב של היום". ענה לו הרב יודלביץ, אדם אחד ניצב במרומי מגדל בן עשר קומות, והחל להוציא את גופו מעבר למעקה. אתה עלול ליפול ולמות, צעקו לו האנשים. הרגיע אותם האיש, שהוא מתכוון לקפוץ רק קומה אחת. האם באמת ניתן לעצור את הנפילה?

רבי נתן גשטעטנער זצ"ל בספרו "להורות נתן" מתרץ, בן סורר ומורה הקולר תלוי בצוואר הוריו על שלא חנכוהו כראוי, וכפירוש רש"י 'אם נשאה, סופו להיות שונאה, שנאמר אחריו [דברים כ"א - ט"ו] 'כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנאה, וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה'. ומשום כך צריך שיאמרו אביו ואמו "בננו זה סורר ומורה", לומר כי מה שהוא סורר ומורה - משום שהוא בננו, כי הם אשמים בדבר שלא חנכוהו כראוי, והמעם שלא חנכוהו כראוי משום שהוא שונאה, וע"י שכתבה התורה פרשת בן סורר ומורה, מזה נדע עד היכן הדברים מגיעים אם לא משגיחים על הבנים כראוי, וממילא לא יהיה בן סורר ומורה. וזה שכתוב בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות, אלא דרוש וקבל שכר, ר"ל על ידי שתדרוש פרשה זו ותלמד כי על ידי שאין האב והאם משגיחים על בניהם עלול לגדול בן סורר ומורה, ממילא נקבל שכר שבן סורר ומורה לא יהיה כלל.

"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וכו' וכל ישראל ישמעו ויראו" (כ"א - י"ה - כ"א) לכאורה מה שייכות כל עם ישראל לענין זה, הרי זה דין שנוגע רק לבנים? מתרץ ה"בלי יקר", פרשת בן סורר ומורה היא תוכחת מוסר לכלל ישראל שנקראים "בנים למקום", והתורה באה ללמד, אל תחשבו שבהיותכם "בנים למקום" הקב"ה לא יביט אל מעשיכם ופשעיכם, ויעלים עין ממעשיכם הרעים, כרחם אב על בנים. לכן באה התורה ללמד אותנו, שיש מצבים שאפילו האב חייב למסור את בנו למיתה, ומעיון בפרשה זו "כל ישראל ישמעו ויראו", ולא יסמכו על היותם "בנים למקום".

ה"פנים יפות" מפרש: בן סורר ומורה נהרג מהמעם שימות זכאי ואל ימות חייב. דבר זה לא שייך לומר על ישמעאל, כיון שאמרו חז"ל [ב"בט"ז:] שחזר בתשובה בסוף ימיו. תוספת נופך כותב בספר "מקדש מרדכי", יש הבדל גדול ביניהם, בן סורר ומורה הוא תולדה של "יפת תואר", ומי ששורשו בחטא, אין תקווה לאחריתו, כי תולדות האדם צריכים להיות קדושים מראשית הווייתם, וכדברי הקב"ה לירמיה הנביא "בטמא אצרך בבטן ידעתך". אבל ישמעאל ששורשיו היו גדולים וחשובים, מאביו אברהם - "כי מראש צורים אראנו", נידון "באשר הוא שם", כי יש תקווה בסופו, וכמו שאכן הגמ' בב"ב [ט"ז:] אומרת שישמעאל חזר בתשובה בסוף ימיו.

הרבי מקוצק מתרץ, יסוד גדול בחינוך, "על שם סופו" הכוונה, סוף שם התואר שלו "בן סורר ומורה", שנידון על ה"מורה", שלא די שהוא סורר, אלא גם "מורה לאחרים" ללכת בדרכיו, וגדל המחטיאו יותר מההורגו, ולכן עונשו כל כך חמור, כי כל זמן שהוא עצמו "רקוב", אפשר עוד לחכות, אבל כשהוא מתחיל להיות "מורה לאחרים", אין זמן לחכות ועונשו צריך להגיע מיד ולאחר.

"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה" (כ"א - י"ה)

התורה קוראת לאביו של הבן סורר ומורה "איש", לשון חשיבות, וכמו שרש"י כותב [במדבר י"ג - ג'] "כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות", מדוע קוראים לו בלשון של חשיבות? מבאר בספר "מלאי העומר", טבע האדם לחפות על מעשה בנו, וגם כאשר בנו עושה מעשים רעים, הוא תמיד יראה בזה "קרן אור", וכאן, אב שלא נוטה מדרך האמת, ורואה היכן עלולה להגיע ולהוביל התנהגותו הקלוקלת של בנו, ולא עוד, אלא עומד בניסיון הגדול למסור את בנו לבית דין כדי שידונוהו בדין סורר ומורה. אדם כזה ראוי לתואר "איש".

"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה" (כ"א - י"ה)

הגמ' בסנהדרין [ע"א:] אומרת, בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב? כדי שתדרוש ותקבל שכר. שואל רבי ישראל סלנטר, וכי לא היה די בשאר חלקי התורה כדי לדרוש וללמוד אותם ולקבל עליהם שכר, עד שהוצרכה התורה לקבוע את פרשת בן סורר ומורה לצורך מטרה זו? עונה רבי אהרן קוטלר בספרו משנת ר' אהרן [עמוד קפ"ט], מפרשה זו אנו לומדים יסוד גדול בענייני חינוך, שלא נלמד ממקומות אחרים, שהמשנה בסנהדרין [ח' - ה'] אומרת, בן סורר ומורה נידון על שם סופו ימות זכאי ואל ימות חייב, והברייטא מוסיפה שם הגיע תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה. משמעות הביטוי "הגיע תורה לסוף דעתו" פירושו, שהדברים עומדים להגיע לכך, ולכן נתחייב כבר עכשיו, ובה לימדנו התורה יסוד גדול בענייני חינוך, הרגלים רעים בגיל הנערו גוררים אחריהם תוצאות חמורות ביותר לאורך השנים, כי הם מולידים שחיתות גדולה, וזהו עבירה גדולה מאוד עד שהוא מתחייב במיתת בית דין החמורה ביותר, סקילה. עונשו החמור של בן סורר ומורה, הוא לא על חשבון העתיד, אלא על מה שהכניס את עצמו עכשיו למצב זה. ואפילו שהמשנה מתבטאת "ימות זכאי", אין הפירוש שעכשיו הוא נקרא צדיק, אלא הכוונה היא שלגבי המעשים שבגללם הוא נהרג, הוא נקרא "זכאי" לפי שעה, אך עם זאת הוא חייב בגלל שהכניס עצמו למצב

ומורה, הרי זה כדי למנוע ממנו להגיע לסופו, שיעמוד בפרשת דרכים וילסטים את הבריות. ומשעה שציוותה התורה על מיתתו ובאה וקבעה איזו מיתה היא זו, קבעה התורה כי ימות בסקילה, על מה שוודאי עתיד לחלל שבת.

רבי חיים קניבסקי מתרין, נראה לומר שיש שני סוגי רציחות. יש מי שרוצח סתם, בלי שום תועלת אלא תאב לראות דם נשפך, ויש מי שרוצח כדי להשיג דבר כגון את כספו של הנרצח או שהוא רעב ורוצה לקחת האוכל שביד השני. והנה, מסתבר שהרוצח סתם, מגיע לו עונש חמור יותר מרוצח במטרה להשיג כסף או אוכל, אבל התורה קבעה שמיתת שניהם, בסייף, כיון שבית דין אינם יכולים לחקור את לב האדם ולדעת למה באמת הרג את חברו. וכל זה בסתם רוצח, אבל בן סורר ומורה "ירדה תורה לסוף דעתו" שבסוף יבוא לרצוח אנשים סתם בלי שום סיבה, ועל כזה סוג רציחה בודאי מגיע לו עונש סקילה.

בחצרו של החוזה **מלובלין** הסתובב "אפיקורס" שהחזוה דחה אותו בשתי ידיים. פעם הגיע אל החוזה "רוזן פולני", וה"חוזה" קיבלו בסבר פנים יפות. לאחר שהלך, ניגש אותו "אפיקורס" לחוזה, ושאל אותו, הייתכן, מדוע אני, יהודי, אתה דוחה, ולגוי אתה מראה פנים שוחקות? ענה לו החוזה, כידוע לך, בן סורר ומורה נידון על שם סופו, משום שיהיה עומד בפרשת דרכים ומלסטים את הבריות. שואלים, א"כ, למה דינו בסקילה ולא בסייף, ומדוע בגלל ה"חשד" על שם סופו עונשו חמור מהעונש על "סופו"? עצמו? אין זאת אלא, סיים ה"חוזה", שההכנות שאדם עושה כדי להפוך לרע, קשות ומסוכנות יותר מעצם היותו רע - "מי שהוא ערב גוי קשה מן הגוי".

"איננו שומע בקול אביו ובקול אמו" (כ"א - י"ה)

כשהורים אינם משתווים בדעותיהם, ואין ביניהם שלום בית, אומר **הסטייפלר**, לא אשמת הבן היא שיהיה ל"בן סורר ומורה", אין לצפות שמבית כזה יצאו בנים טובים יותר, ולכן צריך שיהיו ההורים שווים בדעתם לגבי דרך חינוכם של הבנים, אבל שעה שכל אחד מושך את הבן לצד אחר, האבא דורש שיהיה יהודי! והאמא דורשת שיהיה אדם! האב תובע יותר ויותר קודש, והאם יותר חולין (או ההיפך), אין זאת אשמת הבן אם בסופו של דבר הוא נעשה בן סורר ומורה, ההורים אשמים בכך.

רבי אלימלך גאלדשטיין זצ"ל בספרו "אמירה יפה" הביא, ששמע דברי התעוררות שאמר בפני קהל ועדה מהרה"ק **רבי חיים אלעזר שפירא** ממונקאטש בעת שהותו בבודאפשט, והקשה בתוך דבריו, איך יתכן שלאיש יהודי תמים ומאמין, יהיה בן מתחצף שאינו שומע בקולו? הרי ידועים דברי המפרשים 'הנסתרות לה אלקינו' [נצבים כ"ט - כ"ח] מי שהוא צדיק בנסתר - מזה יודע הקב"ה לבדו, אבל 'והגלות' - בגלוי אפשר לדעת ע"י - 'לנו ולבנינו' - ע"י הבנים, אם הולכים בדרכי האבות ראייה שהאבות הם צדיקים, ותרין, אם הבן שומע בילדותו שהאב קם באשמורת הבוקר ואומר ברכת התורה בקול רם, ובמשך כל היום שומע מאביו איך שהוא עובד את השי"ת, והאם בעת הדלקת הנרות משמיעה קולה עם דמעות זולגות - איך שהיא מתפללת ומתחננת עבור בניה שיהיו אנשים חכמים בחכמת התורה ויראי השם אמיתיים, ובנותיה שיהיו הולכות בצניעות ומחונכות במידות ישרות עם אמונה פשוטה, באופן הנ"ל אין לפחד ולדאוג

רבי שלום שבדרון מתרין, על הפסוק [ויקרא כ"ו - ט"ז] "ואם בחוקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את מצוותי להפרכם את בריתי", מבאר רש"י, שיש מספר דרגות של ההדרדרות, ואחת גוררת את חברתה. א' "ואם בחוקותי תמאסו", מואס באחרים העושים. ב' "משפטי תגעל נפשכם", שונא החכמים. ג' "לבלתי עשות", מונע אחרים מעשות. ד' "את כל מצוותי", כופר שלא צויתים, לכן כתוב "את כל מצוותי" ולא נאמר את כל המצוות. ה' "להפרכם את בריתי", כופר בעיקר. ומסכם רש"י, הרי שבע עבירות, הראשונה גוררת השניה, וכן עד השביעית, ואלו הן: א', לא למד. ב', ולא עשה. ג', מואס באחרים העושים. ד', שונא את החכמים. ה', מונע את האחרים. ו', כופר במצוות. ז', כופר בעיקר.

שואל **רבי שלום שבדרון**, ראיתי אנשים רבים שאינם עמלים בתורה, ובכל זאת לא הגיעו לכפור בעיקר? ומדברי רש"י משמע שבהכרח מגיעים לכפירה בעיקר? ומתרין, הם מתו באמצע תהליך ההידרדרות, כי מרגע שהחלו בתהליך ההידרדרות, אין שום דבר שעוצר בעדם, ואם הם היו חיים זמן רב, היו מגיעים גם לכפירה בעיקר. את ההידרדרות לא ניתן לעצור. דוגמא לכך הם הרפורמים, שהחלו את התהליך בכך שהזיזו את הבימה מאמצע בית הכנסת והעמידוהו ליד החזן, והיום רואים היכן הם נמצאים, או יותר נכון היכן הם כבר לא נמצאים.

לקח נוסף שניתן להפיק מפרשה זו. בתוספתא נגעים כתוב, אמר ר' נחמן, אין בן סורר ומורה נעשה בירושלים. כלומר, דין זה לא חל בירושלים. מדוע? אומר ה"משך חכמה", הגמ' בפסחים [נ"ז]. אומרת, "שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בן נרביא, וימלא כרסו מקדשי שמים". כהן שהקפיד שלא ישאר בשר נותר בימי קין. כשרבו הקרבנות, עשה מאמץ עם כהנים אחרים, ע"י ריבוי אכילה, כדי שלא להשאיר "נותר" מן הקרבנות. בירושלים היו קרבנות תודה, ומעשר שני לרוב, ואכילת הבשר המרובה ושתיית היין המתלווה אליה, יוצרות לכאורה מצב נוח להתהוות "בן סורר ומורה". לכן, במקום כזה, טבעי הדבר שיצמח בן סורר ומורה שאינו יכול ללא תרטימר בשר וללא חצי לוג יין, וכשלא יקבל מבוקשו, הוא עלול לגנוב. אומר ה"משך חכמה", אם אתה נותן לילד דברי פינוק ולא מציב לפניו גבולות, אל תתפלא שהוא יגדל להיות בן סורר ומורה.

על פי זה יתבאר המשך הפסוקים "וכל ישראל ישמעו ויראו", שאלנו, מה שייכות כל עם ישראל לענין זה, הרי זה דין שנוגע רק ליחידים? אלא, כאן זה נוגע לכלל ישראל, שמכאן יוצאת קריאה לכלל הציבור כולו, שיבין את חומר הענין של המתחנך לרעה והמרגיל את עצמו בהרגלים רעים, שלפי המהלך הטבעי הוא יביא לחטאים וירידה רוחנית, ועל זאת צריך כל איש ליתן אל ליבו שנוגע לעצמו ולכל אב ומחנך בנוגע לחינוך הילדים.

"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וכו' ורגמוהו כל אנשי עירו באבנים ומת" (כ"א - י"ח - כ"א)

"ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו. הגיעה תורה לסוף דעתו, סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא, ועומד בפרשת דרכים ומלסטים את הבריות. אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב". [רש"י]

שואל **המהרי"ל דיסקין**, גם אם הוא נידון על שם סופו, מדוע בסקילה, הרי אם ילסטים ויהרוג את הבריות, דינו בסייף, שהיא מיתה יותר קלה? ומתרין, מי שעתיד ללסטים ולהרוג את הבריות, בודאי גם עתיד לחלל שבת, שעונשו סקילה. אלא שכאשר ציוותה התורה להמיתו, כבר בתחילת היותו בן סורר

שהבן יהיה בן סורר ומורה. אבל איך אפשר שיהיה לאיש בן סורר ומורה? במקרה ש'אינו שומע בקול אביו ובקול אימו' איך שקולותיהם בוקעים למרומים ומגיעים לשחקים בעת עבודת השם. אבל אם הוא כן שומע אותם הקולות, אז הוא מחוסן ומבוטח שילך בעקבות אבותיו, בדרך התורה הקדושה והיראה הטהורה.

"אינו שומע בקול אביו ובקול אמו" (כ"א - י"ח)

יש להעיר על לשון הפסוק מדוע כתוב "אינו" ולא כתוב "אינו שומע", מבאר ה"אור החיים", יש הבדל בסוגי השמיעות, הריקבון בבן סורר ומורה הוא כל כך גדול, שאינו שומע כלל, כי יצר הרע יושב אצלו כבר על פתחי הלב, וכמו שהגמ' בברכות [פ"א]. אומרת, שאחרי שאדם ממליך עליו את היצר הרע נשללת ממנו הידיעה והשמיעה ממה שמדברים אליו, הוא כבר משולל מערך השמיעה, עד שדברי תוכחה אינם מגיעים כלל לליבו, כי יצרו יושב על פתחי הלב ומונע כניסתם של מוסר ההורים.

"ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו" (כ"א - י"ט)
שואל האדמו"ר מסקולען, א', מהו הלשון "ותפשו" ולא "ולקחו"? ב', מדוע נצטוו אביו ואמו להביאו, וכי הוא לא יכול ללכת לבד, או ב"ד יקחוהו כמו בכל שאר חייבי מיתות ב"ד? ג', מדוע צריכים ההורים להביאו דווקא אל זקני עירו ואל שער מקומו? ומתוך, בן סורר ומורה לא צומח סתם, יש לו כנראה "רקע" שלילי מבית הוריו, לכן נאמר "ותפשו בו", שאביו ואמו של אותו בן סורר ומורה "נתפשים" בעוון בנם, ואפילו שבאופן טבעי להורים קשה לקחת את בנם לבית הדין למיתה, ואם בכל זאת יחליטו להביא אותו, יעדיפו אותם הורים ללכת למקום רחוק, שלא יכירו אותם ושם משפחתם לא יזכרם, אבל מכיון שגם אביו ואמו "נתפשים" בחטאו של בנם הסורר והמורה, לכן ציוותה התורה "ותפשו בו אביו ואמו", דווקא עליהם מוטלת החובה להביאו לבית דין, ולא לבית דין רחוק, אלא ל"זקני עירו ואל שער מקומו", שגם הם ראויים לבושה ולכפרה בהיות אנשי עירו ומקומו של אותו בן סורר ומורה.

כותב רבי יצחק בלאזר בספרו "תורה אור", צא ולמד "תמצית" של כל שיטה כפרנית היא בקשת העולם הזה, תרטימר בשר וחצי לוג יין. ועוד לימודו רבותינו, שכל המבקש חיי העולם הזה, בהכרח יגיע לכפירה, כי לא יתכן שישקיע האדם את כל מהותו בבשר ויין מצד אחד, ומצד שני יאמין בבורא עולם ובהשגחתו, כשם שאי אפשר לחבר אש ומים, אלא האחד חייב לגבור על השני, כך לא יחברו תאוות העולם הזה והאמונה בבורא עולם.

בספר "נחל אליהו" מתוך, הגמ' בסנהדרין [ע"ב]. אומרת, שבן סורר ומורה עדיין לא עשה מעשה המחייבו מיתה, אלא שהתורה ירדה לסוף דעתו, ומוטב שימות זכאי ואל ימות חייב. נמצא, שהריגת הבן סורר ומורה היא לתועלתו של הבן, א"כ זו חובת האב והאם לדאוג לבנם, כשם שחובתם ללמדו אומנות ולהשיאו אשה וכדומה.

"ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומורה אינו שומע בקולנו וזולל וסובא" (כ"א - כ')
בספר "אמרי שפר" מביא בשם מהר"ש פרימו ששואל, מדוע בתחילת הפרשה כשנאמר "כי יהיה לאיש בן סורר ומורה" לא נאמר כי אותו בן "זולל וסובא", ורק כשאביו ואמו מביאים אותו לבית הדין, אז מוזכר שהם אומרים שהוא זולל וסובא? ומתוך, יש בפרשה זו חידוש גדול, שהורים יכולים ללא עדות לחייב את בנם מיתה, והרי תמיד קרובים פסולים לעדות, וכאן נתנה להם התורה נאמנות, והרי בשאר המצוות אם ההורים יבואו ויעידו על בנם שהוא מחלל שבת, לא יאמינו לדבריהם ולא יהרגו אותו, וכמו שכתוב "לא יומתו אבות על בנים", ומדוע כאן הם נאמנים? בהכרח צריך לומר שהם לא נאמנים בעדותם לומר שבנם חייב מיתה, ורק כשהם אומרים שהוא "זולל וסובא" נמצא שבעדותם הם לא מחייבים אותו מיתה, אלא שירדה תורה

לקח מוסרי נפלא למד רבי אייזיק שר צוק"ל. מפרשה זו. הנה בבן סורר ומורה מצינו שהאב והאם גם יחד בגודל רחמיהם על בנם יקרים, תופסים בו ומביאים אותו למשפט ולסקילה, בידיעה ברורה שמוטב ימות זכאי ואל ימות חייב. ואם כך היא מידתו ועונשו של מי שאינו שומע בקול הוריו, אם כן איך נוכל להצדיק ולזכות את עצמנו כשאנו רואים בעצמנו שהננו סוררים לא רק להורים ומורים כי אם גם לעצמנו, ובמיוחד לבוראנו, אין אנו שומעים מה ששכלנו הישר מייעצנו לטובה איך להיות ולהתנהג, אלא זוללים וסובאים, היש לך בן סורר ומורה שכזה?

והנה ביום הדין כל אחד עומד בתפילה לפני אביו שבשמים ומבקש ממנו "אל תבוא במשפט עמנו" רק "רחמינו כרחם אב על בנים". ולפיכך אנו צריכים לפעול בעצמנו לא להיות כמו אותו בן סורר ומורה שיגרום לאבינו אב הרחמן לומר - מוטב ימותו זכאים ולא ימותו חייבים, וישמעו הכל וייראו מהי התוצאה של "וייסרו אותו ולא ישמע אליהם", שהרי אנו גונבים משל אבינו לקנות בשר ויין, נוטלים שפע שניתן לנו כדי להתעלות ברחניות ומשווים אותו להנאת העוה"ז, יש לנו לעצור בתהליך זה ולירא את ה' ואז נוכל לבקש חיים טובים ומאושרים חיים "למענך אלוקים חיים".

כשנפטר מן העולם המקובל הגדול רבי משה קורדובירו, הספידו האריז"ל ואמר עליו את הפסוק הזה, "וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת", "חטא" מלשון חסרון, כמו "והייתי אני ובני שלמה בני חטאים" [מלכים א', א - כ"א], אם יהיה באיש צדיק גדול "חטא", שחסרה אצלו הסיבה של משפט מוות, שאין בו פגם ושמן של עבירה שיתחייב על ידיה עונש מוות, ובכל זאת "והומת", "ותלית אותו על עץ", תתלה את סיבת מותו בחטא של עץ הדעת שנגזרה על ידו מיתה לכל חי, כמו שהגמרא אומרת במסכת בבא בתרא [י"ז]: ארבעה מתו בעטיו של נחש, שלא מתו בגלל חטאם, אלא בגלל הנחש, שבגללו יש מוות בעולם. (מובא ב"מענינה של תורה")

"וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת וכו' כי קבר תקברנו ביום ההוא" (כ"א - כ"ב - ג')

שואל החיד"א, מהו כפל הלשון "קבור תקברנו", שמשמע שתי קבורות? ומתוך, זה בא לרמז על הדין שבאמת קוברים אותו פעמיים. בפעם הראשונה קוברים אותו בקברי הרוגי בית דין, ואחר שנתעכל הבשר מוציאים אותו מקברו וקוברים אותו בקברי אבותיו.

"וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ לא תלין נבלתו על העץ כי קבר תקברנו ביום ההוא כי קללת אלקים תלוי" (כ"א - כ"ב - ג')

שואל רבי חיים קניבסקי בספרו "טעמא דקרא", מדוע דווקא במצוה זו מצאה התורה לנכון לכתוב במצווה זו "כי קללת אלקים תלוי", מדוע בשאר המצוות לא נכתבו טעמים? ומתוך, יש כאן רמז לגמ' במסכת יבמות [ע"ט]. שמספרת, שאת בני שאול תלו, והשאירו אותם על העץ תקופה ארוכה עד ירידת הגשם, כדי שיהיה קידוש השם. ולכאורה, מניין ההיתר להשאיר על עץ כל כך הרבה זמן, הרי התורה אומרת "כי קבור תקברנו ביום ההוא"? אלא, זה בעצם הטעם שהתורה כתבה כאן את טעמה של המצווה "כי קללת אלקים תלוי". מתי זה קללת אלקים? אם תלו אותו בגלל העבירה, אבל אם תלו אותו בגלל קידוש השם, כפי שהיה שם, מותר.

"כי קבור תקברנו" (כ"א - כ"ב - ג')

רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל הגיע לבקר את רבי חיים מבריסק זצ"ל, והיה נוכח בעת שנכנס אחד מתושבי המקום להתלונן על הנהגת היחברא קדישא'. הלה סיפר, כי אמו נפטרה באותו יום בשעה מוקדמת ולאחריה נפטרה אשה אחרת, אך אנשי הח"ק קברו את האשה השנייה לפני אמו (ולא כנפסק בשו"ע (י"ד סי' ש"ד, א') שעיר שיש בה שני מתים, קוברים את הראשון ואח"כ קוברים את השני).

נטל רבי חיים את הרמב"ם בהלכות אבילות דפדף בו מתחילתו לסופו ומסופו לתחילתו, ולבסוף סגר את הספר ואמר למתלונן: אני כבר אוכיח את אנשי הח"ק, אך לך אין זה שייך. עמד רבי יחזקאל אברמסקי משתומם, ותמה בפני הגר"ח: הרי דין פשוט הוא שיש לקבור את הנפטר הראשון, ומה פשר הפסק שנתן מרן לטוען? ועוד, מה נאמר ברמב"ם בהלכות אבילות שהביא את מרן לפסק תמוה זה? השיבו רבי חיים: כאשר בא הטוען לפני - התעורר אצלי ספק, האם יסוד הדין שהמת ראשון מצוה לקבור תחילה הוא מצד זכות הנפטר, או שהוא מדין אין מעבירין על המצוות? !? על כן בדקתי האם ברמב"ם הלכות אבילות מביא הלכה זו - שיש לקבור את המת

בספר "מעשה שהיה" הובא המעשה הבא: באחד הימים הזדמן לפני רבי עקיבא אייגר, עשיר שסיגריה תחובה בפיו, והוא התענג על עישונה. "לשם מה לך סיגריה זו?", התעניין הרב. "הנני אוכל מעדנים רבים ומאכלי בשר שמנים, וכשהאדם שבע מאד מסיבה לו הסיגריה עונג רב", השיב העשיר. בהזדמנות אחרת הבחין הרב בקבצן אחד, עני מרוד, שגם הוא מעשן סיגריה. "אדם זה", הרחר הרב, "בוודאי אינו מתענג כמו העשיר על מאכלי בשר מלא שמן, לשם מה לו, אפוא, סיגריה?" והוא שאל אף את העני לסיבת העישון. "לעתים גוברת בי תחושת הרעב", הסביר העני, "ועישון הסיגריה פוגם בתאבון, וכבר אינני מרגיש שאני רעב". נענה רבי עקיבא אייגר ואמר: "אינני מבין, העשיר זקוק לסיגריה, מפני שהוא אוכל וזולל, לעומת זאת, העני זקוק לה, משום שהוא רעב. וכן לא פשוט יותר יהיה שהעשיר יתן את מותר האוכל שלו לעני, וכן לא יצטרכו לעשן לא זה ולא זה?!"...

"ורגמוהו על אנשי עירו באבנים ומת ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו" (כ"א - כ"א)

מכאן שצריך הכרזה בבית דין פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה. [רש"י] הגמ' בסנהדרין [פ"ט]. מביאה מחלוקת תנאים, מה הפירוש "וכל ישראל ישמעו ויראו", ר' עקיבא סובר, שהכוונה היא שצריכים להמתין ולקיים את פסק הדין בשעה שישאל עולים לרגל, ועל ידי זה ישמעו ויראו. ור' יהודה סובר שהכוונה שצריך הכרזה, כפי שפירש"י כאן.

מקשה בספר "גן רוזה", מבואר ברש"י שלפי ר' יהודה שצריך הכרזה, ואילו בפרשת שופטים לגבי "זקן ממרא", גם שם כתוב "וכל ישראל ישמעו ויראו", שם פירש"י לפי ר' עקיבא שממתנים לו עד הרגל? מתוך ה"גן רוזה" ע"פ הגמרא בסנהדרין [ס"ה:]: שבן סורר ומורה יכול להיות רק במשך שלושה חודשים, כלומר, מגיל שלוש עשרה עד גיל שלוש עשרה ושלושה חודשים. ולפי זה, אם יחכו להמית את אותו בן סורר ומורה ב"רגל", הרי כבר יעברו שלושה חודשים ואי אפשר יהיה להורגו, ולכן פירש רש"י לפי ר' יהודה שרק צריך הכרזה שהוא נהרג בגלל שהוא בן סורר ומורה, אבל בזמן ממרא, אין בעיה לחכות לרגל, לכן פירש"י לפי ר' עקיבא שממתנים לו עד הרגל.

"ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו" (כ"א - כ"א)

העונש הניתן לבן סורר ומורה בפרהסיא, אמור ליעזעז את אמות הספים ולהחריד את העם, שלא יוכלו לעלות בדעתם לעשות כמעשהו. אולם מלבד זאת, כותב "ילקוט האורים" בשם "פרח לבנון", בפסוק זה טמונה הדרכה נחוצה ביותר לאדם הרוצה להשפיע ולחנך אחרים בדרך ה', ותוהה מהי הדרך הנכונה ביותר לעשות זאת. כלל עתיק יומין הוא [סנהדרין י"ח], "קשוט עצמך תחילה ואחר כך קשוט אחרים", קודם כל עליך לתקן בעצמך את הדרוש תיקון, ורק לאחר מכן תוכל לחנך ולבקר אחרים, וכל זאת כדי שיתקבלו הדברים, ולא תתקבל בתגובה צוננת "טול קורה מבין עיניך", או כפי שאומרים בדרך צחות, "נחפשה דרכינו ונחקורה", אם תפשפש במעשיו שלך, עצמך, בדרך, ונח- קורה, הקורה תנוח, לא יגידו לך טול קורה מבין עיניך. זה שאומרת התורה "ובערת הרע מקרבך", רק לאחר שתשכיל ותצליח לבער את הרע ולתקן את עצמך תחילה, דע לך, ש"כל ישראל ישמעו ויראו", בוודאי ישמעו דברך, ויתקבלו על לבם של האחרים.

שם אוהל גדול שיקלוט את כל המתפללים. ובאמצע השבת מצא חסיד אחד 'גארטל' באוהל התפילה, והכריז "מי שנאבד לו 'גארטל' ויתן בו סימנים יקבלנו חזרה", בשמוע המאבד את הכרזתו כשעמד בצד השני של האוהל, צעק לו מיד שהוא המאבד, ואלו הם סימניו. בדק המוצא בסימנים וכבר רצה לזרוק את החגורה להחזירה לבעליה, ואז נכנס האדמו"ר מהרי"ד זי"ע וראה את מה שברצונו לעשות, ותיכף העירו על כך ואמר לו: מצוה חשובה של השבת אבידה הגיעה לידך, מצוה שיכול אדם לחיות מאה ועשרים שנה ולא יזכה לקיימה, מצוה כזו אתה רוצה לזרוק!! אל תעשה כן, אלא תאמר בעת שתקיים את המצוה: 'לשם כל ישראל', ותכוון לזכות גם לאותם היהודים שאין בידם את הזכות לקיים מצות השבת אבידה.

"לא תראה את שור אחיך או את שני נידחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיק" (כ"ב - א')

ה"חתם סופר" מפרש פסוק זה על דרך הדרוש. התורה באה להדריך את האדם, שלא יחשוב שיש אדם שאין לו תקנה ונשמתו נדחה, ועל ידי זה יבוא ל"התעלמות מהם", לייאוש מהשבתו בתשובה. לא זו הדרך, אלא אפילו "אם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו", גם אם הוא רחוק בתכלית הריחוק, עדיין יש לו תקווה. איך? "והבאת אל תוך ביתך", כמו שר' יוחנן עשה לריש לקיש והלל הזקן לגר, ויש לקרבו וללמדו תורה "עד דרוש אחיך אותו", עד שהוא מעצמו ידרוש ממך ללמדו דרכי תשובה, ואז "והשבבות לו".

פרוש זה לכאורה הוא גם ההסבר של ה"יונתן בן עוזיאל" לפסוק הבא "ואם לא קרוב אחיך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרוש אחיך אותו", וכך הוא מתרגם: "ואם לא קריבא דעתא דאחוך עמך או לא ידעתו ואספתו לתוך ביתך ויהיה מתפרנס אצלך עד זמן שידרוש אחיך אותו". התרגום יונתן בן עוזיאל לא מתרגם על אבידה גרידא, אלא על אבידה רוחנית של האדם - שאם דעת אחיך היא לא כדעתך, דהיינו שאינו שומר תורה ומצוות, ואספתו אל תוך ביתך ויהיה מתפרנס אצלך עד שידרוש אחיך אותו, עד שאחיק ידרוש להיות כמך ולהיות עם הקב"ה.

סיפר המגיד מישרים רבי יעקב גלינסקי זצ"ל, היה לי חבר, אשר יחד עברנו את כל מאורעות המלחמה בסיביר ובמחנות הפליטים, שם נודע לחבירי שנשאר לבדו בעולם, וכל משפחתו עלתה באש הכבשנים, הוא נשבר לחלוטין, ולא יכול היה להמשיך, איבד כל טעם בחייו. הצעתי לו להיכנס עמו למרן ה"חזון איש" זצ"ל, אך הוא סירב, בטענו: מה הוא יכול לומר לי, במה ינחמני, האם ישיב את משפחתי לתחיה?? שבר כלי היה. אך מספר ר' יעקב לא הניחתי לו, ונכנסתי עמו ל"חזון איש".

האזין ה"חזון איש" בקשב רב לדבריו, ואמר לו: הרי אתה בן ישיבה, אז אני אספר לך דין תורה שבא לפני פוסק הדור הגאון רבי יצחק אלחנן זצ"ל: מעשה באברך ששקד על התורה ואשתו פרנסה את הבית. היא הייתה סוחרת ממולחת, קנתה סחורה מבוקשת בזול, בכסף מזומן ומכרה ברווח נאה. יום אחד לקחה את צרור הכסף בידה, נסעה לעיר הגדולה ליום השוק, אבל לדאבונה אבד הארנק. חשך עליה עולמה. כל כספה היה בו. מיהרה לרוב וביקשה שיכריז שמי שמצא את הארנק שיביא אותו אל הרב. הרב הכריז. והנה הגיע יהודי עני ואביון וסיפר שמצא אותו. נתנה האישה את הסימנים בארנק והתברר שזה הארנק שלה. אך פתח ואמר האישה העני הזה: כבוד הרב, גם אני למדתי פעם ב"חדר" ואני יודע את הדין. שמי שמוצא

הראשון, אם הלכה זו מופיעה ברמב"ם - ראייה היא שזהו דין מ'הלכות קבורה' וזכות הנפטר הוא, על כן נחשב הבן כ'בעל דבר' ויכול הוא לתבוע את אנשי הח"ק לדין, אך לאחר שחיפשתי בהלכות אבילות ולא מצאתי דין זה, הרי זו ראייה שאין זה מהלכות קבורה" אלא דין כללי בכל דיני המצוות, שיש להקדים את המצוה המזדמנת ראשונה משום אין מעבירין על המצוות, ברם דין זה אינו שייך לבן הנפטר אלא חיוב אנשי הח"ק, על כן השבתי לו - כי אוכיח אני את אנשי הח"ק על שביטלו חיוב זה, אך לבן הנפטרת אין זה שייך - כי אין לו כל תביעה בדין זה על אנשי הח"ק, שהרי אין זה דין מדיני הקבורה.

"לא תראה את שור אחיך או את שני נידחים והתעלמת מהם" (כ"ב - א')
הגמ' בבבא מציעא [ל:]: אומרת, "והתעלמת" "לא תוכל להתעלם", פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאי אתה מתעלם. בספר "מאורן של ישראל" מסופר: פעם הזדמן רבי עקיבא איגר לעיירה שגר שם יהודי אחד מקרוביו. רצה רעק"א ללכת לבקרו, אך בני המקום שהכירו את האיש כאדם פשוט, לא היתה דעתם נוחה שגאון הדור יבוא לבקרו, בטענה שאינה לפי כבודו. אמר להם רעק"א, פעמיים מזהירה התורה "לא תוכל להתעלם", א'. במצוות השבת אבידה, והשניה, "ומבשרך אל תתעלם", אך יש הבדל ביניהם, במצוות השבת אבידה דרשו חז"ל "פעמים שאתה מתעלם, כגון זקן ואינה לפי כבודו", אבל לגבי "ומבשרך אל תתעלם", שם לא מצינו בחז"ל פטור זה. מכאן, שאין הבדל בין אם הוא לפי כבודך ובין אם הוא אינה לפי כבודך.

"לא תראה את שור אחיך או את שני נידחים וכו' השב תשיבם וכו'" (כ"ב - א')
יש להבין כפל הלשון 'השב - תשיבם'. בספר "פניני בן איש חי" מבאר שכפל הלשון מוסבר היטב על המעשה הידוע המסופר במסכת תענית [כ"ה]. על אחד שעבר על פתח ביתו של רבי חנינא בן דוסא, והניח שני תרנגולים. אמר ר' חנינא לאשתו שלא תאכל מביציהן. וכשגדלו התרנגולים, וציערו את בני המקום, הלך ומכרן, וקנה בדמיהם עיזים. באחד הימים עבר אותו אדם ואמר לחבירו "כאן השארתי תרנגולת". שמע ר' חנינא וביקש שיתן לו סימן מובהק. נתן לו סימן, ונטל את העיזים. נמצא כי ההידור במצוות "השבת אבידה" מחייב לפעמים למכור את המציאה ולקנות דבר אחר, הוי אומר "השב תשיבם", יתכן שתזדמן לפניך מצות השבה הכוללת כמה השבות.

סיפר רבי יצחק זילברשטיין שליט"א מעשה שאירע פעם בבני ברק, כשילד מוצא מעות מפוזרות, עליהן נאמר בגמרא ש"הרי אלו שלו" ונתברר שהכסף נפל מרבי חיים קניבסקי זצ"ל. בא הילד להשיבן ורבי חיים סירב לקבלו כי טען שכבר נתייאש מהמעות, וקטן לאו בר מחילה הוא. ואולם אביו רבי יעקב ישראל קניבסקי הסתייפלער זצ"ל אמר לבנו כי הילד הקטן ירוויח בכך שיחזיר לו את המעות, כי המעשה יתפרסם וייצא עליו שם טוב. או אז הסכים רבי חיים לקבל מהילד את הכסף.

שח הגה"ח רבי אליעזר דוד פרידמן זצ"ל: שמעתי מהרה"ח ר' חיים מרדכי צאלער ז"ל האדמו"ר רבי יששכר דוב מבעלזא שבת באיזה מקום, והקימו

ה"משך חכמה" מתרין, הנה בגמרא [פסחים ק"ג:] הקשו הרי כתוב: "לא תשנא את אחיך בלבבך", והיאך יתכן שיהא "חמור שונאך". ותרצו, שהכתוב מדבר כגון שראה בו דבר עבירה, שמוותר לשנאותו. ברם, זה אפשר לומר קודם חטא העגל, שכלל ישראל היה אז ממלכת כהנים וגוי קדוש, שאז מותר לשנאותו אם ראה בו דבר עבירה. אבל כאן לסוף ארבעים שנה, שכבר נכשלו בכל המוסות והנסיונות במדבר, אם יראה אדם בחבירו איזה חטא, עדיין אסור לשנאותו, שהרי אם יפשפש במעשיו ימצא שגם הוא מלא עון, ולא נאמר היתר זה, לשנא את הרשע, אלא בצדיק שסר מרע ותמים בדרכיו, אמנם מצינו בגמרא [סוטה מה:] "ראיתי בני עליה והמה מועטים". ולפיכך אמרה כאן תורה: "לא תראה את חמור אחיך", כי "שונאך" אינו בנמצא כל כך.

"לא תראה חמור אחיך או שורו נופלים בדרך והתעלמות מהם הקם תקים עמו" (כ"ב - ד')

עמו עם בעליו, אבל אם הלך וישב לו ואמר לו: הואיל ועליך מצוה אם רצית להטעין טעון, פטור. [רש"י]

לומד מכאן ה"חפץ חיים" מוסר השכל, אם אדם מתאמץ מעצמו ללא עזרה מהזולת ומקדש עצמו מלמטה, מקדשין אותו מלמעלה. אבל אם רק מתפלל ומבקש שיסייעוהו בלי שהוא עצמו מורח ומשתדל, איך יזכה לסייעתא דשמיא. משל למה הדבר דומה, לאחד שהיה זקוק להלוואה, ופוגש את חבירו ומבקש ממנו להלוות לו. הסכים הלה ברצון, וקבע איתו שיבוא לביתו לקחת את ההלוואה. חלפו כמה ימים, והלה לא בא לקחת את ההלוואה. שוב פגש את חבירו, ובקש ממנו הלוואה, תוך שהוא מתנצל על שלא בא בזמנו אליו לקחת את ההלוואה. פעם נוספת קבע לו חבירו זמן לבוא לביתו לקחת את ההלוואה, אך גם הפעם הוא לא הגיע. כך האדם, מבקש הוא בתפילתו "פתח ליבי בתורתך", והקב"ה שומע את תפילתו ופותח את ליבו, ומחכה שיבוא האדם לעסוק בתורה. מה טיפש אותו אדם, שלאחר שמבקש ומתחנן, פונה הוא לעיסוקיו בלי שהוא מורח להתייגע ולעמול בתורה, ואיך נעזי פנינו ח"ו לשוב ולבקש.

"הקם תקים עמו" (כ"ב - ד')

מה שהאדם מסייע לרעהו ונושא בעולו של חבירו, כך זוכה הוא לתקן עצמו וליישר אורחותיו. כותב ה"שפת אמת", דבר זה נרמז בפסוק "הקם תקים עמו", תקומתו של אדם תהיה "עמו", עם הסיוע לזולתו. וכך אמרו חז"ל, יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית.

"לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה" (כ"ב - ה')

כתוב במשלי [י' - כ"ו] "כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה". מבארת הגמרא [ע"ז י"ט; סוטה כ"ב] את הפסוק "רבים חללים הפילה", זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה, "ועצומים כל הרוגיה", זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. והנה, המשיע מתואר בשם "גבר", והמושפע מתואר בשם "אשה". ולפי זה מבאר בספר "דרש מרדכי" לרבי מרדכי דרוק את הפסוק - "לא יהיה כלי גבר על אשה", כלומר, מי שלא הגיע להוראה והוא עדיין בבחינת אשה - מקבל, לא יהיה עליו כלי גבר, דהיינו שלא יורה הלכות. ולהיפך, "ולא ילבש גבר שמלת אשה", מי שהגיע לדרגה של מורה הוראה ויכול להוכיח ולהורות את בני דורו, לא יאמר "מי אנוכי" אלא יעשה את המוטל עליו.

מציאה בעיר שרובה נכרים, הרי היא שלו. לפיכך הארנק שלי. מפני שהבעלים מתייאשים. ותדע לך שיש לי בת בוגרת, ואני זקוק להשיא אותה והכסף הזה כאוויר לנשימה עבורי. כשמצאתי אותה שמחת! מן השמים זימנו לי מציאה כשרה. אבל הרב הכריז להביא אותה אליו, לכן באתי. אבל הריני מודיע לכבוד תורתו, אם על פי הדין הכסף שלי, אני לא מוותר עליו. הרב נבוכ. מצד אחד הכל מודים שהכסף היה של האשה, כי היא נתנה סימנים, וזה היה כל הונה וכל פרנסת ביתה תלויה בזה. מצד שני, היהודי צודק. זו עיר שרובה נכרים והמוצא בה מציאה, הרי הם שלו.

נשא ה"חזון איש" עיניו ושאל בחיוך את האברך המיואש: נו! מה דעתכם? מה הדין? האברך קימט את מצחו, משך בכתפיו, ולא מוצא מוצא: 'מסכנה האשה'. המשיך ה"חזון איש" ואמר: אכן, זו הייתה גם דעתו של הרב, אבל הוא שלח את השאלה לרבה של קובנה. והוא ענה שעל פי דין חייב המוצא להחזיר לאישה את כספה. האברך נדרך. גם אני. גמרא ערוכה היא ונפסקה להלכה. לפנים משורת הדין אני מבין, אבל על פי דין למה? הסביר לו ה"חזון איש", יסוד הדין שהמוצא מציאה בעיר שרובה נכרים, הרי היא שלו, זה משום שהבעלים מתייאשים, כי סוברים שוודאי נכרי מוצא אותה וייקח אותה. אבל כאן הכסף היה של האשה, ומה שקנתה אישה, קנה בעלה, ובעלה לא ידע שהכסף אבד וממילא הוא לא התייאש, לפיכך יש להחזיר את הכסף לאישה מצד הדין. לא לפנים משורת הדין, אלא על פי דין. עיני האברך נצצו, איזו גאונות!

ואז רכן ה"חזון איש" לעברו במבט נוקב ואמר לו: הדברים אמורים גם לגביך. מי נתן לך רשות להתייאש?! 'אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם, אל יתייאש מן הרחמים'. האם אתה בעלים על המצב? או אתה בעלים על עצמך? אנחנו שלוחים של הקב"ה, הוא קוצב לנו את זירת פעולותינו, ועלינו לעשות את המוטל עלינו ולהתפלל להצלחה. מי שמך ומי הסמיך להתייאש? האברך יצא משם אדם אחר.

"לא תראה את שור אחיך או את שני נידחים והתעלמות מהם השב תשיבם לאחיך וכו' לא תראה חמור אחיך או שורו נופלים בדרך והתעלמות מהם הקם תקים עמו" (כ"ב - א' - ד')

שואל ה"משך חכמה", בפרשת משפטים [כ"ג - ה'] ג"כ מופיע ציווי זה "כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזוב עמו", מדוע אצלנו מופיע הלשון "לא תראה", ובפרשת משפטים "כי תראה"? ומתרין, בפרשת משפטים מדובר בשני חמורים, של שונא ושל אוהב, ויש לו לפניו שתי מצוות, פריקה וטעינה, טעינה בשונא ופריקה באוהב, אע"פ כן עדיפה הטעינה של השונא מהפריקה של האוהב, כדי לכוף את יצרו, וכיון שעומד הוא בפני דילמה מה לעשות, כתבה התורה "כי תראה", שיש לראות ולעייין איזו מבין שתי המצוות עדיפה. אבל כאן בפרשתנו מדובר שיש רק חמור אחד, ולכן לשון התורה הוא חד משמעי "לא תראה", מיד רוץ לעזור לו.

"לא תראה חמור אחיך או שורו נופלים בדרך" (כ"ב - ד')

במצוה זו של "עזוב תעזוב עמו" כתוב "כי תראה חמור שונא רובץ תחת משאו", ואילו כאן נאמר "חמור אחיך"? מתרין רבנו בחיי בפרשת משפטים [כ"ג - ה'], ללמדנו, שעל ידי מצוה זו של עזרה וסיוע, יהפוך שונאך להיות אחיך, תשכח השנאה ותתגבר האהבה.

"לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת ה' אלקיך כל עושה אלה" (כ"ב - ה)

בתרגום יונתן בן עוזיאל כתב לא יהיה גולין דציצית ותפילין דהינן תיקוני גבר על איתא. אומר רבי חיים שמואלביץ, יוצאת מכאן הערה נוראה מדברי התרגום, הרי מצוות ציצית שקולה כנגד כל המצוות, וכמו שהגמ' במנחות [מ"ג:] אומרת, ומי יכול לשער קדושת מצוות תפילין וחשיבותה. נמצאנו למדים מכאן יסוד גדול ונפלא מחוקי התורה, יכול להיות דבר שהוא קודש קדשים לאדם אחד, ויהיה תועבה למישהו אחר.

אצל יעל אשת חבר הקיני שהרגה את סיסרא, כתוב [שופטים ה' - כ"ו] "ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים", והתרגום יונתן בן עוזיאל כתב, "יפה עשתה יעל שקיימה מה שכתוב בתורה 'לא יהיה כלי גבר על אשה'. ומוסיף ומתרגם מדוע לקחה יעל את יתד האוהל ואת כלי הנפחים, ולא הרגה את סיסרא בחרב, כי לא רצתה לעבור על איסור תורה של 'לא יהיה כלי גבר על אשה'."

בספר "תולדות אדם" מסופר: פעם לקחה אשתו של רבי זלמלע מוילנא חרב, כדי להתנקש בו חבל. נזף בה בעלה, ואמר, אל תחנכי את החבל בחרב, ואפילו שזה לא איסור גמור, אלא יש בזה מעין איסור.

"כי יקרא קן צפור" (כ"ב - ו')

רבי זלמן סורוצקין זצ"ל בספרו "אזנים לתורה" הקשה, בכל מקום - חיה ועוף שווים בדיניהם, כגון לענין כיסוי הדם ולענין חלב - שחלבם מותר, וכאן לענין מצות 'שילוח הקן' הם חלוקים ואין המצווה נוהגת אלא בעופות, ולא בחיה. ואם נמצא אילה או צביה יושבת על בניה הקטנים, רשאים אנו לקחת את האם על הבנים? ותרין, שמין העופות משונה מכל החיה והבהמה אשר ברא ה' בעולמו, בזה שהם מטילים ביצים ורובצים עליהן זמן ידוע, עד שיוצאים מהם אפרוחים. משא"כ בשאר בעלי חיים שהם יולדים בדמותם - בעלי חיים ממש. ולפי שינוי זה - הטביע ה' בעופות אהבה מרובה לתולדותיהם, שאפילו בשעה שאינם רואים לפניהם אלא ביצה - דבר שאין בו רוח חיים, וגם אין בו שום דמיון לעוף, אעפ"כ העוף - האם מייסרת את נפשה על הביצים, ויושבת כמה שבועות כמעט בלא אכילה ושתיה ומחממת אותן בלא הפסק, עד שהיא זוכה לראות אפרוחים בדמותה, ולפיכך צערה גדול מאד בראותה שלוקחים ממנה את הדבר שהיא מסרה את נפשה עליו. ולפי האהבה שנשע ה' בה לפרי בטנה - גדול הצער - אם תראה ברעתם. הלא תראה שחזרה תורה ב' פעמים בפרשה זו על התיבות 'אפרוחים או ביצים', להשמיענו שמשונה אהבת הצפור לתולדותיה, משאר בעלי חיים, בזה שהצפור מוסרת את נפשה אפילו בשעה שתולדותיה אינם כיוצא בה, ר"ל בבחינת 'ביצים'. ולכן צוותה תורה 'לא תקח האם על הבנים'.

ואע"פ שאמרו חז"ל [ברכות פרק ה, מ"ג] 'האומר על קן צפור יגיעו רחמין וכו' משתקין אותו', משמע שטעם המצווה הוא לא מטעם רחמנות, אלא גזרת מלך מלכי המלכים הקב"ה, זה רק האומר כן בתפלתו - שזה בדרך החלט, והרי 'דובר שקרים לא יכון לנגד עיני' [תהילים ק"א - ז], אבל מכיון ששבעים פנים לתורה, מותר לומר טעמים שונים למצווה, ובלבד שלא לסמוך על טעם זה בודאות, (ועיין בתו"ט ברכות פ"ה, מ"ג).

"שלח תשלח וגו' למען ייטב לך והארכת ימים" (כ"ב - ז)

בפסוק זה הוקדמה ברכת 'ייטב לך' לברכת 'אריכות ימים', ואילו לעיל [ה' - ט"ז] בכיבוד הורים כתוב הפוך "למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך", והדבר צריך טעם. מתרין רבי חיים קניבסקי בספרו "טעמא דקרא", בתרגום יונתן כאן פירש שה' למען ייטב לך" מדובר על עולם הזה, "ולמען יאריכון ימך" מדובר על עולם הבא.

והנה מצינו בירושלמי [ריש פאה], שכיבוד אב ואם הוא מצוה חמורה שבחמורות, ושילוח הקן הוא קלה שבקלות, ומצינו [בנחמיה ק"ט:] שדרך התורה לכתוב בדרך של 'לא זו אף זו'. וא"כ, בשילוח הקן שהיא מצווה קלה היה צד שיקבל שכר רק בעוה"ז ולכן נאמר קודם "למען ייטב לך" בעוה"ז, והתורה מוסיפה שלא רק בעוה"ז אלא "והארכת ימים" גם בעוה"ב. משא"כ בכיבוד אב שזה חמור היה צד לומר הפוך, שיקבל שכר רק בעוה"ב, קמ"ל שאף בעוה"ז יקבל שכר.

"כי יקרא קן צפור לפניך וכו' שלח תשלח את האם וכו' למען ייטב לך והארכת ימים" (כ"ב - ו' - ז)

ה"רוקח" מביא כמה גימטריות יפות. "כי יקרא קן ציפור לפניך" [כ"ב - ו'] דורשים חז"ל [ב"מ ק"ב:] "כי יקרא" פרט למזומן. אומר הרוקח, "יקרא קן" בגימטריה ארבע מאות שישים ואחד - פרט למזומן - ארבע מאות שישים וששים.

שילוח הקן יכול להיעשות רק בציפור טהורה - צפור, בגימטריה, שלש מאות שבעים ושש, "עוף טהור" בגימטריה שלוש מאות שבעים ושש. הגמ' בקידושין [ל"ט:] מספרת, ר' יעקב ראה אחד שאמר לו אביו, עלה לעץ והבא לי את הגוזלות, ועלה ושילח את האם ונטל את הבנים וקיים מצוות כיבוד אב ושילוח הקן, ובחזרתו נפל ומת. שאלו היכן טובו של זה, והיכן אריכות ימיו של זה, הלא בשתי מצוות אלו הבטיחה התורה "למען ייטב לך והארכת ימים"? אלא הוי אומר, "למען ייטב לך" לעולם שכולו טוב, "והארכת ימים" לעולם שכולו ארוך. "והארכת ימים" בגימטריה שבע מאות שלושים ושנים, לעולם שכולו ארוך, בגימטריה, שבע מאות שלושים ואחד.

"כי יקרא לפניך קן צפור וכו' שלח תשלח את האם" (כ"ב - ו')

הרמב"ן מפרש את הטעם של מצוות שילוח הקן, כדי לנטוע בליבו את מידת הרחמים על כל בריה ובריה.

והנה חכמינו מנו את הרחמנים בין השלושה אשר חייהם אינם חיים [פסחים ק"ג:], לפי שהרחמן מצטער תמיד בצער של הזולת ואין בידו להושיעו על כן חייו מתמררים ומתקצרים. אומר ה"כתב סופר", לפיכך אמרה תורה, כי אדם המקיים מצוות שילוח הקן ועל ידי כך הוא מסוגל להיות מן הרחמנים, אל ידאג לכך שמא יתמלאו חייו צער שכן "למען ייטב לך", ויכול תוכל להושיע לכל האומללים והנצרכים, "והארכת ימים", ממילא לא תקצר הרחמנות את חייו ותאריך ימים.

רבי יוסף חיים זוננפלד, רבה של ירושלים, מסביר את טעם מצות שילוח הקן בדרך מוסר: וכי יכול אדם ללכוד בידיו ציפור שהיא זריזה ממנו ולמנוע ממנה לעוף ולהימלט? אלא, ברגע שהצייד מתקרב לקן, האם חרדה לשלום אפרוחיה ואינה נוטשת אותם ובכך היא נופלת ישר לידי הצייד. יוצא איפוא

שהצייד מנצל את תכונת האימהות והמסירות של הציפור לאפרוחיה. על כן מצווה אותנו התורה לשלח את האם כי אין לנו זכות לנצל את רחמנותה בכדי ללכוד אותה. מכאן לימוד לכל איש ישראל, שלא לנצל את רחמנות זולתו להשגת רווחים משניים.

רבי אליהו לופיאן זצוק"ל אמר משל נפלא: (הופיע בספר הימים הנוראים בהלכה ובאגדה). משל לאדם שנכנסה ציפור לתוך כף ידו, וסגר עליה בכפו. אמר: הרי אומרים בני אדם שהציפור הזאת יש בכוחה לעוף למעלה, ואילו אני רואה שאיננה יכולה לזוז... אמרו לו: שוטה שבעולם! פתח את ידך, שחרר את הציפור, ותראה איך היא עפה מעלה מעלה...

והנמשל הוא, כשהאדם אומר: אינני יכול לעשות תשובה, אינני יכול להתקדם ברוחניות, אומרים לו: שוטה שבעולם! טמטמת את עצמך! סגרת את נפשך בתאוות ובהרגלים, לכן אינך יכול להתגבר. פתח את המסגר, השלך את שלשלאות התאוה וההרגלים הרעים מעל נפשך, ואז תראה איך אתה יכול להגיע לתשובה שלימה ולהגביה עוף עד השמים! כי "אין הדבר תלוי אלא בי"!!!

"כי יקרא קן צפור לפניך בדרך וכו' לא תקח האם על הבנים שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען יטב לך והארכת ימים" (כ"ב - ז' - ז')

"למען יטב לך" - אם מצוה קלה שאין בה חסרון כים אמרה תורה "למען יטב לך והארכת ימים" קל וחומר למתן שכרן של מצוות חמורות. [רש"י] שואל המהרי"ל דיסקין, מדוע רש"י אומר את דבריו דווקא כאן, ולא על מצוות כיבוד אב, שגם היא מצווה קלה שאין בה חסרון כים, וגם בה הבטיחה התורה שכר אריכות ימים? מסביר המהרי"ל דיסקין, מצוה שמתן שכרה בצידה, בית דין לא יכולים לכפות עליה, כגון מצות צדקה, אי אפשר לכפות על האדם לקיימה, כי יכול לומר שמוותר על שכרה. לעומת זאת, מצוה שאין מתן שכרה בצידה, בית דין כופין לקיימה ואדם לא יכול לסרב לקיימה שיוכל לטעון אני מוותר על שכרה, שהרי התורה עצמה לא ציינה מתן שכרה. לפי זה, כל המצוות שנכתב בהן מתן שכרן בצדן, רש"י לא יכול לדבר על משמעות וטעם הבטחת התורה לשכר על קיום המצוה, שהרי הטעם שהתורה ציינה מתן שכרה של המצווה הוא כדי שלא יוכלו לכפות על קיומה, אבל במצוות שילוח הקן, שחוץ מהמצוות עשה שנאמר בה, יש גם מצוות לא תעשה "לא תקח האם על הבנים", והלא על לאו, בית דין כופין, ואם כן לשם מה נכתב בה מתן שכרה? על כרחך באה התורה ללמדנו, שאם מצוה קלה שאין בה חסרון כים אמרה תורה "למען יטב לך והארכת ימים", קל וחומר למתן שכרן של מצוות חמורות.

"שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך" (כ"ב - ז' - ז')

אם מצוה קלה שאין בה חסרון כים אמרה תורה "למען יטב לך והארכת ימים" קל וחומר למתן שכרן של מצוות חמורות. [רש"י] שואל ה"אמרי אמת", מדוע דווקא שילוח הקן נקרא מצוה קלה, והרי יש עוד מצוות שאין בהן חסרון כים ולא מצאנו שנקראו מצוות קלות? מתרץ רבי שמואל וולקין, בכל המצוות יש קושי לקיימן בצנעה, כי רובן נעשים בחברה בתוך קהל ועדה, צריך הרבה מאמץ כדי להסתיר ולקיימן בצנעה. מצוות שילוח הקן, התנאי הראשון לקיומה היא "כי יקרא קן ציפור לפניך בדרך", שהמצווה ניקרת בדרכו, במקום שבד"כ לא מצויים בני אדם, אין צריך חסרון כים כדי לכסותה ולהצניעה מעין רואים, לכן היא נקראת מצווה קלה.

"שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך" (כ"ב - ז' - ז')

'ומה מתן שכרה של מצוה זו, שאם אין לך בנים אני נותן לך בנים. מניין? שנאמר: שלח תשלח את האם, ומה שכר אתה נוטל? ואת הבנים תקח לך. (דברים רבה ד' - ג')

יש להבין מה היא סגולתה של מצוות 'שילוח הקן' שבשבילה זוכים להוליד בנים, ומה ענין זה לזה? מבאר האדמו"ר רבי יוסף מפיטסבורג זצ"ל בספרו "צדקת יוסף", ע"פ מה שכתב בספר "נגיד ומצוה" ז"ל: 'מעשה באדם אחד חשוב שהתאכסן אצלו האריז"ל זי"ע ועשה לו כבוד גדול. אמר לו הרב: מה גמול אשלם לך בעד טרחתך? והשיב לו: היו לי בנים ואח"כ נעשתה אשתי עקרה, ואולי ימצא מורי ורבי לה תרופה. אמר לו: הסיבה שלך עבור שהיה בביתך סולם קטן והיו התרנגולים הקטנים עולים ויורדים בו לשתות. ופעם אחת אמרה אשתך שתסיר הסולם, ומאז שהוסר הסולם היה להם צער גדול ועלה צפצופם לפני השי"ת, ועי"ז נגזר עליה להיות עקרה. והחזיר בעה"ב את הסולם למקומו הראשון וחזרה ללדת', עכ"ל ע"ש. נמצינו למדים מדבריו הקדושים, דע"י שמצעים העופות הדבר גורם לחסרון בנים, הוא הדין צפורים שגם הם נקראים עופות כדאיתא במדרש [דבר"ר ד, א] כשם שנתן הקב"ה רחמים על הבהמה, כך נתמלא רחמים על העופות, מניין? שנאמר 'כי יקרא קן צפור לפניך'. ומעתה יובן שפיר כח סגולתה של מצוות 'שילוח הקן', שבשבילה זוכים לבנים, שעל ידי זה שמקיים שילוח האם שלא לגרום לה צער בלקיחת הבנים לעיניה, לא יהיה בך עקר ועקרה, ותזכה לבנים כנ"ל.

"שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען יטב לך והארכת ימים" (כ"ב - ז' - ז')

ככתוב במדרש [דבר"ר ו' א'] הלכה תינוק שנולד כשהוא מהול, מהו שיהא מותר למול אותו. כך שנו חכמים: תינוק שנולד מהול צריך להטיף ממנו דם ברית מפני בריתו של אברהם אבינו. שנאמר [בראשית י"ז - י"ג] המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך.

שואל ה"חתם סופר", מה הקשר בין הלכה זו למצוות שילוח הקן? ומתרץ, הרמב"ן ועוד מפרשים מסבירים ענין שילוח הקן ועוד כמה מצוות מהתורה בטעמים מוסריים, לצרף אותנו ולנטוע בנו מומידת הרחמנות. אבל חוץ מטעמי המצוות הנגלים, יש בהם גם עניינים סודיים טמירים ונעלמים מכל, והראיה ממצוות מילה, שכולם מודים שזו סגולה טובה לבריאות, ומצילה מחוללים רבים, וגם הרבה מאומות העולם מלים את בניהם, בכל זאת, הדין שמי שנולד מהול, צריך להטיף ממנו דם ברית, כי לפי הטעם הנגלה, הנולד מהול יצא ידי חובתו, אבל כדי להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, לא די בזה, כי יש בזה סוד עמוק, וצורך גבוה להטיף דם ברית. לכן מסמך המדרש הדין של נולד מהול לדין של קן ציפור - שילוח הקן שגם הוא מקורו וסודו טמיר ונעלם.

"שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען יטב לך והארכת ימים" (כ"ב - ז' - ז')

בשתי מצוות, שילוח הקן וכיבוד אב ואם, הבטיחה התורה אריכות ימים. מדוע? מבאר הגר"א מוילנא (הובא בספר אורות הגר"א), רק כשאדם נוהג בשתי מידות הפוכות, כמו מידת הרחמים ומידת האכזריות, ניכרת השלימות באדם. כי כשאדם נוהג במידה מסוימת, אין זאת הוכחה כי הוא פועל על פי התורה, כי יכול להיות שהוא מטבעו רחמן או אכזר, אבל כאשר

נוהג הוא בשתי מידות הפוכות זו מזו, מוכח שהוא צדיק, שלא הולך אחר תכונותיו וטבעו, אלא אך ורק מקיים רצון בוראו. לכן ציווה הקב"ה שתי מצוות הפוכות זו מזו, מצד אחד מצוה של רחמנות, מצות כיבוד הורים, ומצד שני מצוה של אכזריות, מצות שילוח הקן שיש בה מידה רבה של אכזריות כשלוקח את הבנים ומשלח את האמא, עד שלפעמים האמא מחמת צערה מטביעה עצמה במים. אבל כאשר מקיים אדם שתי מצוות אלו גם יחד, הריהו נשלם בתכלית הטוב, לכן הובטחנו בשתי מצוות אלו אריכות ימים.

"כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו" (כ"ב - ה)

כותב ה"חזון איש" [חושן משפט ליקוטים י"ח], כל חיוב התורה במצוות מעקה בגג הוא חידוש, כי גג אינו כשאר מכשולים ואין היקפו מצוי כל כך, שהרי העומד על גג יודע שישנה פה סכנה, ומבין שצריך להיזהר, ושונה גג מבור וסולם רעוע וכדומה, שבהם יש תקלה, שהנכשל אינו יודע ממנה ואי אפשר להזהירו. אמנם, בכל זאת חייבה התורה לבנות מעקה, כי צריך להקפיד על סכנת הנופל, לכן גם אין איסור על אדם לעלות לגג שאין בו מעקה, כי באופן חד פעמי אין זה נחשב לסכנה, ורק באופן קבוע זה סכנה. ולכן כתב ה"ספרי", ש"כבש" פטור מן המעקה, כי אף על פי שאפשר ליפול ממנו, בכל זאת כיון שהעולה יודע מהסיכון בעלייתו, לא חייבה אותו התורה מעקה.

"כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו" (כ"ב - ה)

ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידך. [רש"י]
שואל בעל ה"שואל ומשיב", מדוע מחייבת התורה במעקה כדי למנוע נפילתו של החייב, הרי אם הוא ראו ליפול בגלל חטאיו, שיפול ויענש בחטאו, ומדוע למנוע זאת בעשיית מעקה? ומתרץ, הקב"ה הוא ארך אפיים גם לרשעים, אבל זה רק בדרך הטבע, אבל לשנות את הטבע כדי שהרשע ינצל ויחיה, אין זה מהנהגת הקב"ה. לכן, אם לא יהיה מעקה, ודאי יפול מי שראוי ליפול, כי הקב"ה לא יעשה נס כדי לשומרו, לכן ציווה התורה לעשות מעקה, כדי שאפילו הרשע שראוי ליפול, לא יפול כי אם בהשגחתו יתברך, בזמן שיגיע זמנו ליפול.

רבי עזריה פיג'ו כתב בספרו **"בינה לעתים"** שכוונת התורה לומר: אל תחשוב שאינך צריך לבנות מעקה, ורשאי אתה לסמוך על כך שאם נגזר לאדם ליפול - יפול, ואם נגזר עליו להנצל - ינצל, וממה נפשך: או שאיני צריך לעשות מעקה, או שהמעקה לא יעזור. לכן אמרה התורה: אמת, שלא יפול אלא מי שנגזר עליו, אבל אל לך להיות מעורב בכך. הניח לנופל ליפול **"ממנו"**, מעצמו, ולא תהיה לך יד חלילה באסונו.

ובדרך הדרוש שמעתי, "ולא תשים דמים בביתך", אל תחסוך בהוצאות דיני מעקה, אל תקנה חומרים זולים, או תביא בעלי מלאכה שאינם ראויים, כי במעשיך אתה גורם "כי יפול הנופל ממנו".

"כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו" (כ"ב - ה)

כותב ה"בן איש חי", בית בגימטריה ארבע מאות ושתים עשרה, **"מעקה גגך"** בגימטריה מאתיים ארבעים ואחד. אם תסיר את **"מעקה גגך"** (מאתיים ארבעים ואחד) מה"בית" (ארבע מאות ושתים עשרה), התוצאה היא **"הנופל"** בגימטריה (מאה שבעים ואחד). ועל זה אומרת התורה **"כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך"** כדי שלא **"יפול הנופל"**, כי אם תסיר את **"מעקה לגגך"** יהיה **"הנופל"** **"ממנו"**, מה"בית".

אומר הגאון, לפי זה מובן מדוע לאחר העקידה, שאברהם עמד בניסיון, כתוב **"ענתה ידעתי כי ירא אלקים אתה"**, ולכאורה, עד עכשיו לא ניכרת יראת אלקים שבו? וההסבר, עד עכשיו אפשר לומר שהוא הולך אחר טבעו להיות רחום וחנן ובעל חסד, ורק לאחר שעמד בניסיון העקידה לעשות מעשה אכזריות מכח מצוות בוראו, ניכר כי כל מעשיו הם על פי ציווי ה' והריהו צדיק גמור.

"שלח תשלח את האם וכו' למען ייטב לך והארכת ימים" (כ"ב - ז)

זו אחת מהמצוות ששכרה בצידה, בדומה לכיבוד הורים. ובנוסף, גם במצוות מעשרות דרשו חז"ל מתן שכרה בצדה מהפסוק **"עשר תעשר"**, עשר בשביל שתתעשר. דרש ה"חתם סופר", בשתי המצוות הציווי הוא בלשון כפולה **"שלח תשלח"** **"עשר תעשר"**, ובשני הציוויים ישנה האות ש' כפולה, אלא שבפסוק **"שלח תשלח"** השין היא ימנית, וב"עשר תעשר" השין היא שמאלית, רמז לדבר מהפסוק **"אורך ימים בימינה"** במצוות שילוח הקן, **"בשמאלה עושר וכבוד"** במעשרות.

"כי תבנה בית חדש" (כ"ב - ה)

כתוב במדרש [תחומא בראשית סימן ד'], **"ילמדנו רבינו, הבונה בית חדש כיצד צריך לברך? - כך שנו רבותינו ז"ל: הבונה בית חדש מברך 'שהחיינו', כדי שיעשה נחת רוח ליוצרו"**. שואל ה"כתב סופר", מה ענין ברכת שהחיינו לבניית בית חדש, וכי זו התכלית שחייב לבנות בית חדש ולהרחיב דעתו ושיוכל לברך שהחיינו? ומה זה נוגע לעשיית נחת רוח להקב"ה? מתרץ ה"כתב סופר", אדם הבונה בית חדש להנאת עצמו ולהרחיב דעתו גרידא, לא על כך באה ברכת שהחיינו, לכן, אדם שבנה בית חדש ורוצה שיהיה ביתו בית ועד לחכמים, ויהיו עניים בני ביתו וסמוכים על שולחנו, אם כזה יהיה ביתו, על כך אכן ראוי לברך שהחיינו. וזהו שאומר המדרש **"הבונה בית חדש מברך שהחיינו"**, ומדוע? **"כדי שיעשה נחת רוח ליוצרו"**, כי רק בית שעל ידו נגרמת נחת רוח להקב"ה, ראוי הוא לברכת שהחיינו.

"כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך" (כ"ב - ה)

כותב השל"ה, אם הגעת לפסגה, והתעלית להיות בשיא, אל תיתפס לגאווה, גג הוא רמז להתנשאות וגאווה, **"ועשית מעקה לגגך"**, תגדור ותחסום את ההתנשאות, ואם לא, משם תהיה לך נפילה - **"כי יפול הנופל ממנו"**, כמו שאמרו **"לפני שבר גאון"**.

"כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך" (כ"ב - ה)

כתוב בספרי, **"בית חדש"**, רבי אומר משעת חידושו עשה לו מעקה. אומרים בשם הרב מבריסק: מכאן רואים שיש הבדל בין מצוות מעקה למצוות מזוזה, במזוזה צריך שיהיה קודם **"בית"** ורק לאחר שיש **"בית"**, יש חיוב של

"כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממונו" (כ"ב - ח')

אומר ה"חתם סופר", רמז יש כאן לדרכי התשובה של האדם. "כי תבנה בית חדש", אדם העושה תשובה על חטאיו, הריהו כבונה בית חדש, נקי מכל רבב. "ועשית מעקה לגגך", הואיל ומכיר אדם את מגרעותיו ואת חסרונותיו, עליו לעשות הכל שלא יבוא שוב לידי חטא, לכן יציב לעצמו סייגים ויגדור גדרים ויעשה משמרת למשמרת, וכך יישמר מהחטא.

אך יש לכך הגבלה "ולא תשים דמים בביתך", ואולם, דווקא משום שהאדם מדקדק ומקפיד על עצמו במאוד מאוד, כדי שלא יפול ברשת החטא, עלול הוא להחמיר על עצמו יותר מדי, ויציב לעצמו הרחקות וחומרות שאינן מדרכו של עולם, או אז, במקום שיהא זה מבחינת "מעקה" השומר מפני הסכנה, הרי זה כאילו שם דמים בביתו, "כי יפול הנופל ממונו", לא רק שאותם הרחקות וסייגים לא השיגו את תכליתם ולא שמרוהו מהחטא, אדרבה, דווקא בגללם הוא עלול לערער את מצבו האיתן וליפול שוב לזרועות החטא. "כי יפול הנופל ממונו", ומה גרם לנפילתו? "ממונו" עצמו! אותן הרחקות וחומרות מופלגות שאין אדם מן הישוב יכול לעמוד בהן, הן שהביאו לנפילתו. צא ולמד, גם כאשר אדם נלחם ביצרו, ופועל בכל כוחו להישמר מן החטא, עליו להתנהג בתבונה ולא לנקוט בדרכים ואמצעים שאינם בני השגה לאדם כמותו. הנה כי כן, לעיתים, הרחקה יתירה ופרישות מן הציבור ומדרכי העולם, אין זו אלא עצת יצר הרע, שיודע כי יפיל את האדם ברשת.

"כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממונו" (כ"ב - ח')

אם קיימת מצות שילוח הקן, סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה, שמצוה גוררת מצוה, ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים. [רש"י] שואל ה"אבני נזר", הרי יש לנו כלל ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא? ומתריץ, הכלל הזה הוא לא בכל המצוות, ישנן מצוות שאין להם שכר, כי העולם הזה הוא עולם ההכנה, התקן עצמך בפרוודור כדי שתכנס לטרקלין, ועולם הבא הוא עולם התכלית, ולכן שכר מצוה, שהוא התכלית בא בעולם התכלית, אבל זה רק במצוות שהשכר הוא סוף הכוונה והתכלית, אבל אם השכר הוא רק האמצעי כדי לקיים על ידו עוד מצוות, הרי גם השכר אינו אלא הכנה. א"כ, השכר של שילוח הקן הוא שתבנה בית חדש כדי שתוכל לקיים מצוות מעקה וכדי שתגיע לעוד כל מיני מצוות.

זה שאנו אומרים בעשרת ימי תשובה "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכו'" למען אלקים חיים, "זכרנו לחיים" כדי שנוכל לקיים ולעשות מצוות ומעשים טובים.

רבי שאול מאמסטרדם זצ"ל בספרו **"בנין אריאל"** מבאר את ענין סמיכות מצות שילוח הקן למצות מעקה, כי מצד הסברא אין צריך לצוות על זה, כי מן פתי לא ישמור את עצמו מן הנזק, וכ"ש מסכנת מוות – ובפרט בזמננו שהיו רגילים לעלות ולהשתמש בגגות, ולא היה הכתוב צריך להזהירנו על כך. אלא הסמיכה התורה דין מעקה למצוות שילוח הקן לפי שכבר קיים מצות שילוח הקן שמתן שכרה בצדה – 'למען ייטב לך והארכת ימים', ובבית החדש אשר הוא בונה לא יהיה קביעה הזיקא משום מצוותו זו (עיין שלהי מסכת חולין), והוא בטוח בעצמו וידע בנפשיה שאין בו שמץ הרהור חטא,

כל שכן חטא עבודה זרה. ויש צד שיעלה על דעתו שאינו צריך לעשות מעקה לגגו – כי הרי לא יפול משערות ראשו ארצה, לכן הזהירה תורה שאפילו אם נכון לבו ובטוח בעצמו – מ"מ יש לחוש 'פן יפול הנופל' – מי שראוי ליפול וכו', 'והיה עליך דמים'. וזהו 'לא תשים דמים בביתך' אע"פ שאתה בטוח מן הסכנה, אך 'כי יפול הנופל ממונו' כנ"ל.

"ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממונו" (כ"ב - ח')

מצוות עשה זו, גם בבית אפשר לקיימה. אם רואים מיטת תינוק והמחיצה למטה, מצוה להרימה. וכן אם תינוק נמצא על הספה, צריך שמירה שלא לעבור על "ולא תשים דמים בביתך".

"ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממונו" (כ"ב - ח')

דורשי רשומות דרשו פסוק זה. "ולא תשים דמים בביתך", אל תצבור הון ועושר בביתך, אלא הרבה בצדקה ופזר כספך לעניים, ואם אתה חושש שאולי תחסיר ותמעט מעצמך, דע לך ש"כי יפול הנופל ממונו", כל חסרון ממונן שיחסר לך, נעשה בגזירת שמים, ואם לא תחסר אותו על ידי מצות צדקה, ידאג הקב"ה להחסירו בדרכים אחרות. נמצא אפוא, שהאפשרות הטובה ביותר עבורך היא, לתת אותו לצדקה ולקיים באמצעותו מצוה שזכותה תעמוד לך לעולם הבא.

"ועשית מעקה לגגך" (כ"ב - ח')

בספר **"תולדות אדם"** כתב, מעקה ר"ת "הרהורי עבירה קשים מעבירה", המח הוא האיבר הגבוה ביותר של האדם, ונקרא גג, ללמדנו, שמצווים אנו לשמור את המח מהרהורי תשובה.

"לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם" (כ"ב - ט')

כותב החיד"א, אסור לעשות מצוות ועבירות ביחד, כגון לתת צדקה ובאותו זמן לבייש את חברך, או לדבר לשון הרע או ללמוד תורה ולהתגאות, וכל כיוצא בזה, "פן תקדש המלאה הזרע", שלא יתגעל הטוב שאתה עושה.

"לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו" (כ"ב - י')

כתב ה"אבן עזרא", "ורחמיו על כל מעשיו", ואין כח החמור ככוח השור לסחוב כמוהו, ולכן הוא צריך להתאמץ מעל לכוחותיו. ה"בית יוסף" כתב טעם נוסף, כי השור מעלה גרה ולועס תמיד, והחמור אינו מעלה גרה, ונראה לחמור שהשור אוכל כל הזמן, והוא מתענה, וזהו צער בעלי חיים.

ובספר החינוך [מצוה תקנ"ג] כתב, "מטעמי מצווה זו, עניין צער בעלי חיים שהוא אסור מן התורה, וידוע שיש למיני הבהמות ולעופות דאגה גדולה לשכון עם שאינם מינן, וכל שכן לעשות עמהן מלאכה וכו', כי כל עוף למינו ישכון, וכל הבהמות ושאר המינים גם כן ידבקו לעולם במיניהן. וכל חכם לב, מזה יקח מוסר, שלא למנות שני אנשים לעולם, בדבר מכל הדברים, שיהיו רחוקים בטבעם ומשונים בהנהגתם, כמו צדיק ורשע, והנקלה והנכבד, שאם הקפידה התורה על הצער שיש בזה לבעלי חיים שאינם בני שכל, כל שכן בבני אדם, אשר להם נפש משכלת לדעת יוצרם".

בדומה לזה כתב **"בעל הטורים"**, "בשור ובחמור, טהור וטמא", רמז שלא ישתתף צדיק עם רשע.

"לא תלבש שעטנו צמר ופשתים יחדיו" (כ"ב - י"א)

איסור לבישת שעטנו הוא חוק, אך מצאנו ביאורים המסבירים את האוון. בפירוש רבנו יוסף בכור שור כתב, לכך נאסרה לבישת שעטנו, לפי שבגדי כהונה היו של כלאיים, ואין ראוי לזרים, לאנשים הפשוטים, שיהיו לבושים בגדים שמשמרת ה' לובשים.

בספר "אוצר הידיעות" מובא: תערובת שעטנו, צמר ופשתים הביאו חורבן לעולם כמו שמוזכר ב"פרקי דרבי אליעזר" שקין הביא קרבן "קליות זרע פשתן", והבל הביא מ"בכורות צאנו". אמר הקב"ה, לא לערב בין שני קרבנות הללו, ולכן נאסר ללבוש שעטנו. ובזוהר הקדוש מובא עוד, שעד היום השפעת מעשהו של קין קיימת בעולם, ומי שלובש כלאים, מתעוררת עליו אותנו רוח ומוזיקתו, זוהי רוח של "שטן - עז", שעטנו, כי השעטנו גרם רציחה בעולם. ומעניין, שהטור והשו"ע הביאו הלכות שעטנו בסימן רצ"ה, רמז לכך שהוא הביא לרציחה.

הטור בהלכות יום כיפור [סימן תר"ד] לגבי מצוות האכילה בערב יום כיפור, מביא מעשה מהמדרש, על שוטר העיר שאמר לעבדו קנה לי דגים, ולא מצא אלא דג אחד ונתן עבורו זהוב. היה שם יהודי חייט, והוסיף עליו עד שהעלהו לחמשה זהובים, ונשאר לחייט. בא העבד לאדוניו, וסיפר לו כל המאורע. שלח השוטר אחר החייט ושאלו למלאכתו, אמר לו, חייט. שאל, ולמה קנית דג שווה זהוב בחמשה זהובים? ולא עוד, אלא לקחתו מיד עבדי ששלחתיו לקנות לך? השיב לו היהודי, ואיך לא אקנה דג, ואפילו בעשרה זהובים הייתי משלם לאוכלו ביום כזה שאנו בטוחים שה' יכפר לנו על עוונותינו. אמר לו: אם כן, יפה עשית, פטרו והלך לשלום.

שואל רבי יהונתן אייבשיץ, מה ראה חשיבות לציין את אומנותו שהיה, ואם היה סנדלר ועני? אומר רבי יהונתן אייבשיץ, יום כיפור הוא יום סליחה וכפרה, הגמ' ביומא [כ']. אומרת, שביום זה השטן לא יכול לקטרג, אותיות "שעטנו" מרמזות על "שטן עז", להורות שאם נכשל ח"ו אדם באיסור "שעטנו", כי אז גם ביום כיפור השטן מקטרג, ולכן הדגיש המדרש שמדובר בחייט שהיה צדיק, והקפיד שבבגדים שתפר לא יהיה כל חשש שעטנו, ומכאן גם מובנת שמחתו, כי זהו אכן יום סליחה וכפרה עבורו, שאין השטן מקטרג בו.

"גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך" (כ"ב - ב')

בספר "מתוק האור" מביא בשם הספר "מאיר עוז": נוהגים שאת ברכת "להתעטף בציצית" מברכים מעומד, והביא על זה רמז נפלא. על שלוש מצוות נצטוונו לברך מעומד (חוץ מברכת הנהנין): ספירת העומר, ציצית ותפילין. זהו שנאמר במשלי [י"ט - כ"א] "עצת ה' היא תקום", עצת ר"ת עומר ציצית תפילין, בשלוש מצוות אלו על האדם לקום ולברכן כשהוא מעומד. עוד יש לרמוז במילות הפסוק "עצת ה' לעולם תעמוד", שהם ראשי תיבות של שבעה דברים הנעשים בעמידה. עצת ערב ציצית תפילין, "לעולם" לבנה עומר לולב מילה "בהם תעמוד".

"גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה" (כ"ב - י"א)

מדוע מברכים על לבישת הטלית "להתעטף בציצית", הרי עיקר העטיפה היא בטלית? בספר "מאיר עיני חכמים" מביא בשם רבי יחזקאל מקוזמיר שמתרץ, כי הציציות תלויות למטה ונגררות על הארץ, ולכן בדין הוא שיברכו עליה, כי מי שהוא שפל הוא גבוה, ומי שגבוה הוא שפל.

"גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה" (כ"ב - י"א) "כי יקח

איש אשה וכו'" (כ"ב - י"א)

"גדילים תעשה לך" וסמוך לו הפסוק "כי יקח איש אשה חדשה", רמז למנהג אשכנז שלובשין טלית רק אחרי הנישואין.

"כי יקח איש אשה וכו'" (כ"ב - י"א)

בספר "מנהגי ישרון" [סימן קע"ו] כתב, המנהג לסובב את הכלה שלוש פעמים (ולא שבע כמנהגנו) סביב לחתן. ושלשה טעמים בעניין. א', כי כתוב שלוש פעמים "כי יקח איש אשה", "כי יקח איש ובא אליה", "כי יקח איש אשה ובעלה", "כי יקח איש אשה חדשה". ב', על שם שלוש פעמים "וארשתך" שכתוב בהושע [ב' - כ"א] ג', כי בג' דרכים האשה נקנית.

"כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה" (כ"ב - י"א)

אדם לא נופל בבת אחת לתהום עמוקה, תחילה הוא מתפתה לעבור עבירה קלה, וכיון שכבר עבר עבירה זו, העבירה תגרור אותו עד שאול תחתית, וכמו שהגמ' בשבת [ק"ה:] אומרת: כך אומנותו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך, ולמחר אומר לו עשה כך, עד שאומר לו עבוד עבודה זרה, והולך ועובד. וכך ביאר המלבי"ם את הפסוקים לפנינו: יכול להיות ששם לה עלילות דברים לא בגלל שנאה, אלא כי מצא אחרת יפה ממנה, או עשירה ממנה, אבל התורה מלמדת אותנו ש"עבירה גוררת עבירה", ושהוא יצא מגדר התורה והמוסר, עד שמוכן לשפוך את דמה. ("טללי אורות")

"כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה וכו' ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו" (כ"ב - י"א)

שואל בספר "גן רוהה", מדוע לא יענישו את המוציא שם רע במידה כנגד מידה, וכפי שהוא זמם לעשות לה - להרוג אותה, כך יענישו אותו כדין עד זומם? ומיישב בדרך מליצה, כיון שענישו אותו ב"לא יוכל לשלחה כל ימיו", ואפילו בגט לא יוכל לשלחה והוא חייב להחזיק אותה, אפילו אם היא חגרת, או גידמת, או וכעסנית, וזהו עונש חמור ממיתה, כפי שאומרת הגמרא: במערבא, כשאדם היה נושא אשה, אמרו לו, מצא או מוצא? "מצא" שכתוב "מצא אשה מצא טוב", "מוצא" שכתוב "מוצא אני מר ממות את האשה", א"כ, כאן שאוסרת עליו התורה לשלח אותה כל ימיו, אפילו אם היא אשה רעה, הרי קיבל עונש יותר חמור ממיתה.

"ושם לה עלילות דברים וכו' ואמר אבי הנערה וכו' והנה הוא שם עלילות דברים" (כ"ב - י"ד - ט"ז - י"א)

שואל ה"משך חכמה", מדוע כשהאבא מדבר עם הזקנים הוא אומר "שם עלילות דברים", הלא חסרה כאן המילה "לה" שמופיעה בתיאור של המעשה בפסוק י"ד? ומפרש על פי שאלה נוספת, איך עונשים את הבעל גם במלקות וגם בקנס, הרי יש לנו כלל "אין לוקה ומשלם"? אלא אומר ה"משך חכמה", אבי הנערה טוען בבית הדין, שכאשר הבעל הוציא שם רע לבת שלי, הוא לא הזיק רק לה, אלא לכל משפחתי, ובעיקר לי, שהרי מי ירצה להתחתן עם שאר בנותי, אם זה החינוך שאני נתתי להם, ועכשיו בשביל למצוא חתן, אצטרך לתת נדוניה גבוהה מאוד. ואם כן, הרי יש כאן ממון לאחד ומלקות לשני, שהרי הוא לוקה כיון שהוציא שם רע עליה, ומשלם לאבי הנערה, בגלל השם רע שהוציא למשפחה. ולכן גם לא נאמר שם לה עלילות דברים, אלא שם לכולנו.

בתוך העיר היא אשמה כי פירצה קוראת לגנב, אם כן מחוץ לעיר בודאי שהיא אשמה], ולמה פטרה הכתוב מכל וכל. ועוד תמוה, מהי הכפילות "ולנערה לא תעשה דבר", "אין לנערה חטא".

ומתוך, כשהתורה אומרת "ולנערה לא תעשה דבר אין לנערה חטא מוות", הכוונה "חטא" מלשון חסרון, (ועיין לעיל כ"א - כ"ב שהבאנו מהאריז"ל ש'חטא' הוא מלשון חסרון) היינו, כי אם מגיע לה מיתה, אין לדאוג על כך שחמקה מעונשה, שכן כבר יסבב לה הקב"ה שתחטא בפני עדים והתראה, ואז תבוא על עונשה. וזהו "כי כאשר יקום איש על רעהו", באה התורה לרמוז בזה למה שאמרו חז"ל [מכות י:]: שהקב"ה מזמנם לפונדק אחד, זה שהרג שוגג עולה בסולם, ונופל על זה שהרג במזיד והורגו. כך שלבסוף מקבל כל אחד את עונשו: ההורג מזיד - נהרג, וההורג שוגג - גולה. כך גם אומרת התורה לגבי נערה המאורשה, כי אם חטאה, ודאי לא תשתמט מעונשה, וכמו שהקם על רעהו והורגו מקבל עונשו מן השמים, כן יקרה לנערה.

"לא יבוא ממזר בקהל ה'" (כ"ג - ג)

כתוב ב"הלכות קטנות": ממזר פסול לכתוב ספר תורה, והטעם, כאשר יגיע לפסוק "לא יבוא ממזר בקהל ה'", ימהר ולא יכתוב האזכרה לשמה, ואפילו אם אומר "התכוונתי", אנו חושדים שלא התכוון.

"לא יבוא ממזר בקהל ה' גם דור עשירי לא יבוא לו בקהל ה'" (כ"ג - ג)

לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם" (כ"ג - ד)

בשני פסוקים אלו העוסקים באיסור של ממזר עמוני ומואבי לבא בקהל, התורה כותבת שהאיסור הוא עד דור עשירי, אך הבדל יש ביניהם, בעמוני ומואבי התורה מסיימת שהאיסור 'עד עולם', ואילו בממזר לא כתוב 'עד עולם'. והדבר תמוה מדוע הוסיפה התורה 'עד עולם' רק בעמוני ומואבי ולא בממזר. בפרט לפי מה שכתוב ב'סיפרי' שגם ממזר נאסר עד עולם משום שלומדים זאת בג"ש מעמוני ומואבי?

רבי חיים קניבסקי בספרו "טעמא דקרא" מתרץ כמה תירוצים:

א'. כתוב בגמ' בקידושין [ע"ב]: עתידין ממזרים להיטהר לעתיד לבוא, וא"כ אין איסורם עד עולם. ומה שכתוב בסיפרי שגם ממזר איסורו עד עולם, הכוונה על הזמן הזה.

ב. גם בזמן הזה יש אפשרות לממזר להיטהר כמו שמבואר בגמ' בקידושין [פ"ט] יכולים ממזרים להיטהר ע"י שישא שפחה ויוולד בן וישחררו.

ג. מבואר בגמ' ביבמות [ע"ה]: שבדרך כלל ממזרים מתים עד עשרה דורות, ולכן ממילא לא שייך כ"כ שיחיו יותר מכך, לכן לא כתב עד עולם.

"לא יבוא ממזר בקהל ה' גם דור עשירי לא יבוא לו בקהל ה'" (כ"ג - ג)

לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם" (כ"ג - ד)

כתוב בסיפרי: נאמר כאן דור עשירי, ונאמר להלן בעמוני ומואבי דור עשירי, מה דור עשירי בעמוני ומואבי זה עד עולם, גם בממזר דור עשירי זה עד עולם.

שואל רבי לייבוש חריף, מדוע התורה לא כותבת בקצרה לאסור ממזר, עמוני ומואבי לעולם, ומה הלשון "גם דור עשירי לא יבוא וכו'" מה מיוחד

פעמים רבות מוזכרת בפרק זה המילה "נערה", ובכולן חסרה האות ה' - "נער", חוץ מפסוק י"ט שמדבר על מוציא שם רע שבו נאמר "וענשו אותו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה" בכתוב מלא. מדוע? מתוך רבי מרדכי גימפל יפה, על פי דברי הגר"א באלוהו רבה על מסכת נידה [פ"ה - מ"ז] שאומר, שתוספת ה' באשה נשואה, היא משום שהיא קרויה על שם בעלה, אם הוא חכם, חסיד או עשיר, אשתו קרויה חכמה, חסידה או עשירה, תוספת האות ה' זהו סימן חיבור לבעלה על ידי נישואיה. לכן, בכל הפרשה שמדובר בנערה שאינה נשואה, פנויה או מאורסת, או כאשר הבעל רוצה לגרשה בלי כלום ולהיפטר ממנה, אפילו שצריכים עדיין גט, מכל מקום היא לא קרויה על שם בעלה, ולכן כתוב נער ללא ה'. אבל בפרשה זו של מוציא שם רע, לאחר שאביה בירר שאין אמת בטענת הבעל, וחייבה אותו התורה "ולו תהיה לאשה לא יכול לשלחה כל ימיו", הרי שוב היא אגודה וקשורה לבעלה, לכן נכתב נערה בכתוב מלא.

מוסיף הגר"א ראייה לזה מדברי הוזהר הקדוש בפרשת בראשית, כי יהיה נערה בתולה, נער כתיב ללא ה', מה הטעם, שאין היא מחוברת בזכר. ואכן, יסוד זה מסביר מקומות רבים בתנ"ך, אצל רבקה כשהיתה בבית אביה כתוב נערה ללא ה'. ואפילו שאצל בועז ורות, כששאל בועז "למי הנערה הזאת" כתוב בכתוב מלא, כי בועז חשב שהיא נשואה, ושאל למי. וענו לו, נערה המואביה השבה עם נעמי, וקשורה אליה בגלל בעלה שהיה בנה של נעמי, ולכן גם בתשובתם נכתב "נערה" בכתוב מלא.

"והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה" (כ"ב - כ"א)

נערה מאורסה עונשה בסקילה לעומת אשת איש שמיתתה בחנק. צריך להבין, מדוע אשת איש מיתתה בחנק בעוד נערה המאורסה דינה בעונש יותר חמור של סקילה? הן לכאורה צריך היה להיות להיפך, שהרי אשת איש עוננה חמור יותר מאשר ארוסה שעדיין לא נשאת, ומדוע עונשה של ארוסה חמור יותר מנשואה?

מבאר רבי ראובן קרלינשטיין בספר "יחי ראובן". בספרים הקדושים כתוב על כך דבר מוסר: עונש נמדד לפי העבירה. התורה יודעת שאשת איש עושה את העבירה מתוך חשש ופחד פן יודע לבעלה, ובגלל הפחד הזה מקילים בעונשה. לעומת זאת לנערה המאורסה אין סיבה לחשוש ולפחד, שהרי אינה נמצאת ברשות בעל, וכיון שהחטא בא ללא פחד, בשאט נפש, מגיע לה עונש חמור יותר. עבירה שנעשית בשאט נפש, ללא פחד ומורא חמורה יותר מעבירה הנעשית מתוך חשש ופחד. לפיכך אותה נערה המאורסה, שחוטאת ללא חת ומורא, עונשה חמור יותר מאשת איש, שאף שהיא חוטאת, מכל מקום בתוך הנאתה מעורב פחד מפני בעלה, ואין עבירתה שלימה.

"ולנערה לא תעשה דבר אין לנערה חטא מות כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הדבר וגו' צעקה הנערה המאורשה ואין מושיע לה" (כ"ב - כ"ו - כ"ז)

שאל רבי חיים צבי מנהיימר זצ"ל אב"ד אונגוואר [הביאו תלמידו הג"ר ישראל ברוידא זצ"ל בספרו אשי ישראל], מניין שהנערה צעקה ולא היה לה מושיע, עד שהתורה קבעה בוודאי שאין עליה חטא (והרי כתב רש"י [פסוק כ"ג] שאפילו

"לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' וכו' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" (כ"ג - ד' - ה')

בספר "ילקוט האורים" מביא, ששואלים, היכן כאן המידה כנגד מידה? ואפשר לתרץ בדרך החידוד, רבנן גזרו על פיתן משום יינן, ועל יינן משום בנותיהן, פירוש, כל הגזירה שלא לאכול פת ולא לשתות יין עם גוי הוא משום שמה יתחתן איתם. א"כ, יוצא שלחם גורם לקירוב ולחיתון, ולכן העמונים לא רצו לקדמם בלחם, כי רצו למנוע חיתון עם בני ישראל, כי ידעו שרות המואביה נעמה העמונית עתידין לצאת לישראל, ומהן יולד המשיח, והרחיקו עצמם תכלית הרחוק מיישראל שלא יבואו לידי חתנות. אבל הקב"ה ביטל זממם, ונעלמים דרכי ה'.

אמנם בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, הם רצו שלא להתחתן עם בני ישראל, וכך הוה, "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'", רק עמוני ומואבי, ולא מואבית ועמונית, ולכן זו מידה כנגד מידה, "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' וכו' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים".

"לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' וכו' ואשר שר עליך את בלעם בן בעור" (כ"ג - ד' - ה')

בספר "מטעמים" מביא ששואלים, מדוע הדגישה התורה "ואשר שר עליך את בלעם", מה ההבדל אם זה היה בחינם או בשכר? ועוד יש להבין, מדוע נענשו מואב על ששכרו את בלעם, והרי דברי הרב ודברי התלמיד, דברי מי שומעין, ולא היה עליהם להיענש בגלל מעשה בלעם, אפילו שעשה בשליחותם? והתירוץ, הגמ' בבבא קמא [נ"ה:] אומרת, ארבע דברים העושה אותם פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואחד מהם הוא השוכר עידי שקר, ואף שזה שליח לדבר עבירה, חייב המשלח בדיני שמים. והתוספות שם כתבו שם, דווקא שוכר, אבל אם אמר, פטור גם מדיני שמים. לכן כתוב כאן "ואשר שר עליך את בלעם", וחייב בדיני שמים, ונגזר עליו מן השמים שלא יבוא בקהל ה'.

על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך (כ"ג - ה')

ידועה השאלה, וכי שייך לשתף את העון "אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" - שהוא רק העדר אהבה, מול מה שרצו להשמיד את כלל ישראל במה ששכרו את בלעם לקללם. מתרץ בספר "יעלת חן", כתוב [במדבר כב - ג-ד]: "ויגר מואב מפני העם מאד וגו'. עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוד השור" וגו'. ולכאורה טענה טונה יש למואבים שמפני היראה מיישראל שכרו את בלעם לקללם, כי סברו שיישראל שונאים ורודפים אותם, והבא להרגך השכם להרגו [ברכות נה.]. אמנם, שלמה המלך אמר בחכמתו [משלי כ"ה - כ"א - כ"ב]: "אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים. כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך" - ופירש"י: "ישלימו עמך שלא יתגבר עליך". ולפי זה יובן, כי הכתוב דיבר עליהם מכח ממה נפשך: שאם היו סוברים שיישראל שונאים אותם, אם כן מדוע "לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים", דאדרבה שהרי בזה "גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך", אלא בעל כרחך שבאמת לא החזיקו בדעתם את ישראל לשונאים ורודפים אותם, ואם כן חייבים הם על "אשר שר עליך את בלעם בן בעור - לקללך".

בדור עשירי ולא שביעי או שמיני? ומתרץ על דרך הדרוש, ממזר שמתחתן עם כשרה, הדור הראשון הוא חצי ממזר, הדור השני רבע ממזר, הדור השלישי שמינית, הרביעי אחד חלקי שש עשרה, החמישי אחד חלקי שלושים ושתיים, הדור השישי אחד חלקי שישים וארבע, השביעי אחד חלקי מאה עשרים ושמונה, השמיני אחד חלקי מאתיים חמישים ושש, התשיעי אחד חלקי חמש מאות ושתים עשרה, העשירי אחד חלקי אלף ויותר. לפי זה, היה מקום לומר, שלאחר עשרה דורות התבטל חלק הפסול באלף, וכבר מותר לבוא בקהל ה'. לכן השמיעה לנו התורה, שהממזר והעמוני ומואבי אפילו באלף, דור עשירי, אינו בטל, ואסור לו לבוא בקהל ה', כי הרי ההלכה ש"בריה", אפילו באלף לא בטל.

בספר "ילקוט יהודה" מתרץ, יש כאן רמז לדברי חז"ל בקידושין [ע"ב:] עתידים ממזרים להיטהר לעתיד לבוא, לכן לא נאמר עד עולם.

"לא יבוא עמוני" (כ"ג - ד')

המשגיח רבי גדליה אייזמן זצ"ל היה אומר בדרך צחות, "לא יבוא המוני בקהל ה'".

"לא יבוא עמוני ומואבי" (כ"ג - ד')

הגמ' דורשת עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. כותב בעל הטורים: חז"ל אומרים כל כבודה בת מלך פנימה, ולכן אין דרכה של אשה לקדם את האנשים ולכן הנשים לא נענשו. ויש אומרים טעם, שבנות לוט התכוונו לטובה, כדי לבנות העולם לכן הנקבות מותרות.

"לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה'" (כ"ג - ד')

הגמ' ביבמות [ע"ו:] אומרת, כי התוספת 'י' במילים עמוני ומואבי, היא זו שהצילה את דוד המלך, שלולי האות 'י' היינו מבינים שהפסוק מדבר על זכרים ונקבות כאחד, לכן באה האות 'י' ללמדנו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, וזו תורה שבעל פה. אומר הגר"א מוילנא, דוד המלך אומר בתהילים [ק"ט - ט - קס"א - קס"ב] "שרים רדפוני חנים ומדברך פחד ליבי שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב". תורה שבכתב נקראת "דיבור", ואילו תורה שבעל פה נקראת "אמירה". אומר דוד המלך, "שרים רדפוני", דואג האדומי שהיה ראש הסנהדרין רודף אותי ואומר לי שאסור לי לבוא בקהל ה', ואכן "מדברך פחד ליבי", מהתורה שבכתב שכתוב "לא יבוא עמוני ומואבי" "פחד ליבי" שאני לא ראוי לבוא בקהל. אבל "שש אנכי על אמרתך", אני שמח על התורה שבעל פה, שדורשת עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, "כמוצא שלל רב", שעי"י זה אני יכול לבוא בקהל.

"לא יבוא עמוני ומואבי וכו' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" (כ"ג - ד' - ה')

עיקר הטענה על מואב ועמון היא על שהחטיאו את עם ישראל, ורש"י אומר על כך, "גדול המחטיאו יותר מהורגו", ולכן המצרים אסורים עד דור שלישי, ועמון ומואב אסורים לעולם. וא"כ קשה מדוע התורה אומרת "על שלא קידמו אתכם בלחם ובמים"? אומר ה"חתם סופר", עמון ומואב החטיאו את ישראל בבעל פעור ע"י שהביאו יין ובשר במטרה להחטיאם, בעוד שהיו צריכים להביא לחם לחם ומים בלבד, וא"כ הטענה היא לא על מה שלא קידמו בלחם ומים, אלא על מה שקידמו ביותר מלחם ומים ונתנו יין ובשר.

ה"קהלת יצחק" מתרין, לכאורה יכלו העמים למעון שלא היו צריכים לקדם את פני בני ישראל בלחם ובמים, משום שהם לא מאמינים בכוחות על טבעיים, ולכן הם לא מאמינים בקריעת ים סוף, ובכל הסיפור של עם ישראל שעברו במדבר ארבעים שנה, אך נענה אחריהם, אם אינכם מאמינים בכוחות על טבעיים, למה אתם רצים לשכור את שירותיו הרעים של בלעם בן בעור הקוסם? כלומר, אתם כן מאמינים בכוחות על טבעיים כמו קללות, א"כ למה לא האמנתם לעם ישראל שעברו במדבר ארבעים שנה, ולא קידמתם בלחם ובמים את ישראל.

"לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' וכו' "עד עולם על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וכו' "

לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו וכו' "דור שלישי יבוא להם בקהל ה'" (כ"ג - ד' - ה', ה' - ט')

שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק. [רש"י]

בספר "מכתב מאלהו" שואל, דבר זה פלא גדול, וכי על מה להכיר טובה למצרים? על עבודת הפרך, שחיטת הבנים, שיקוע בנים בבנין, זריקתם למים, תבן לא ינתן לכם ומתכונת לבנים תתנו, וכמו שהמדרש תנחומא [ארא ו] אומר, כשבאו לשדות לקושש קש, היו המצרים מכים אותם באכזריות. האם לאלו חייבים להכיר טובה? ולא רק שהיו המצרים אכזריים, אלא במעשיהם הרעים היו כפויי טובה לישראל, שהרי יוסף האכילם בזמן הרעב והעשירים למכביר, והתכבדו בביאת יעקב והשבטים, ובברכת יעקב עד היום מונעת מהם הצורך לגשמים, הרי אין לך כפיות טובה גדולה מזו? אלא שהתורה ריחמה עליהם, משום אותם השנים "שהיו לכם לאכסניה בשעת הדחק". ומפשטות הכתוב משמע, שמחויבים אנו להכיר טובה למצריים על כל השנים שגרנו על אדמתם, ואפילו שחיי צער היו כל אותן השנים, מ"מ סוף סוף "גר היית בארצו", על טובה זו, ששימשו לנו המצרים אכסניה, מגיעה להם "הכרת הטוב", אפילו שהיו אכזריים ורעים כלפינו, ובכל זאת אין בכך להסיר את חובתנו להכיר להם טובה על היותנו גרים בארצם.

צא ולמד עד היכן מגיעה חובת הכרת הטוב. ומצד שני, עמון ומואב שלא קידמו את ישראל בלחם ובמים, אין על זה שום צד לימוד זכות, אין במעשה זה אלא רוע לב טבעי, המעיד כי חסר להם במעלת האנושיות, שהיא "צלם אלוקים", לכן נחרץ גורלם לאבדון עדי עד, כי אין הם ראויים לבוא בקהל ה' עד עולם.

רבי ירוחם ממיר כותב: כגודל התמיהה כך גודל הלימוד, לומדים כאן על מהותו של כלל ישראל. מחובתו של כל יהודי להתעלות למדרגה הגבוהה ביותר של "הכרת הטוב" עד כדי "לא תתעב מצרי". זהו אכן חותמו של עם ישראל - המידות. אם אנו חושבים שדרישה כזאת לא תעלה על דעתנו, באה התורה ומיישרת מסילות בלבבנו ומורה לנו כיצד לנהוג.

"על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" (כ"ג - ה')

הגמ' בבבא מציעא [ק"ז:] אומרת, שלוש עשרה דברים נאמרו בפת שחרית, ואחד מהם "אינו מתאוה לאשה אחרת". אומר המהר"ם שיף (בחולין), אילו היו עמון ומואב מקדמין את ישראל בלחם ובמים, לא היו ישראל נכשלים אח"כ בחטא בנות מואב.

בפורים, כטוב ליבו ביין, התבקש המגיד מדובנא שיראה את כוחו במשלים, וענה ואמר שהיכן שיפתחו לו בחומש, ישאל שאלה על הפסוק עם משל ויתרין תירוצין במשל. לקחו חומש ופתחו בפרשתנו - "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וכו' ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור וכו' לקללך" [כ"ג - ה'] ושאל במשל, היו שני מחותנים שגרו מרחק רב אחד מהשני, וכדי לא להטריח את כל המוזמנים לבוא לצד מסוים, קבעו שהחתונה תהיה באמצע, בין שני הערים שבהם הם גרים. ישבה הכלה עם משפחתה וחברותיה, וציפתה לחתן. לפתע הגיע אחד במרוצה, וכולו נסער ובוכה, העגלה של המחותנים התהפכה, כל האוכל נשפך וגם החתן נהרג. אמרו לו, שוטה שכמוך, את מי מעניין מה קרה לאוכל, ברגע שסיפרת שהחתן נהרג, שוב לא מעניין מה קרה עם האוכל. והנמשל, התורה מפרטת שתי סיבות מדוע לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה', א'. "על דבר אשר לא קידמו אתכם בלחם ובמים", ב'. "ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור וכו' לקללך". הלא מה ששכר את בלעם לקלל אתכם, שהיה גורם ח"ו לכלילון של עם ישראל היא העיקר, וכל הסיבה הראשונה שלא קידמו אתכם בלחם ובמים היא שולית?

ותירץ על פי משל, יהודי אמיד הגיע לשיבה, וביקש מראש הישיבה שיבחר לו חתן חשוב, והבטיח לו אוכל ונדוניה על חשבוננו כדי שיוכל לשבת וללמוד ללא הפרעה. החתונה נערכה ברוב פאר והדר, החתן הגיע לביתו, ולמחרת שלח לו חמיו לחם שחור יבש ומעט בצל. חשב הבחור, כיון שחמיו היה עסוק בחתונה, לא התאפשר לו לקנות מאכלים יותר משובחים, אבל תופעה זו נמשכה הלאה, והבחור הודיע לחמיו שתנאים כאלו יש לו גם בביתו ומעכשיו הוא לא רוצה להיות סמוך על שולחנו. חמיו התרגז לשמע דברי חתנו, ושלח לו שני גברתנים שהכריחו אותו לבא לבית חמיו לאכול את האוכל.... ראה הבחור עם מי יש לו עסק, נשא רגליו וברח חזרה לשיבה. חותנו הגיע לשיבה, והתלונן בפני ראש הישיבה "איזה בחור שלחת לי", האם זה הבחור החשוב בישיבה?! שכך בורח מבית חמיו ומסרב לאכול אצלו?!

שאל אותו ראש הישיבה, הרי אתה הבטחת שתחזיק אותו, ותאכיל אותו במעדנים וכו', ומה קרה פתאום? אמר לו, מה אעשה, אבל העסקים הם לא כמו שחשבתי, ואין לי כסף לתת לו כפי שהבטחתי. צעק עליו ראש הישיבה, כסף למעדנים אין לך, אבל לשכור גברתנים להכריחו, לזה יש לך כסף? והנמשל, אם עמון ומואב ינסו לתרץ את עצמם שהסיבה שלא קידמו אתכם בלחם ובמים, כי לא היה להם כסף, אף אנו נענה אחריהם, רשעים, אבל לשכור את בלעם לקלל, לזה יש לכם כסף?

המגיד מדובנא תירץ תירוצין נוסף. מפסוקים אלו רואים יסוד גדול, תאוות הרצח של האדם היא רק התוצאה של "לא קידמו אתכם בלחם ובמים". כאשר האדם עובר את חייו בצורה אגואיסטית ואנוכית ואינו חושב על אחרים, הרי הוא מסוגל להגיע למצבים של רציחה, אם חבריו יחסום לו את הדרך ולא יאפשר לו להגיע להנאות האישיות שלו, הוא לא יחשוב פעמיים, ויעשה את הפשע הגדול ביותר. האנוכיות ואהבת העצמיות של האדם היא-היא המביאה אותו לכך שירצה לקחת את חיי חבריו... ולכן כאשר התורה מזכירה את הסיבה מדוע לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה', היא אינה מדברת על תאוות הרצח שלהם, כיון שזו רק התוצאה מכך שלא קידמו את עם ישראל בלחם ומים.

"על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו'" (כ"ג - ה')

לכאורה תמוה, למה לא הקפידה התורה ולא אמרה שעונשם הוא על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם וביין, שזה עיקר הסעודה, וכמו שמצינו בפסוק [בראשית י"ד - י"ח] "ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין".

מתרץ ה"בני יששכר" ["דברים נחמדים" ל"בני יששכר" ז"ע עמ"ס סנהדרין דף ל"א] על פי מה דקיימא לן דהגם דחכמים יש להם כח לגזור גזירות ולאסור את המותר מן התורה, מכל מקום דבר המפורש בתורה בפירוש להיתר אינם יכולים לגזור ולאסור. ומהאי טעמא, לא גזרו איסור הנאה על חלב, על אף שהוא איסור כרת, משום שהתורה התירה הנאה ממנו, כדכתיב [ויקרא ז' - כ"ד] "יעשה לכל מלאכה", ואם כן לא יכלו רז"ל לגזור עליו איסור הנאה. והנה גלוי וידוע לפנינו ית"ש שחז"ל יצטרכו לגזור גזירה ולאסור סתם יינם [ע"ז ל"ח:], ואילו היה נכתב בתורה "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם וביין", א"כ היה מבואר בתורה שסתם יינם מותר, ולא היו יכולים חכמים לגזור איסור על סתם יינם על כן לא נאמר 'בלחם וביין', רק 'בלחם ובמים'.

"על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" (כ"ג - ה')

בספר "מליץ יושר" שואל, איך התדרדרו עמון ומואב לשפל המדרגה, עד שנמנעו לעשות חסד עם ישראל, הרי אביהם לוט מסר נפשו על קיום מצוות הכנסת אורחים, ובתו נידונה למיתה משונה לאחר שהאכילה בהיחבא עני, וא"כ, בשורשיהם היו כולם מכניסי אורחים, ואיך קרה שאחרי דורות לא רבים, איבדו מידה זו, ונהגו באכזריות כלפי ישראל? והתשובה פשוטה, תלוי מה הסיבה שאתה עושה חסד, האם מתוך הכרה פנימית, או בגלל שכך הורגלת במשפחתך? זאת היתה מדרגתו של לוט, כבן ביתו של אברהם אבינו הוא ראה והתרגל לעשיית חסד עד כדי מסירות נפש, אבל זה לא היה מתוך הכרה פנימית, כי אם מתוך הרגל. מעשים כאלה שאינם מושרשים בנפש האדם, במשך השנים פוסקות השפעתם לגמרי. אבל זרעו של אברהם אבינו שעסק בחסד מתוך הכרה פנימית, גיעה ועמל, מושרשים הם במידה זו, ולכן היא עוברת לזרעו וזרעו עד עולם.

רבי יחזקאל לוינשטיין יצא עם ישיבת מיר משנחאי שביפן ולאחר תלאות וסבל רב הגיע לחופי ארה"ב. בהגיעו לארה"ב שביר ורצון נוסף על כך נודע לו שהוא סובל ממחלת הסכרת. ידידו רבי שמחה זיסל בנו של רבי ירוחם לייזנאוויץ זצ"ל ביקש ממנו לעזור לאסוף כספים כדי להציל את אלו שעדיין נותרו ביפן. למרות חולשתו וסבלו נסע באלול תש"א בשבת כי תצא לארגן כספים בעיר מקסיפורט הסמוכה לפייטסבורג. בהגיעו לשם ביקש מגבאי שתי הבתי כנסיות לערוך מגבית למען הצלת בני הישיבה. הגבאים מיאנו בבקשתו, היות ובחג הסוכות דרכם לערוך מגבית עבור המגבית המאוחדת ע"י הפעדריישין, ולכן יתכן ומגבית זו תפריע למגבית העומדת להתקיים בעוד כמה שבועות.

בשבת התקיימה בר מצוה באחת מבתי הכנסיות, רבינו השתתף בקידוש שנערך בביהכנ"ס, ואז הוא ביקש מבעל השמחה, שיתנו לו לשאת דברים לכבוד המאורע, ואמנם בעל השמחה ענהו בחיוב, וזה היה תוכן דרשתו. וזה מה שהוסיף אז: הנה בפרשה זו מצינו שנאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' וכו' קדמו אתכם בלחם ובמים וגו'. ומה היא התביעה וגודל האסור שאסורים לבוא בקהל ה' עד עולם על כך, הרי זה דבר מקובל בעולם, כששני עמים נלחמים, נסגרים שערי המדינות למסחר ולהעברת מזון וכדו', עדים

אנו על כך שבמלחמה זו נסגרו שערי אמריקה ויפן שאין ייצוא וייבוא בין שתי מדינות אלו, והוא מתכסיסי מלחמה ודרכי הפוליטיקה המקובל. ואי לכך מהו חרון אף על עמון ומואב שנאסרו עד עולם.

אכן חילוק והפרש גדול יש בין התנהגות כזו בין שתי מדינות המבוססות וקיימות, שכן בשעת חירום אין שום מגע ומשא ביניהם, אבל לא כך התנהגות כלפי אנשים בודדים, במצב של טלטול הדרך, אנשים חסרי מדינה והקרקע נשמטת תחת רגליהם, במצב כזה לאנשים כאלה אין מקום לחישובים ופוליטיקה כזאת. אי הגשת לחם ומים לאנשים אלו נובעת מרשעות ליבם, וליבם האכזר.

ולכן במצב כזה שבני הישיבות תקועים ביפן, במצב של נודדים במדבר, אין מקום לפוליטיקה, אין מקום לחשבונות של המגבית הפעדריישין וכדומה. והכריז בקול רועם, יהודי מקסיפורט עליכם להיזהר, כי אם החרש תחרישון בעת הזאת יכתב עליכם כמו שנכתב על עמון ומואב, אין בעת הזאת מקום לחישובים פוליטיים, אלא מחובותינו להצילם ולהגיעם לחוף מבטחים. דבריו החוצבים אש, הנובעים מסערת רוחו, הניבו פרי הילולים. בעל השמחה והציבור התרגשו מאוד מדבריו, ואמנם שלושה כרטיסי נסיעה לבני התורה התקועים ביפן הושגו ע"י מגבית זו.

"ולא אבה ה' אלוֹקִיךָ לְשִׁמוּעַ אֶל בִּלְעָם וַיִּהְפֹּךְ ה' אֱלֹקֶיךָ לֵךְ אֶת הַקִּלְלָה לְבִרְכָּה כִּי אֶהְבֶּךָ ה' אֱלֹקֶיךָ" (כ"ג - ו')

לכאורה המילה 'לך' מיותרת, כי היה מספיק לכתוב 'ויהפוך ה' אלקיך את הקללה לברכה'. מתרץ בספר "דגל מחנה אפרים", כתוב בגמ' בסוטה [ל"ח:] 'כל המברך מתברך', ואמר רבי יהושע בן לוי כל כהן שמברך מתברך, ושאינו מברך אין מתברך, שנאמר [בראשית י"ב - ג']: 'ואברכה מברכך', וא"כ היה אפשר לומר, כיון שמקללתו של בלעם נעשו ברכות, נמצא שהיה בלעם מברך ויתברך גם כן. לזה דקדק הכתוב 'ויהפוך לך את הקללה לברכה', רק לעם ישראל הקב"ה יהפוך את הקללה לברכה והטעם 'כי אהבך ה' אלקיך', אבל בלעם אינו בכלל זה אלא הוא נחשב בכלל מקלל.

"ולא אבה ה' אלקיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה" (כ"ג - ו')

הפשט הפשוט בפסוק, בלעם קילל והקב"ה לא רצה לקבל את הקללות. מסביר בספר "פני מאיר", יש אדם שרצה להרע לזולתו וגם הצליח בזה, ולעומתו, יש אחר שרצה להרע ולא עלה בידו. מי מהם גרוע יותר? זה שלא הצליח גרוע יותר, כי המצליח מדוע הצליח? כנראה הגיע לשני עונש משמים, ומגלגלים חובה על ידי חייב. אבל אם אחד לא הצליח, משמע שרצה להרע למי שלא הגיע לו הרע, ולכן זה יותר גרוע. לכן אומרת התורה, "ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור", אם היה מצליח, טוב, אך הוא לא קילל, כי הקב"ה לא נתן לו, כלומר, שהקללות לא הגיעו לעם ישראל, נמצא שמה שבלק שכר את בלעם, זו רשעות גדולה יותר.

"ולא אבה ה' אלקיך לשמוע אל בלעם ויהפך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלקיך" (כ"ג - ו')

כותב ה"חתם סופר", מצינו שאפילו ברכותיו של אותו רשע לא התקיימו אלא לאחר זמן רב, כדי שלא יאמרו אומות העולם שכלל ישראל התברכו מברכותיו של בלעם. שואל א"כ ה"חתם סופר", יכול היה הקב"ה להניח

לומדים תורה ומישהו מדבר לשון הרע, אי אפשר להכניס את הידיים לתוך האוזניים, כי אסור ללמוד תורה אם נוגעים בצואת האוזן. מה העצה? לדחוף את התנוך, אבל הוא יוצא מיד חזרה, לכן צריך להחזיק את היד עם התנוך בתוך האוזן. ועל זה נאמר "ויתד תהיה לך על אוזן וכו' וכסית את צאתך", כלומר, את צואת האוזן.

ה"בלי יקר", דרש פסוק זה על מה שנאמר [פסוק י'] 'כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע', ודרשו רז"ל [ספרי פסוקא רנ"ד] שישמור עצמו מלשון הרע, וטעמו של דבר פירש הרמב"ן, כדי שלא ירבו מחלוקות ויכו איש באחיו. והיה קשה לבר קפרא, אם המובן של 'ונשמרת מכל דבר רע' - הוא שישמור מדיבור לשון הרע, מדוע לא פירש הכתוב כיצד להישמר מלדבר לשון הרע? ולכן הוא אומר שהפסוק - 'ויתד תהיה לך' - מבאר את מהות השמירה, יניח אצבעותיו באוזניו לעשות עצמו כלא שומע, ויהיה מן הנעלבים ולא מן העולבין שומעין חרפתם ואינן משיבים, ובזה ישקיט את הריב.

"ויתד תהיה לך על אוזן וכו' וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך" (כ"ג - י"ד) בספר "מריצי תורה מעולם החסידות", מסופר על רבי אברהם מטשכנוב, פעם כשישב בחדרו מעוטר בטלית ותפילין ולמד תורה, ארע שהיה על הרצפה טינופת, שמבואר בשו"ע כי אסור לומר כנגדה דברים שבקדושה, עד שיבטל ברביעית מים. על השולחן לפניו עמדה צלוחית שהכילה מים בדיוק כשיעור רביעית. לקח ר' אברהם את הצלוחית ושפך את המים על המקום המטונף. ראה מקורבו ורץ להביא מים נוספים. פתח ואמר לו, "זו דרך מינות, פגם באמונת חכמים. כיון שאמרו חז"ל רביעית, די ברביעית".

"ויתד תהיה לך על אוזן וכו' וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך" (כ"ג - י"ד) הגמ' ביומא [ע"ב:] שואלת, מדוע נזקקו לזה במדבר, הרי המן היה נבלע באיברים ולא היו עושים צרכיהם כלל? ומתצת, זה נוצר מאוכל שהכנענים היו מוכרים להם. ומה שלא תירצו שזה היתה תוצאה מאכילת בשר שלמים, ראייה שגם בשר שלמים היה נבלע באיברים. מסביר רבי חיים מוואלוז'ין [רוח חיים פ"ג מ"ג], מאז חטאו של אדם הראשון כשאכל מעץ הדעת טוב ורע, כל מאכל בעולם הזה מעורב בו טוב ורע, הטוב נספג בגופו של האדם, ואילו הרע נפלט ויוצא החוצה. לכן המן שהיה מאכל שמימי, לא היה בו פסולת, גם באוכלי בשר הקדשים נבלע הבשר באיברים, ועל אף שהבהמה מגיע מהארץ, כיון שהאש על המזבח היא שמימית, היתה היא מכלה את הפסולת מהבהמה, ממילא החלק שנשאר לבעלים לאכול היה רק טוב. לכן הגמ' לא תירצה שהוצרכו לדון "וכסית את צאתך" בגלל בשר השלמים שהיו אוכלים, כי גם זה לא היה פולט פסולת כלשהיא וכולו נבלע באיברים.

"והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך" (כ"ג - י"ד) בספר "גבעת שאול" מביא בשם ה"בן איש חי" מעשה במלך שטייל עם אחד משריו בשדה, כשעברו ליד בור שופכין, כיסה המלך את חוטמו, והעווה פניו מחמת הריח הרע שנדף מן המקום. אמר לו השר של המלך, מה לך לעוות פניך, הלא ריחות אלו מאיתנו הם, כאשר הגיעו לך מעדני מלכים מדיפים ניחוחות ערבים, נהנית מן הניחוחות שעלו באפך, אכלת מן המאכלים ומילאת כרסך בהם, ואחר כך עשיית את צרכיך בשדה, ומה לך להליץ עכשיו על הריחות הרעים. ועתה, צא וראה מהו האדם, הלא להבל

לבלעם לקלל כרצונו, מבלי שתהיה לקללות אלו כל השפעה ולא יתקיים דבר וחצי דבר מקללותיו? אומר ה"חתם סופר", מאהבת הקב"ה את ישראל, הוא כביכול לא היה יכול אפילו לשמוע את קללת בלעם, וכמו שאדם שאוהב את חברו אהבת נפש, לא יכול לשמוע על חברו שום דבר סרה, כך השי"ת על אף שידע כי קללת בלעם אינן מעלות או מורידות, לא היה יכול לשומען, לכן אמרה התורה "ולא אבה ה' אלקיך לשמוע וכו'", אפילו שמיעה בעלמא, "כי אהבך ה' אלקיך", לכן "ויהפוך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה".

"ונשמרת מכל דבר רע" (כ"ג - י')

רבי אהרן לייב שטיינמן סיפר, בעל ה"לבושים", רבי מרדכי יפה, היה אדם גדול ביותר, תלמיד של הרמ"א, זכה לחיבורו, וקרא לו בשם ה"לבוש" על שם מסירות נפשו להימלט מעבירה, מגויה שרצתה להכשילו, ונכנס לבור מלא צואה. באותה שעה לבש עשרה מלבושים, וכנגד כל בגד שהתלכלך זכה לחבר ספר: "לבוש מרדכי", "לבוש התכלת", "לבוש החור", "לבוש הארגמן" ... עשרה לבושים. וכיון שהיה יפה מאוד [ולכן קראו שמו "יפה"] וגרם הדבר לנסיון עם הגויה - הוא גזר - בקש, שצאצאיו יהיו מוכועים עשרה דורות.

הוסיף הרב שטיינמן, מספרים על בן ישיבה יפה תאר, שאביו בא לבקרו והאב היה כחוש ורע למראה מאוד, עד שהיה נדמה כי אין זה אביו, וכששאלוהו לפשר הדבר, ענה, שהוא דור עשירי לבעל הלבושים, ועליו חלה עדיין הגזרה, ועל בנו שהוא כבר דור אחד עשר, הגזרה כבר אינה חלה.

("מוקנים אתבונן")

"והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבא השמש יבוא אל תוך המחנה" (כ"ג - י"ב) כתוב בגמ' [ברכות ה:'] "לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע, אם נצחו מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה, ואם לאו יזכיר לו יום המיתה". וידוע מה שדרשו חז"ל בגמ' [קדושין ע"ב:] על הפסוק "וזרח השמש ובא השמש", עד שלא שקעה שמשו של עלי, זרחה שמשו של שמואל. למדנו שהמיתה מכוונה בשם "ביאת שמש". ולפי"ז מבאר בספר "שיירי מנחה" לרבי רחמים חי חיותא את הפסוק, "והיה לפנות ערב", כשיפנה ליבו להתבונן ביום המיתה, אז "ירחץ במים", שיתגבר על יצרו וישוב בתשובה וירחץ מצואת עוונותיו. ואז "כבא השמש", בעת פטירתו, "יבוא אל תוך המחנה", מחנה שכנה, שיזכה להשיג את העולם הבא הניצחי.

"ויתד תהיה לך על אוזן" (כ"ג - י"ד)

כתוב בגמ' בכתובות [ה:'] דרש בר קפרא מאי דכתיב "ויתד תהיה על אוזן" אל תקרי אוזן אלא על אוזן שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באוזנו והיינו דאמר ר' אלעזר וכו' מפני מה אצבעותיו של אדם משופות כיתדות? כדי שאם ישמע דבר שאינו הגון, יניח אצבעותיו באוזנו. שואל ה"חתם סופר", הלא כתוב בהמשך הפסוק "וכסית את צאתך", ומה שייך ענין הגמ' לצואה? אומר ה"חתם סופר", כתוב בגמ' שם דבר נוסף, למה נברא תנוך האוזניים כל כך רך? שאם ישמע דבר שאינו הגון, ידחוף את התנוך לתוך האוזן ולא ישמע לשון הרע. ולמה צריכים שני דברים כדי לא לשמוע לשון הרע, גם את היתדות וגם את התנוך? התשובה היא, אם

דמה, מכנים לתוכו מאכלים ערבים מכל טוב הארץ, ומוציא מתוכו רפש ולכלוך. ואם תמצי לומר, בהמה טובה הימנו, שהפרה אוכלת קש ותבן, ומוציאה חלב ומעדנים, ואילו האדם אוכל גבינה ומעדנים, ומוציא קש ותבן. ולפי זה יש לפרש את הפסוק בדרך הדרוש, "והיה בשבתך חוץ", בהיותך בשדה ועושה את צרכיך, "וחפרת בה", עליך להתמלא בושא וחפרה, מלשון [ישעיהו כ"ד - כ"ג] "וחפרה הלבנה ובושה החמה", כשאתה רואה את אפסיות האדם, ועל זה "ושבת", עשה תשובה על מעשיך ושוב אל ה', "וכסית את צאתך", סור ממעשיך הרעים וכסה עליהם במעשים טובים ומתוקנים.

"והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך" (כ"ג - ט"ו)
עוונותיו של אדם מותירים בו רושם, שגם אם אינו נראה לעיני אדם גשמי, מכל מקום נותר טבוע לנצח בנשמתו. כותב ה"ראשית חכמה", שרושם זה רמוז בפסוק שלפנינו, בו מזהירה התורה "ולא יראה בך ערות דבר", לפי שכאשר אדם מדבר לשון הרע, נחתם העוון על מצחו ולכן עליו להזהר שלא יחטא, וממילא לא תראה עליו ערוות דבר.

בהתאם לכך היה רבי יהודה צדקה מחנך את ילדיו ותלמידיו, שלא לדבר לשון הרע, בהזהירו אותם מפני הכתוב בספר "ראשית חכמה". כמו כן היה מוסיף ומזכיר את דברי יעקב אבינו ליוסף בנו [בראשית מ"ו - ל'] "ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי", כיון שראה יעקב את פניו של יוסף, ידע כי שומר מצוות הוא - "כי עודך חי", שכן לא ראה רושם חטא על פניו.

"ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך" (כ"ג - ט"ו)
כתב רבי אליהו וסרמן ב"קובץ מאמרים", אנו שרויים כעת במצב של "הפקר" גמור, כל מי שיש לו אגרוף, יש לו גם את הכח להכות ביהודים. זאת מניין? רבנו ה"חפץ חיים" היה אומר: הקב"ה הוא ה"שומר" של עם ישראל. כלום הוא "שומר שכר"? ודאי שלא, הרי אין אנו משלמים שכר בעד שמירתו, אלא ודאי "שומר חנם". אבל שומר חנם, ברצותו יכול הוא להימנע מלשמור, ואימתי הקב"ה מסרב לשמור? כתוב בתורה "ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך", התורה מעידה, כי הקב"ה יסיר את שמירתו מעלינו אם ימצא בנו ח"ו "ערות דבר", היינו פריצות והעדר צניעות. למצב כזה הגענו היום, שבו הפריצות וחוסר הצניעות שולטת בכל, ובלעדי שמירתו מופקרים אנו לכל פגע.

רבי יוסף שאול נתנון בעל ה"שואל ומשיב" נתן דוגמא לדבר: כשמוליכים את האורח לסעודה - הסדרן הולך לפניו, להראות לו את מקומו.

כשמוליכים את הפושע לבית הסוהר - הולך השומר מאחוריו, לשמור עליו שלא יברח.

כשישראל הולכים בדרך השם - השם הולך לפניהם.

אבל כשהם חוטאים - הוא הולך אחריהם, "ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך" - שלא יצטרך ללכת אחריך.

❖

בכנסיה הגדולה הראשונה של אגודת ישראל, שהתכנסה באלול תרפ"ג בווינה, השתתפו רוב מניין ובנין של גדולי הדור ההוא, כשבראשם נראה מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל. הגברים התרכזו באולם הענק של האסיפה למטה, ולנשים הוקצה מקום מיוחד ביציע למעלה. אמנם היו שמענו, כיון שהנשים

נראות ליושבים למטה באולם, שכן לא היה וילון למעלה, אין זה ראוי, וצריכים להתקין יריעות וילון לכיסוי הולם. לעומתם טענו אחרים, שהגובה בו נמצאת עזרת הנשים מספיק ומבדיל דיו. לבסוף נמנו וגמרו לשאול את מרן ה"חפץ חיים", וככל היוצא מפיו יעשו. לאחר ששמע דברי שני הצדדים, אמר ה"חפץ חיים", שלמרות שעל פי דין מותר, אמנם כיון שבאים כאלה המבקשים להחמיר בזה - חייבים אנו להיענות להם ולהתקין את היריעות. ואמר: מה האסון הגדול ביותר שיכול להיות לכלל ישראל? שהקב"ה יעזוב אותנו רח"ל, שכן כל זמן שהוא ית"ש איתנו, אזי גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי. אמנם אם ח"ו לא זוכים למצב הזה, אלא הקב"ה עוזב אותנו, אז 'הסתרת פניך הייתי נבהל'. והנה - המשיך ה"חפץ חיים", על מה כתוב שהקב"ה עוזב את כלל ישראל? 'ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך', אם כך - אמר ה"חפץ חיים", כל הידור שאפשר לעשות ביולא יראה' - הכל כדאי, הלא אנחנו זקוקים לעזר השי"ת. ובכן עלינו להחמיר.

מעשה זה סיפר כעד ראה הגאון רבי אברהם קלמנוביץ זצ"ל נשיא ישיבת מיר, שנכח במקום ושח זאת במשך השנים פעמים רבות.

המשיג רבי דן סגל שליט"א שהביא את סיפור המעשה כפי ששמעו מר' שרגא משה קלמנוביץ זצ"ל בן רבי אברהם הנ"ל, הוסיף את מה שאמר רבי שרגא משה אודות דברי ה"חפץ חיים" הללו. ה"חפץ חיים" חידש בדבריו חידוש גדול, כי בפשטות הדברים אדם יכול לחשוב שהקב"ה או נמצא איתנו או שלא נמצא איתנו. אולם ה"חפץ חיים" חידש שיש בזה מדרגות. אדם עושה עוד קצת הידור ב'ולא יראה', יש לו עוד קצת השראת השכינה, עוד דרגה בקירבת ה'. ואם ח"ו עושה פחות הידור, הרי זה קצת 'ושב מאחריך' רח"ל. והן הן הדברים שאמרו חז"ל, 'כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה - אתה מוצא קדושה' [ויקרא רבה כ"ד - ו'], היינו עוד גדר קדושה - פירוש עוד קירבת אלקים.

"לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו" (כ"ג - ט"ו)
שואל רבי יהונתן אייבשיץ בספרו "תפארת יהונתן", מפני מה נסמך איסור "לא תסגיר עבד אל אדוניו", לאיסור "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'"? ומתריץ, שתי סיבות מנתה התורה מדוע "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'", א'. שלא קידמו אתכם בלחם ובמים "בצאתכם ממצרים", שעמוני ומואב לא השלימו עם זה שבני ישראל יצאו ממצרים, ורצו שיחזרו. ב'. וכן ששכרו את בלעם בן בעור לקללך, שעיקר מטרתם של בלק ובלעם, שהקללה תגרום שיחזרו למצרים, ולכן שלח לו "הנה עם יצא ממצרים", וגם בלעם, בברכה שהוכרח לברכם הזכיר "קל מוציאם ממצרים". לכן, אחרי שהתורה הזכירה את רצון האומות להחזיר את ישראל למצרים, מוסיפה התורה ומזהירה, שלא לעשות תועבה זו ולהסגיר עבד אל אדוניו.

"לא תשיך לאחריך נשך כסך נשך אוכל נשך כל דבר אשר ישך" (כ"ג - כ')
הפסוקים דלהלן עוברים לכאורה מעניין לעניין, מבאר רבינו עובדיה ספורנו את רצף הפסוקים וכותב: אחר שהזהיר להישמר מן הדברים הגורמים שתסתלק השכינה מישראל, הזהיר על מיני חסד הגורמים להשרותה בישראל, והם ענין הלוואה ללא ריבית, הנדרים [פסוקים כ"ב - כ"ד] אשר מהם הצדקה שחייב עליה לאלתר, דהא שכיחי עניים [ר"ה ו'], וענין אכילת פועל [פסוקים כ"ה - כ"ו], וענין הגט, אשר אין ראוי שיתן אלא בסיבת 'ערות דבר' [כ"ד - א' - ד'] להסיר כל מכשול ממזרות... והחסד לאשה חדשה והוא 'ושמח את אשתו' [כ"ד - ה'], והחסד 'לא יחבול רחים ורכב' [כ"ד - ו'], והשמירה

"לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך למען יברכך ה' אלקיך בכל משלח ידך" (כ"ג - כ"א)
 כותב הספורנו, "לנכרי תשיך", תתן לו הריבית אם התנית איתו, ולא תבגוד, "ולאחיך לא תשיך", אף על פי שהתנית איתו ואתה רוצה לפורעו, אסור לך לתת לו ריבית, כי ליהודי אסור לא רק לקחת ריבית, אלא גם לתת, משא"כ בנכרי. "למען יברכך", כשלא תבגוד בנכרי ולא תחלל את ה' אלקיך.

מלומד גוי הגיע אל רבי יעקב אורנשטיין מלבוש בעל ה"ישועות יעקב", וטען בפניו שבאיסור ריבית נוהגת התורה שלא ביושר. והא ראייה: ליהודי אסור להלוות בריבית ולגוי כן... ענה לו בעל ה"ישועות יעקב": אדרבה, דווקא כאן מצוי היושר הגדול ביותר, שים לב: אצל יהודים – אסור להלוות בריבית ואסור להלוות בריבית. זה איסור שווה אצל כולם, כך שאף אחד לא יכול לבוא בטענות. אולם אצל הגויים אין איסור להלוות בריבית ליהודים. לכן נתנה התורה הקדושה איזון וכתבה "לנכרי תשיך". כשם שמותר לו להלוות לך בריבית, כך מותר לך להלוות לו...

"ולאחיך לא תשיך למען יברכך ה' אלקיך בכל משלח ידך" (כ"ג - כ"א)
 הטעם לאיסור ריבית, כותב רבי יצחק יהודה טרונק מקוטנא: כי הקב"ה רוצה שאדם יתפרנס ממעשה ידיו, ולא יהיה יושב בטל וממונו מתרבה על ידי נשך וריבית. "לאחיך לא תשיך למען יברכך ה' אלקיך בכל משלח ידך", כדי שברכתו יהיה על משלח ידך.

"כי תדור נדר לה' אלקיך" (כ"ג - כ"ב)

שואל החיד"א בספרו "פני דוד", מהו כפל הלשון "כי תדור נדר"? ומתרץ, מרומזים בפסוק דברי חז"ל במסכת נדרים [י]. שהנודר נדר, צריך לומר נדר לה' ולא לה' נדר, שמא באומרו לה', ימות, ונמצא מזכיר שם שמים לבטלה. זהו שכפל הכתוב בלשונו "כי תדור", כאשר תרצה לידור, אזי תאמר "נדר לה'" ולא לה' נדר, ומאחר שאנו חוששים למיתה אפילו ברגע קטן, לכן "לא תאחר לשלמו", כי אפשר שתמות קודם שתספיק לקיים את נדרך.

"לא תאחר לשלמו" (כ"ג - כ"ב)

הגמ' בראש השנה [י]. אומרת, אמר רב כיון שעבר עליו רגל אחד, עובר בעשה. ומקשים, למה לא כופין אותו לקיים את נדרו תיכף, מחשש שמא ימות, כמו האומר לא אפטר מן העולם עד שאהיה נזיר, שחייב להתחיל בנזירות מיד, שמא ימות? מתרץ ה"ערוך לנר", יש הבדל בין חשש מיתה לזמן מוגבל, לחשש מיתה לזמן בלתי מוגבל. אם הדבר קשור בזמן מוגבל, לא חוששים שמא ימות, כיון שרוב בני אדם לא מתים תוך זמן מוגבל, אבל לזמן שאינו מוגבל, כיון שכל בני האדם סופם למות, יש חשש. ולכן, כאן שיש גבול עד הרגל, אין לחשוש שמא ימות, כי רוב בני אדם אינם מתים פתאום, אבל בנזיר שלא קבע זמן לנזירותו, אלא אמר "לא אפטר מן העולם עד שאהיה נזיר", ובמשך זמן בלתי מוגבל בוודאי ימות, א"כ החשש מתחיל מיד.

"מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלקיך" (כ"ג - כ"ד)
 בספר "ליקוטי ריצב"א" מביא ששואלים, מהו כפל הלשון "כאשר נדרת", הרי כבר נאמר לפני זה "מוצא שפתיך תשמור"? אלא, רמזה לנו התורה איך

ממזיקי הרבים, והם גונבי הנפשות המצויים לגנוב קטנים [כ"ד - י]. וכן השמירה בענין הצרעת, להושיב המצורעים בדד שלא תזיק צרעתם בהדבקם [כ"ד - ח], והשמר מהרכילות והוצאת דיבה [כ"ד - ט], והחסד ללוה [כ"ד - י' - י"ג], ולשכיר ולעני במיני האסיף [כ"ד - י"ד - כ"ב], והחמלה על הלוקה [כ"ה - ג], ועל הבהמה בדישה [כ"ה - ד], ועל המת בלי זרע שלא ימחה שמו [כ"ה - ה' - י].

"לא תשיך לאחיך" (כ"ג - כ)

כל המלווה בריבית אינו קם לתחיית המתים. [שמות רבה ל"א]
 כותב רבי יהונתן אייבשיץ בספרו "תפארת יהונתן", מידה כנגד מידה יש כאן, כי כשהוא לוקח ריבית, מתרבה כספו של המלווה, שמדבר מועט נעשה הרבה, כך גם תחיית המתים, מעצם אחת שבשדה, מתהווה ונוצר הגוף כולו, ולכן, מי שמלווה בריבית נענש ואינו זוכה לקום בתחיית המתים. ב"יערות דבש" ביאר רבי יהונתן אייבשיץ טעמו של דבר באופן אחר: כבר אמרתי בדרך הלצה, מדוע מלווה בריבית לא יקום בתחיית המתים, כי מורגל בפיהם של האנשים על מלווי בריבית, זה האיש מצליח, הוא ישן ומועות שלו גדלים ונוספים מידי יום, א"כ, לעתיד לבוא כשיבקש לקום בתחיית המתים, יאמרו לו, למה לך לקום, שכב כי מעותיך יוסיף ביומו.

בספר "מעשה שהיה" מסופר, הרב מבריסק שם לב בערב יום כפור בשעת תפילת מנחה, כי גביר אחד, שהיה מוכר כמלווה בריבית, מכה בחזקה על לבו בשעה שהוא אומר: "על חטא שחטאנו לפניך בנשך ובמרבית", הבין הרב, כי ההורוי תשובה עליו בלבד, והחליט לנצל שעת כושר זו, כדי למחות בו על מעשיו, ולהעמידו על חומרם. קרא לו, אפוא, ואמר: לוידוי כזה בדיוק התכוון ישעיהו הנביא, בשעה שזעק [א - ה] "על מה תכו, עוד תוסיפו סרה", באותו רגע בו המלווה בריבית מכה על לבו, הוא ממשיך לחטוא, משום שגם בין מכה אחת לחברתה, גדלה ותופחת הריבית שהוא מקבל.

בעירו של הגאון רבי עקיבא איגר מת עשיר גדול. עשיר זה היה מלווה בריבית. דרשו אנשי החברה קדישא סכום כסף גדול כדמי קבורה, ואם הכסף לא ישולם, מסרבים הם לקברו. חרה הדבר מאוד לבניו של הנפטר, והם פנו בתלונה אל הנסיך המושל. ציוה המושל לקרוא אליו את רב העיר, רבי עקיבא איגר.

כאשר בא הרב אל הנסיך, פנה אליו הנסיך בטון קשה, ושאלו: "מדוע אתם נוטלים עבור קבורה סכום כסף כה גבוה, והרי מקום הקבר הוא קטן, ארבע אמות בלבד? ונוסף לכך, משום מה אתם לוקחים מכל האנשים סכום מועט, ורק מיורשיו של מת זה אתם תובעים סכום כה גבוה"? השיב לו רבי עקיבא איגר: "נאמר בתלמוד שמלווה בריבית אינו קם בתחיית המתים, אלא נותר בקבורתו, ובעוד שאצל כל האנשים, הקבר הינו דירת ארעי בלבד, שכן כולנו מצפים לתחיית המתים שתבוא במהרה. הרי שאותו מת, שעסק בהלוואה בריבית, מקום קבורתו הוא לצמיתות, ולכן המחיר גבוה פי כמה וכמה".

דברי רבי עקיבא איגר נשאו חן בעיני הנסיך המושל, ומיד ציוה על היוורשים לשלם לאנשי החברה קדישא את הסכום שדרשו.

אדם צריך להתנהג אם ברצונו שלא להיכשל באיסור נדר. טבעו של אדם, שכאשר הוא נודר נדר, הרי זה מתוך התעוררות פנימית, ובוודאי בשעת מעשה ברצונו לקיים נדרו, אבל אם יתמהמה ולא יקיים את נדרו מיד, הרי הלהט הפנימי שבו ישכך, ובמשך הזמן ידחה את קיום נדרו, עד שהוא עלול להיכשל ולעבור על הנדר לגמרי. לכן אמרה התורה "מוצא שפתיך תשמור", וכיצד? "ועשית כאשר נדרת", מיד לאחר שתידור קיים את נדרך ואל תדחהו, שלא תיכשל בעוון נדרים.

"מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלקיך" (כ"ג - כ"ד)

ה"אמרי חיים" נהג לומר, דיבורו של אדם דומה לריחות הנודפים מן הסיר, לפי הריח ניתן לדעת מה מתבשל בתוך הסיר. כך לפי דיבורי האדם, אפשר לדעת מיהו האדם, ומדי דרגתו הרוחנית.

אורח שהיה בראש השנה במחיצתו של ה"אמרי חיים" מוויז'ניץ, שם לב שבליל ראש השנה בשעת אמירת "לדוד מזמור", כשהגיעו לפסוק "אשר לא נשא לשווא נפשי ולא נשבע למרמה", התחיל ה"אמרי חיים" לבכות. לא הבין האורח על מה הבכי. לאחר התפילה הסביר לו הרבי, הגמ' בנדה [ה:]: אומרת, לפני שאדם בא לעולם הזה, משביעים אותו שיהיה צדיק ולא יהיה רשע, ועל זה יש לבכות כשאומרים "אשר לא נשא לשווא נפשי ולא נשבע למרמה".

"מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלקיך וכו'" (כ"ג - כ"ד)

רבי ישעיה ברדקי, חותנו של רבי ישראל משקלוב, בעל ה"פאת השולחן" הטיף מוסר לאחד מתושבי פינסק, איש עשיר וקמצן, שהיה נודר לצרכי צדקה ולא משלם, ובתוך דבריו הזכיר לו את הגמ' בשבת [י"ב]: האומרת, בעוון נדרים מתה אשתו של אדם. אמר לו אחד: רבי, לאדם זה יש אשה מרשעת, ולכן אינו משלם נדרי. החזיר לו ר' ישעיה תוך כדי דיבור: תורתנו ידעה זאת מראש, והזהירה אותנו על הדבר. הגמ' בברכות [ה:]: אומרת, בארץ ישראל, כשאדם התחתן שאלו אותו כך, מוצא או מוצא? מוצא, שכתוב [משלי י"ח - כ"ב] "מוצא אשה מוצא טוב", מוצא, שכתוב [קהל יז - כ"ו] "ומוצא אני מר ממוות את האשה", ומשום כך אמרה תורה "מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת", גם כשיש לך אשה שהיא בבחינת "מוצא", את מוצא תשמור ותשלם נדריך.

"ואל כללך לא תתן" (כ"ג - כ"ה)

בספר "עולמות שחרבו" מסופר, בשנת תרצ"ב ביקר האדמו"ר ה"דברי יואל" מסאטמאר זצ"ל בירושלים, משלחת מטעם 'העדה החרדית' באה לבקרו. הרבי מסאטמאר התעניין ורצה לשמוע מהם פרטים ועובדות על רבי יוסף חיים זוננפלד גאב"ד ירושלים שנסתלק אותה השנה. הר"ר זאנוויל שפיצר שהיה בין חברי המשלחת סיפר לרבי, שהגרי"ח זוננפלד היה מבטיח לנדיבים התומכים בכלל 'שומרי החומות' הצלחה בפועל בכל מעשי ידיהם ושפע של פרנסה.

הגיב על זה הרבי ואמר הסבר נפלא, על שום מה נשתנה מצות צדקה והחזקת עניים ת"ח מכל המצוות כולן, אשר היום לעשותן ומחר לקבל שכרם, כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ואילו לגבי צדקה נאמר כמפורש ובחנוני נא בזאת וגו', עשר בשביל שתתעשר וכו', ובכן מה נשתנה? הסביר

הרבי, נאמר בתורה 'כי תבוא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כללך לא תתן', פירש רש"י: 'מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר, בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית. אבל אם בא לעדור ולקשקש - אינו אוכל', עכ"ל רש"י. היוצא לנו מזה, שפועל בכרם אסור לו לאכול מאומה מפירות הכרם, אף על פי שהוא עובד שם ועושה כל מיני מלאכות לטובת הכרם, בכל זאת אין לו רשות ליהנות מפרי הכרם, רק אימתי התירה לו התורה לאכול מענבי הכרם? בשעת עבודת הבצירה בלבד, בשעה שהוא שם את הענבים לתוך כליו של בעה"ב, נמצא אם כן, שבשעה שנותנים לכליו של בעה"ב - נהנה גם הפועל ואוכל לשובע נפשו.

והנה, בכל העבודות שאנו עובדים להקב"ה, השכר מזומן רק לעוה"ב, אבל מצוות צדקה שאנו נותנים לת"ח עניים - שהם כליו של הקב"ה ממש, אם אנו נותנים לכיסו של הקב"ה - בדין הוא שניתן אז גם לכליו של הפועלים והעובדים. אשר על כן, שאני מצות צדקה שמגיע עבורה גם שכר בעוה"ז, דכל זמן שאנו נותנים לכליו של הקב"ה - שהם תלמידי החכמים, נותן הקב"ה שפע גם לכלים שלנו לכלים של הנדיבים.

"כי יקח איש אשה חדשה" (כ"ד - א')

רבי יהונתן אייבשיץ כתב, "אשה" בגימטריה "דבש", וצריך להבין כוונתו. הסביר זאת רבי חיים קניבסקי, חז"ל מספרים על זוג שבמשך שנים ארוכות לא נולדו להם ילדים, החליטו להיפרד, כדי שכל אחד ימצא את מזלו במקום אחר. וכך היה, שניהם התחתנו פעם נוספת, הוא התחתן עם מרשעת, והיא התחתנה עם רשע. תוך כמה שנים הוא הפך להיות רשע, ובעלה החדש של האשה שהיה רשע, הפך להיות צדיק. למדנו, כי האשה היא הקובעת את כל צורת הבית, לטוב ולמוטב. מסיים ר' חיים, לדבש יש תכונה, שאם נפל לתוכו שרץ, הוא הופך את השרץ לדבש. דבר זה רמוז בכך שאשה בגימטריה דבש, היא הופכת את בני הבית להיות כמותה.

"כי יקח איש אשה חדשה" (כ"ד - א')

כתב הטור [אה"ע סימן ס"ה], מצוה גדולה לשמח חתן וכלה. איזבל אשת אחאב היתה מרשעת גדולה, והנביא ניבא כי הכלבים יאכלו את גופתה וילקקו את דמה, וכך היה. אבל מכל גופה השאירו הכלבים את הגולגולת, הרגליים וכפות הידיים, מדוע? מכיון שבהם היתה משמחת חתן וכלה, נענעה את ראשה, טיפחה לפנייהם עם הידיים ורקדה ברגליים.

מוסיף בספר "אוצר הידיעות", ולא די לרקוד, אלא גם צריך לעורר אחרים שירקדו, שהגמ' בכתובות [ט"ז]: אומרת, "כיצד מרקדין לפני הכלה", לא נאמר "רוקדין" אלא "מרקדין" היינו שגורמים לאחרים לרקוד, והחיוב הוא לומר דברים משמחים שמכוח זה יתעוררו אחרים וירקדו גם הם לפני החתן והכלה.

ה"בן יהודע" אומר, אומרים כיצד מרקדין כי הדברים המשמחים הם כמו דין "מרקד" בשבת, שמוציא את הגרעין מתוך המוץ, "כיצד מרקדין לפני הכלה", דהיינו, מה אומרים לפני? רק דברים טובים שיש בהם כדי לשמח את החתן. לפני שאתה מתחיל לדבר, תוציא את המוץ, כך שתאמר רק את הדברים היפים והטובים.

"כי יקח איש אשה חדשה" (כ"ד - א')

בספר "בישישים חכמה" מביא בשם רבי פנחס מנחם מפליין ששואל, מדוע כל כך קשה זיווג של אדם? ומתכן, היצר הרע פועל בכל כוחו כדי למנוע

"כי יקח איש אשה חדשה" (כ"ד - א')

בספר "קרבן עני" מביא מקור למנהג ישראל לתת מתנה לחתונה. מנהג זה הוא מנהג קדמונים, והובא בזוהר פרשת ויצא ד"ה פתח אחרא. והטעם הוא לפי מה שאמרו חז"ל במסכת ברכות, "כל הנהגה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות", והואיל ולא כל אדם יכול לקיים דבר זה, לשמח את החתן, לכן משמחים אותו במתנות. ומוסיף ה"קרבן העני", שמעתי, שמפני דבר זה שינו את המנהג, שהרי בגמ' נקראת סעודה זו סעודת חתן, ואילו היום אבי הכלה עושה את הסעודה, והסיבה היא, כדי לא לעבור על גמרא זו.

"כי יקח איש אשה חדשה" (כ"ד - א')

הגמ' ביבמות [ס"ג.] אומרת על הפסוק [בראשית ב' - י"ח] "ויאמר ה' אלקים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו", זכה עזרתו, לא זכה כנגדו. וכתב רש"י, כנגדו, חלוקה עליו וסותרת דבריו. שואל רבי נתן גשטטנר, הרי בתורה כתוב "לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו", הרי כתוב במפורש שהעזר כנגדו הוא לטובתו, א"כ איך אפשר לפרש כפירוש רש"י שהוא חלוקה עליו וסותרת דבריו, שהיא לרעתו, יוצא שהדרש הוא ההיפך מהפשט הפשוט של הפסוק? ומתריץ, כתוב בגמ' בברכות [י"ז.], נשים במה הן זוכות, הרי הן לא לומדות תורה. מתרצת הגמ', באקרוי בנייהו לבי כנישתא ובאתנוי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן, מה הפירוש "ונטרין גברייהו" מפרש רש"י, שממתינות לבעליהן, ונותנות להם רשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת. ולפי דברי רש"י, "נטרין" פירושו המתנה, אבל אפשר לפרש ש"נטרין" הוא גם לשון שמירה, והכוונה, שאם הבעל זוכה והוא מתמיד בלימודו ונפשו חשקה בתורה, אז מקבלת אשתו שכר במה שהיא ממתינה לו עד שיבוא לבית המדרש, אבל יש שהבעל מתרשל בלימוד התורה, ואז צריכה אשתו לשמור עליו שילך לבית המדרש ללמוד, והיא צריכה לעוררו ולחזקו ללימוד התורה, ואז היא מקבלת שכר על זה שהיא שומרת עליו שילמד. וא"כ, המילה "נטרין" לפעמים מתפרשת שהיא "ממתנת", ולפעמים שהיא "שומרת".

לפי"ז מובן הפסוק "לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו", הקב"ה נתן את האשה לאיש כדי שיהיה בכל מקרה לטובתו, ואם נפשו של הבעל חשקה בתורה, ואשתו מממתנת לו שיחזור מבית המדרש, בזה היא עוזרת לו שיוכל ללמוד תורה מתוך הרחבת הדעת. אבל אם לא זכה, שהבעל הוא עצלן ולא מתעורר מעצמו ללמוד תורה, וא"כ אשתו צריכה תמיד לעורר אותו נגד טבעו ולשומרו שילמד תורה, זה גם לטובתו, כי היא גורמת שילמד תורה, אבל הטובה היא בדרך של כנגדו, שמה שהיא מעוררתו ללמוד נגד טבעו, העצל, בזה היא עושה לו טובה, שלא ישתקע בהבלי הזמן, וא"כ בין שהיא בבחינת עוזרתו, ובין שהיא כנגדו, תמיד היא לטובתו, אלא שאם זכה ורוצה ללמוד תורה בעצמו, אז הטובה היא במה שהיא עוזרת לו ללמוד תורה, ואין סתירה ביניהם, ואינה חולקת עליו, כי שניהם כאחד רצונם בכך, ואם לא זכה, שאין נפשו חשקה בתורה ואז היא צריכה לעוררו לתורה נגד רצונו, נמצא שהיא כנגדו, אבל כנגדו זה הוא ג"כ לטובתו, כי ע"י זה שהיא כנגדו הוא זוכה לתורה.

"כי יקח איש אשה חדשה וכו' וכתב לה ספר כריתות" (כ"ד - א')

בספר "ויקהל משה" כתב: אל הרב הקדוש רבי ישראל מקו'ניץ, באה פעם אשה אחת, והתאוננה לפניו, כי בעלה אברהם יעקב שוורץ, התחיל פתאום

את הזיווג לצאת לפועל, ואינו נותן לעשות שום שידוך, כי הוא יודע שגם מן הפחות שבפחותים יכול להיוולד משיח. ומובא בשו"ע, שאין לתת לילד יהודי לינוק מאשה גויה. ואמר ה"באר הגולה", מניין: שמוכא אצל משה רבנו שלא הסכים לינוק מאשה גויה. שואל רבי יעקב קמיניצקי, הרי אצל משה רבנו היתה סיבה מיוחדת, לפי שאין זה ראוי שפה שעתידי לדבר עם הקב"ה, יינק מגויה, ומה זה שייך לכל ילדי ישראל האחרים? מכאן רואים, כי כל ילד יהודי צריך לחנך אותו כבר מינקותו, כמו מי שהוא הולך לדבר עם הקב"ה, כי באמת לא יודעים מי יהיה משיח, מי יהיה נביא.

"כי יקח איש אשה חדשה" (כ"ד - א')

בספר "עולמו של אבא" מסופר: יהודי ניגש לרב להתייעצות, יש לו בת שהגיעה לפירקה, השדכן מציע לו שידוך, אך כיון שבתו היא צעירה, הוא לא יודע כיצד לנהוג, האם למהר להשיא אותה, או שמא רצוי להמתין. ענה לו הרב, את הלבנה מקדשים פעם בחודש כשהיא קטנה מאוד, ובקושי נראית כשהיא זורחת במערב לשעה קצרה ונעלמת, אבל באמצע החודש היא זורחת במזרח מאירה במשך כל הלילה עד שמגיעה למערב, היא משוטטת לילות שלמים בחוץ, האין הלבנה אז יפה יותר?! אלא, כשהיא מסתובבת כל הלילה ברחובות, כבר אי אפשר לקדש אותה.

בספר "אוצר הידיעות" מובא, סיפור מופלא שסיפר רבי אליהו לאפיאן מה"חפץ חיים". היה פעם בישיבה בחור בגיל מבוגר שעדיין לא התחתן. תהה ה"חפץ חיים" על קנקנו, מדוע הבחור לא מוצא את זיווגו, הסביר הבחור שעדיין לא מצא חותן שיהיה מוכן לתת לו נדוניה יפה, ויהיה מוכן להחזיק אותו חמש שנים לפחות כדי שיוכל להמשיך וללמוד ללא הפרעות. אמר לו ה"חפץ חיים": ונניח שתמצא חותן שיהיה מוכן לתנאים הללו ויחזיק אותך למשך חמש שנים, מה יהיה בהמשך חיך, הלא מדובר בתקופה של עשרות שנים? ענה הבחור: ה' יעזור. אמר לו ה"חפץ חיים", ישמעו אוניך מה שפיך מדבר, על התקופה שלאחר חמש שנים אתה סומך על הקב"ה, ועל חמש שנים הראשונות אתה לא סומך עליו?

הגמ' בסוטה [מ"ח:] אומרת, כל מי שיש לו מה לאכול היום ואומר מה אוכל למחר, הרי זה מקטני אמנה. למה נקרא "מקטני אמנה", הרי הוא לא מאמין? אלא, הוא מאמין רק על היום, ועל המחר הוא לא מאמין, ולכן הוא "מקטני אמנה", שיש לו אמונה חלקית ולא שלימה. על חמש שנים הראשונות הוא לא מאמין, אלא רק על השנים שיבואו אחר כך.

סיפור נוסף מסופר על בחור ישיבה שבא אל רבי אליהו לאפיאן, והודיע לו שבדעתו לעזוב את הישיבה וללכת ללמוד באוניברסיטה. שאל אותו ר' אלי', מדוע? ענה לו הבחור, בעוד כמה שנים אני עומד להתחתן, ולכן עלי לדאוג לעתיד ולרכוש מקצוע, כדי שאוכל לכלכל את משפחתי בבוא היום. אמר לו ר' אלי', מי אמר שתתחתן? הזדעק הבחור, בעזרת ה' ודאי שאתחתן, הרי כולם מתחתנים. ענה לו ר' אלי', ואם תתחתן, מי אמר שיהיו לך ילדים? בעזרת השם, הרי זה דרכו של עולם, כמו שלכולם יש... ומי ערב לך שכולם יחיו? בעזרת ה', כמו שכולם חיים. אמר לו ר' אלי', אם כך, כמו שכולם מתפרנסים, גם אתה תתפרנס. והוסיף, ישמעו אוניך מה שפיך מדבר, זה שתתחתן, סומך אתה על ה', זה שיהיו לך ילדים, אתה סומך על ה', שהם יחיו, אתה סומך על ה', ורק על פרנסה אינך סומך עליו!?

שהבית לא יהיה "מרה שחורה". ז'. שלא יהיה רגזן. כל הכללים הללו בנויים על התייחסות שיש לך כלפי השני, ושאתה לא יחיד. ומה יהיה סופו של מי שמתנהג כפי הכללים הללו? הרמב"ם אומר, שהישוב יהיה נאה ומשובח. וזה פסק הלכה. והרמב"ם מקדים, שכל הכללים הללו אינם מידת חסידות, או הידור שטוב לעשות כך, אלא "ציוו חכמים", זהו צו, שאם האדם ילך לפי הכללים הללו, הישוב יהיה נאה ומשובח.

היכן אנו מוצאים בבריאה דבר שהוא רק נותן ואינו מקבל? אילן, משקים אותו והוא נותן פירות, הארץ מקבלת גשמים ומוציאה פירות, השמים מקבלים את האדים מהים ומביאים גשמים, כל דבר בבריאה בנוי על קבלה ונתינה. המזבח, הוא הדבר היחיד שאינו מקבל כלום, נכון שמקטירים עליו, יש בו את השתי מתנות שהן ארבע, אבל הכל זה בשביל הקרבן, והנסכים הולכים דרך השיתין, והכל עבור עבודת הקרבן, והמזבח הוא כל כולו לצורך דבר נעלה, לצורך דבר גדול, וכשהמזבח "שומע" שהיה גט, שיהודי גירש את אשתו הראשונה, המזבח נעצב ואומר, "אילו היה מסתכל עלי, אילו היה לומד ממני, אז לא היה מגיע לזה", ולכן הוא מוריד דמעות.

סיפר רבי משה אהרן שטרן, פעם בא אלי אברך צעיר, שביתו הפך למדורת אש, וזאת כיון שבילילה הוא לומד "משנה ברורה", ואשתו טענה שלא לזה היא ציפתה ממנו, אלא שילמד בעיון. האברך טען, כיון שכל היום הוא לומד בכולל בעיון, הרי שבילילה הוא רוצה לברר ולדעת את ההלכה. והאשה בשלה, עד שהבית כמעט חרב בגין זה. לתומי חשבתי, שבשיחה אחת עם האשה אפתור את הבעיה, והלכתי לביתה להסביר לה את מעלת בעלה ולימוד ההלכה. אך היא בשלה, הבטיחו לי בעל למדון, לא לזה התכוונתי... נדהמתי מדבריה, ולא מצאתי איך להשכין שלום בבית. לאחר זמן, פגשתי את הרב שך, וסיפרתי לו על הבעיה. אמר לי הרב שך, תשלח אותה אלי, ואם תוכלו, תבואו גם אתם. מיד הלכתי לביתם, ואמרתי לאשה שהרב שך קורא לה. נבהלה. כשהגעתי איתה לביתה, ציווה מיד להכניסנו, והורה להביא עוגה לכיבוד, ואמר לה לאכול. כשסיימה, הביאו לה עוגה אחרת. שאלה הרב שך: "האם את יודעת מה ההבדל בין שתי העוגות? וממה הן מורכבות?" כשסיימה לפרט, הפטיר: רואה אני שאת מבינה היטב באפיה, חוזי נא לביתך ותשקיעי את ראשך בכל צורכי הבית, ואל תתעסקי יותר מדי בענייני הלימוד של בעלך. האשה הבינה היטב את המסר, והשלום חזר לשכון באוהלם.

סיפר רבי יחזקאל אברמסקי (מובא בספר "פנינו רבנו יחזקאל"), פעם באו לפני זוג וביקשו לסדר להם גט מתוך הסכמה, הם החליטו שאינם יכולים להמשיך יותר, ורוצים להתגרש. התבוננתי בפני האיש, והיתה לי השערה שאני מרגיש את שורש הבעיה שבגינה באו להתגרש. אמרתי להם, שלפי סדר הזמנים של בית הדין, נוכל לסדר להם את הגט רק בעוד חודש, וביקשתי מהמזכיר לקבוע להם תאריך. כשיצאו ללכת, קראתי חזרה את הבעל לבדו, ואמרתי לו, אבל דבר אחד אני מבקש מכבודו, שבמשך כל החודש הזה לא יכנס אף פעם למטבח לברר מה ואיך אשתו מבשלת, אלא ימתין בסבלנות עד אשר יקבל את ארוחתו. כשהגיע התאריך, הם לא הופיעו בפני בית הדין.

להתרחק ממנה, ונפסקה האהבה והידידות שהיתה ביניהם כל השנים. האשה הצטערה מאד מאוד על זה, ומרוב צער חלתה מחלה אנושה והרופאים התייאשו ממנה. הרבי שלח את הגבאי שלו להזמין את הבעל לבית הדין. וכשבא, אמר לו המגיד מקו' ציץ, החכם מכל אדם אמר [משלי י"ט - כ"א]: "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום". והכוונה היא כך, "רבות מחשבות בלב איש, אברהם יעקב שוורץ, הרבה מחשבות בלבו: אשתו חולה והיא עוד מעט תמות, והוא יקח לו אשה אחרת, אבל אתה יודע מהי עצת ה'?" לפי עצת ה' "היא תקום" מחוליה, תחזור לבריאותה ולא תוכל להפטר ממנה, ולכן אינך צריך עמך, מהר לפייס את אשתך ולרצותה, היא תחלים ותבריא ותאריכו ימים ושנים. שמע הבעל לדברי המגיד מקו' ציץ, והשלימו ביניהם. ונתקיימו ברכתו של אותו צדיק, והאריכו ימים ושנים עד זקנה ושיבה.

"והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו" (כ"ד - א')

בספר "הולכי נתיבות" מביא שאלה ששאל רבי אברהם גניחובסקי: הגמרא בסוף מסכת גיטין אומרת, אמר רבי אלעזר, כל המגרש אשתו הראשונה, אפילו מזבח מוריד עליו דמעות. וצריך להבין, מדוע דווקא המזבח מוריד עליו דמעות, מדוע שהשמים לא יורידו דמעות, או הארץ או האילנות, או כל הדברים שנבראו בעולם? והסביר, את הפסוק [בראשית ב' - י"ח] "לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו", אפשר לפרש בשני אופנים. מי שנזח לו מפרש כך: "לא טוב היות האדם לבדו", היינו מי יבשל עבורו, מי יכס לו את הבגדים, מי ינקה את הבית, מי ילך למכולת, אם הוא יהיה לבד הוא יצטרך לעשות את הכל, לכן הוא צריך עזר, שהיא תבשל ותכבס, ותלך למכולת ותנקה את הבית, במילים אחרות הוא צריך שפחה.

אבל ה"כלי יקר" מסביר שזה לא הפשט בפסוק, "לא טוב היות האדם לבדו", אם הוא לבד, במה הוא טוב? למי הוא טוב? ל"קירות"? ואם נאמר שהוא מרגיש טוב שהוא לבד, מי אומר שזה באמת טוב, נכון שזו הרגשה נעימה, כשהאדם חושב שזה טוב, אבל למעשה הוא לבד, והטוב שבו לא קיים ולכן "אעשה לו עזר כנגדו", וזה יהיה המבחן אם הוא אכן טוב, כשיש את השני, כאן הבחינה, והבחינה היא על מי אתה חושב, על עצמך או על השני, אתה רוצה שיעזרו לך, או שאתה תעזור לאחרים, כאן האדם נבחן. האשה משולה ללבנה, שאין לה מעצמה כלום, כל האור שלה בא מהשמש, והבעל משול לשמש המשפיעה מאורה על הלבנה, כך הבעל צריך כל הזמן לתת ולתת.

כותב הרמב"ם [אישות ט"ו - ט"ז] "וכן ציוו חכמים, שיהא אדם מכבד את אשתו יותר מגופו ואוהבה כגופו, ואם יש לו ממון מרבה בטובתה כפי הממון, ולא יטיל עליה אימה יתירה, ויהיה דיבורו עמה בנחת, ולא יהיה עצב ולא רגזן וכו'".

הרמב"ם מונה שבע כללים שעליהם מושתתים חיי הנישואין, א'. חיוב של כבוד לשני יותר מגופו. ב'. חיוב של רגש, האדם חייב לקנות לעצמו את הרגש (אמנם מספיק כגופו), שיאהב את השני כמו שאוהב את עצמו, וידוע כמה אדם אוהב את עצמו... ג'. מרבה כפי ממונו, מה שיש לך תתן, ואל תהיה קמצן. ד'. שלא יטיל אימה יתירה. ה'. לדבר בנחת. ו'. שלא יהיה עצוב,

כתוב בגמ' [גיטין צ:] כל המגרש את אשתו הראשונה, אפילו מזבח מוריד עליו דמועות. מה הקשר בין גירושין למזבח? מתרץ בספר "עולת אליעזר", בפרשת קרבן תמיד נמצאות כל האותיות באלף בית, מלבד ג'-ט'. בשם הגר"א מוילנא אומרים, לפי שלא מצינו בשום תיבה שבכל התנ"ך שתהיינה שתי אותיות הללו ג' וט' עומדות זו אצל זו ככל יתר האותיות שבאלף בית, אלא שבכל מקום הן נפרדות זו מזו.

שואל רבי חיים קניבסקי, האם רק האותיות ג-ט אינן מחוברות, והרי ישנם עוד צמד אותיות שאינן מחוברות, ג-ק ו-ט-ס-ץ, וא"כ, מדוע דווקא אותיות ג-ט הן המעידות על פירוד? ותירץ, צמד האותיות ג-ט הוא הצמד הראשון לפני כל יתר הצמדים בסדר הא-ב, ולכן הוא נבחר. ר' שלמה לוינשטיין אמר ששמע דבר נחמד, כששניים מתחתנים, הרי הם "ביחד". המילה ביחד מורכבת מב' וד', ח' וי', האות המפרידה בין ב' וד' היא ג', והאות המפרידה בין ח' וי' היא ט', ולכן כשרוצים לפרק את הביחד, נותנים גט.

מסופר על רבי אלימלך מליז'נסק זצ"ל שבשעת תפילת נעילה כשכל המתפללים מנסים לעשות כל שביכולתם לקרוע שערי שמים, ולנצל את הרגעים האחרונים של היום הקדוש. לפתע נשא ר' אלימלך את עיניו ואמר, הנביא ישעיהו [נ' - א'] אומר: "אי זה ספר כריתות אמכם", כלומר, הקב"ה מעיד שמעולם לא גרש את "אמכם", הלא היא כנסת ישראל, ולא נתן לה גט כריתות. כשאדם כותב כתובה לאשתו, המשיך ר' אלימלך, הרי הוא כותב שם, שאם תחלה אשתו, הוא מתחייב להביא עבודה רופאים, ואם תיפול בשבי, הוא יפדה אותה. ואתה, ריבונו של עולם, אילו היית מגרש אותנו, לא היית חייב בכתובתנו, אבל כעת שמעולם לא גורשנו ממך, הלא אתה חייב לפדות אותנו מיד שובינו ברוח ובגוף! ולא זו בלבד, אלא שבתורתך כתבת שאין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות, והלא גם אשה שנשטתה, בעלה חייב לפדותה משובה, נמצא איפוא, שעל אף היותנו שומים וחוטאים, עדיין צריך הקב"ה לפדות אותנו מחשכת הגלות הנוראה.

"כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה וְכו' נָקִי יִהְיֶה לְבִיתוֹ" (כ"ד - ה')

בספר "דברי אפרים" מביא ששמע בדרך הלצה, "אשה חדשה" הכוונה, אשה שצריכה בכל יום בגד חדש ושאר דברים יקרים, וכל יום נראית כאשה חדשה. התורה מבטיחה, שבהתנהגות זו "נקי יהיה לביתו", הכוונה מכסף, וכמו שכתוב [משפטים כ"א - כ"ח] "ובעל השור יהיה נקי", והגמ' בבבא קמא [מ"א] אומרת, יצא פלוני נקי מנכסיו. "שנה אחת" היינו, שבשנה אחת כל הכסף ייגמר.

"כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה וְכו' נָקִי יִהְיֶה לְבִיתוֹ שְׁנָה אַחַת וְשִׂמְחָה אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקָח" (כ"ד - ה')

שואל בספר "נפש יהונתן", לכאורה "אשר לקח" מיותר? ומתרץ, רואים תופעה, בחורים שאפילו שעד החתונה ישבו ולמדו, בכל זאת לאחר החתונה התחילו להתעסק בפרנסה והפסיקו ללמוד, ועליהם אומר העולם

בבדיחותא, שבחור ביום חתונתו כותב שני דברים, כתובה לאשתו וגט לתורה. ודבר זה אינו נכון, שאפילו ששעבד עצמו בכתובה לפרנס את אשתו, בכל זאת לפני זה שעבד את עצמו "לתורה" שנקראת ג"כ אשתו, כמו שכתוב "תורה ציווה לנו משה מורשה", והגמ' בברכות [נ"א] דורשת, אל תיקרי "מורשה" אלא "מאורסה", ושעבוד זה הוא קודם לשעבוד האשה שנשא, ששעבוד זה הוא מומן מתן תורה. ולפי"ז מובן הפסוק, "כי יקח איש אשה חדשה", בכל זאת "ושמח את אשתו", היינו התורה הקדושה שלקח עוד לפני שלקח את אשתו כעת, שיעסוק בתורה בכל יכולתו, ובזה ישמח אותה.

על פי זה הוסיף האדמו"ר מספינקא ירושלים זצ"ל, רש"י כתב על הפסוק "ושמח את אשתו - ישמח את אשתו", והמתרגם "ויחדדי עם אשתו", טועה. אבל בתרגום יונתן כתב כן, "ויחדדי עם אתתיה", וקשה לומר שהתרגום יונתן טועה. אבל לפי הנפש יהונתן הנ"ל, ששמח את אשתו הולך על התורה, מובן היטב, שבוה יש לומר "ויחדדי עם אתתיה", שיש לשמוח עם התורה הקדושה אפילו אחרי שהתחתן.

הרבי מקוצק אמר פעם לאברך שבא אליו בשנתו הראשונה לנישואין, תזכור את הרש"י על הפסוק "ושמח את אשתו" ותרגמו "ויחדדי ית אתתיה" "ושמח את אשתו", והמתרגם ושמח עם אשתו טועה הוא.

"כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה וְכו' נָקִי יִהְיֶה לְבִיתוֹ וְכו' וְשִׂמְחָה אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקָח" (כ"ד - ה')

בספר "אוצר אפרים" מביא רעיון נחמד ששמע מרבי שמואל הלוי וואזנר זצ"ל. אחת מברכות הנישואין הוא "אשר ברא ששון ושמחה, חתן וכלה, גילה רינה דיצה וכו'". לכאורה, מדוע המילים "חתן וכלה" נמצאים באמצע, בין "ששון ושמחה" ל"גילה דיצה"? ומתרץ, הקב"ה בורא לכל זוג זוג ברכה מיוחדת לששון ושמחה אהבה ולאחווה, והברכה הזאת היא רק אחרי החתונה, שאז בורא הקב"ה את הברכה, ואז חלה הברכה ומתחילים חיים חדשים באהבה ובאחווה, אך לפני זה אין את ברכת "אהבה ואחווה" שהתברכו החתן וכלה,

בספר "פניני רבנו האבי עזרי" לרבי משה מרדכי שולזינגר, מביא בסגנון דומה: אמר פעם רבנו ה"אבי עזרי" לחתן: תשמע לעצתי, לאחר שתתארס, אל תרבה להיפגש עם הכלה, ומדוע? הרי לכל אדם יש חסרונות, וכשאדם מכיר את החסרונות של בן הזוג שלו, זה צריך מאוד להפריע לו איך הוא יכול להשלים עם כאלו חסרונות, אלא שלאחר החתונה, לשם כך עשה הקב"ה בריאה חדשה - "אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה", וכשיש בריאה של חתן וכלה, החסרונות לא מפריעים. אבל זה רק לאחר החתונה, שיש בריאה של חתן וכלה, אבל לפני החתונה כשמגלים חסרונות אצל בן הזוג, זה מאוד מפריע, ולכן כדאי כמה שפחות להיפגש, וממילא לפני החתונה מספיק לראות רק את המעלות ולא לגלות את החסרונות, ולאחר החתונה כשיגלה את החסרונות, זה כבר לא יפריע.

"וְשִׂמְחָה אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקָח" (כ"ד - ה')

רבי שלמה זלמן אויערבאך היה רגיל לומר לחתנים לפני כניסתם לחופה, התורה אומרת "כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבור עליו לכל

דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת, ושמח את אשתו אשר לקח", הגבלת הזמן של "שנה אחת" נאמרה רק על אי הציאה לצבא ועל שאר עבודות הציבור, אבל "ושמח את אשתו" כתוב לאחר המילים "שנה אחת", ללמד, ש"ושמח את אשתו" הוא חיוב הנמשך לכל החיים.

"ושמח את אשתו אשר לקח" (כ"ד - ה')

הגמ' בברכות [ד:] שואלת, מדוע לא מופיעה האות "נון" ב"אשרי" כאשר הפרק הולך לפי סדר הא'-ב'? מתרצת הגמ', אות זו רומזת לנפילה, כמו שכתוב "נפלה ולא תוסף קום בתולת ישראל", וביקשו להצניע את הנפילה. שואל רבי שלום מאיר וולך בספרו "מעייני השבוע", במזמור "אשת חיל", הכתוב גם בסדר הא'-ב', מופיעות כל האותיות ובכללן האות נון. ותמוה: וכי בחיי עקרת הבית, אשת החיל, אין נפילות, אין ירידות, אין משברים?! ואכן, שלוש מאות שישים וחמשה ימים בשנה ניצבת היא על משמרתה, דואגת לכל, צופיה הליכות ביתה! כשמתבוננים בכך, מתמלאים רגשי הערצה! ברם, יחד עם זאת משתאים: מה, באמת סוד כוחה? אם נשוב ונתבונן במזמור, מדבר הוא בשבחי אשת החיל הגומלת טוב ולא רע כל ימי חייה, דורשת בחפץ כפיה, כמה מבעוד לילה ולא יכבה נרה, פורשת כפה לעני וידיה לאביון "מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה נודע בשערים בעלה בשבתה עם זקני ארץ, סדין עשתה ותמכור", משהו חריג כאן, אינו מובן מה הענין, המזמור כולו נסוב על אשת החיל ופעולותיה, כיצד השתרבב לכאן בעלה? מה עניינו כאן, בין עשיית המרבדים למכירת הסדין? והתשובה, בעלה מופיע לפתע - באות נון, אות הנפילה! הוא המעניק לה כח, עידוד ותמיכה, וכשצריכה היא עזרה, ממנה הוא ממקום שבתו עם זקני ארץ וממהר להושיעה! כמה נפלא וכמה מחייב!

"השמר בנגע הצרעת וכו' זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים" (כ"ד - ה' - ט)
"השמר בנגע הצרעת" שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת. [רש"י]

שואל ה"אור החיים", מפני מה נסמך הציווי "זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים", לציווי "השמר בנגע הצרעת"? ומתרץ, השמר בנגע הצרעת מלחכתו, כי לא הצרעת היא החולי שצריך 'לטפל' בה, אלא "זכור את אשר עשה ה' אלוך למרים", כלומר, התבונן ב'שורש' הדבר שגרם לצרעת, דהיינו לשון הרע, והוא הוא החולי שצריך רפואה, על ידי שיחזור בתשובה עליו. ה"משך חכמה" מסביר, כי מקור האיסור שלא לקוץ את הבהרת ולא לתלוש את סימני הטומאה נלמד ממרים, כי הרי כלל ישראל חיכו למרים שבעה ימים, אע"פ שיכלו לקוץ את הבהרת, מכאן יש ללמוד את גודל החטא שיש בקציצת נגעים.

"זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים" (כ"ד - ט')

מפרש הרמב"ן, זכירה זו היא כעין זכירת עמלק [להלן כ"ה - י"ז] שציותה התורה לזכור בפה, ובאופן זה לא נכשל בחטא לשון הרע, וזו מצוה בין התרי"ג מצוות שבתורה. והוסיף, שנצטוונו במעשה מרים להודיעו לבנינו ולספר בו לדורות, ואף על פי שהיה ראוי להסתירו שלא לדבר בגנותן של צדיקים, ציווה הכתוב להודיעו ולגלותו כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומה בפייהם, מפני שהוא חטא גדול וגורם רעות רבות ובני אדם נכשלים בו תמיד, כמו שאמרו [ב"ב קס"ה]: "והכל באבק לשון הרע".

"זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים" (כ"ד - ט')

כתוב במדרש [דבר"ר י"ג]. אמר משה, רבנו של עולם כבר עשית אותי רופא אם אתה רופא לה מוטב, ואם לאו אני רופא לה. מדרש זה דבר פלא הוא. מבאר ה"כתב סופר" על פי הגמרא ביומא [פ"ה:], שבעבירות שבין אדם למקום מועילה תשובה, אבל עבירות שבין אדם לחבירו, אין התשובה מועילה עד שירצה את חבירו ויפייסו והלה ימחל לו. משה רבנו הסתפק מדוע נענשה מרים, האם היתה זו עבירה שבין אדם למקום, או שמא בגלל שדיברה על משה נענשה, והרי זו עבירה שבין אדם לחבירו. לכן אמר משה "אם אתה רופא לה", היינו, אם זו עבירה שבין אדם למקום, מוטב, אך "אם לאו", אם אין אתה רופא לה, משום שזו עבירה שבין אדם לחבירו, אז "אני רופא לה", ואני מוחל לב בלב שלם.

"זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים" (כ"ד - ט')

על לשון הפסוק מתעוררות מספר שאלות. האחת, מדוע יש לזכור את דווקא את עונשה של מרים ולא זוכרים את עונשו של משה רבנו שידו נהפכה למצורעת, ועוד, המעשה עם משה רבנו היה שנים רבות קודם לכן וא"כ הציווי היה אמור להיות מוקדם יותר, ועוד יש להקשות מדוע מדגישה התורה שעונשה של מרים ניתנה בדרך, וכי יש משמעות למקום שבו ניתן העונש?

ה"חפץ חיים" יישב את השאלה הראשונה באמצעות מעשה שהיה עד לו. ה"חפץ חיים" נסע ברכבת, ובמהלך הנסיעה הבחין באשה שקמה לסגור את החלון, מכיון שהיה לה קר. חולפות מספר דקות, והנה בתה של אותה אשה, ניגשת לחלון ופותחת אותו. "את רואה שקר לי", אומרת האם לבתה. אבל לי חם, עונה הבת. כמה שוב האם ממקומה לסגור את החלון, וכשהתיישבה במקומה, התרוממה הבת החוצפנית ופתחה את החלון... וחוזר חלילה. לאחר שחזר הענין על עצמו מספר פעמים, אמרה האם לבתה, כשנחזור הביתה אעניש אותך.....

ה"חפץ חיים" התבונן במחזה שלפניו, וחשב, מה רוצה הקב"ה ללמד אותי בכך? שבדרך לא מענישים אלא א"כ מדובר במקרה חירום המחייב תגובה מיידית. זוהי הסיבה שהתורה חוזרת על העונש הניתן למרים שסיפרה לשון הרע, משה רבנו אמנם נענש אך לא היה בדרך, וא"כ אין ראייה על חומרת המעשה... צא ולמד עד כמה חמור עוון לשון הרע, עד שהקב"ה לא חיכה איתו עד שיגיעו בני ישראל לביתם וישבו על אדמתם, אלא עוד בהיותם בדרך העניש את מרים.

תירוץ לקושיה השניה אמר ידידנו ר' נפתלי רנד ז"ל בשם המפרשים שאמרו, כי משה רבנו נענש במצרים, בזמן של עידנא דריתחא, בזמן כזה מידת הדין משתוללת בעולם. אבל ביציאת מצרים, כשהקב"ה העניש את אויבי ישראל, ועם ישראל זכה להארה מיוחדת ולניסים עצומים של קריעת ים סוף, מן, שבעה ענני כבוד וכיוצא בכך, ולמרות זאת מקבלת מרים עונש כה חמור, מלמד הענין יותר מכל על חומרת העוון, שאפילו בזמן רחמים וחסד, אין ברירה אחרת אלא להעניש עליו. [תוה"ד הופיע בעלון לאור הנר.]

"זכור את אשר עשה ה' אלוך למרים" (כ"ד - ט')

שואל ה"חתם סופר" זצ"ל, לכאורה היה צריך להיות כתוב "זכור את אשר עשתה מרים", שהרי בא להזהיר על לשון הרע ולא לתלות הקלקלה בהקב"ה חלילה, לומר 'אשר עשה ה' אלוך'?

ועוד צריך עיון גדול, מפסוק זה שבא להזהיר על לשון הרע יוצא שנדבר לשון הרע על מרים הצדקת, ולהזכיר עוונה בכל יום?

ותירץ, נראה מזה שחלילה לומר שמרים ואהרן התכוונו לדבר לשון הרע על משה רבינו, אלא הם ישבו לדבר בשבחו וצדקתו של משה, על שפירש מאשה כושית יפת תואר וצדקת, כפירש"י שם, ושבחוהו בזה. וכפי שמדוקדק בדברי הכתוב [במדבר י"ב - א'] 'ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות וגו'', ושוב מתחיל מאמר חדש 'ויאמרו הרק אך במשה וגו'', ולפי הפשט הפשוט הכל דיבור ומאמר אחד, אך מתוך שדיברו בשבחו באו למאמר אחר 'ויאמרו הרק אך במשה דבר ה' וגו'', ועל זה נענשו.

והנה היה מהראוי שבזכות המצווה ששיבחו הצדיק, יגן עליהם ה' שלא יבואו לגנותו, אלא שהקב"ה הניחם למקרה העולם, ולהורות דרך לדורות העתידים, אפילו שדיברו בשבחו של משה בכל זאת באו לידי גנותו ונענשו כדי ללמד מוסר לעולם, שלא יספר בשבחו של אדם שמא יבוא לידי גנותו, והיינו 'יכור את אשר עשה ה' אלוך למרים', שהיה לו לשומרה מלחטא ולא שמרה כדי שתיקח מוסר, וממנה נלמד אף אנו להישמר מדבר על אדם מוטב ועד רע, שמתוך שבחו אתה בא לידי גנותו.

"וכי תשה ברעך משאת מאומה לא תבוא אל ביתו לעבוט עבטו" (כ"ד - י')
אומר ה"חפץ חיים", עד כמה שלא יגדל החוב שאתה נושה בחברך, יהיה נחשב בעיניך לכלום, אל תיכנס "אל ביתו לעבוט עבטו", לקחת ממנו משכון, התבונן וראה שכל תביעותיך נגדו, ולו הגדולות ביותר, כאין וכאפס הן לעומת החובות שהיך חייב לריבונו של עולם, והוא הרי אינו זקוק לבוא אל ביתך כדי למשכנך. כל לילה ולילה נשמתך ורוחך מופקדות בידו, ובנקל יכול הוא לעכבן, ואע"פ כן אינו עושה זאת, כך חובה עליך למרות כל תביעותיך שלא ללחוץ על רעך.

"השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש וכו' ולך תהיה צדקה לפני ה' אלקיך" (כ"ד - י')

הגמ' בבבא מציעא [ק"ד - ט"ו]. שואלת, וכי מאחר שמוחזירין את המשכון, למה בכלל ממשכנים? מתרצת הגמ', חוששים שמא ימות כשהמשכון אצלו, ובניו לא ירצו להחזיר. אמר ר' יוחנן, משכנו ומת הלווה, לוקח את המשכון מבניו. אומר המהרי"ל דיסקין, כל המטרה של המשכון, אפילו שחייב להחזירו כל יום ללווה, כדי לאפשר למלווה לגבותו לאחר מות המלווה, כדי שלא יהיה ככל המטלטלים שלא משתעבדים לבעל חוב. אדם הנוהג במידת הביטחון ומחזיר לעני משכנו, מתוך אמון שיוכל לגבות חובו מיד בנו של הלווה, יכול הוא לבקש מהקב"ה שישלם לו מידה כנגד מידה, וידחה את פירעון עוונותיו, מכיון שיוכל לחכות ולגבותם גם לאחר מותו, ע"י זה ירוויח שיוכל לעשות תשובה בינתיים. זו כוונת הפסוק "השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש", ובכך לא תפסיד כלום, שהרי אפילו אם ימות בעת שהעבוט ברשותו, תוכל לגבות מבניו. ואם תתנהג בדרך זו, אז "ולך תהיה צדקה לפני ה' אלקיך", גם אתה תוכל לבקש מהקב"ה להמתין לך בפירעון חובות עוונותיך, מאחר שגם אחר מותך ניתן חוב זה לפירעון.

"ולך תהיה צדקה לפני ה' אלקיך" (כ"ד - י')

הרבי ר' בונם מפרישיסחא היה אומר, שבכל מידה רעה ישנם אופנים שיכולים לנצלה לצד הטוב, ושאל הרבי ר' בונם זי"ע - למשל לאיזה דבר

טוב יכולים לנצל אפיקורסות? והשיב שאת האפיקורסות יכולים לנצל בעת נתינת צדקה, שכשבאים ומספרים לאדם שבבית פלוני גוועים ברעב ויש שם משפחה בת עשר נפשות ורעבים ללחם, בא אז פתאום היצה"ר ומתלבש בלבוש מאמין גדול ואומר לאדם - 'לא נורא הקב"ה הן ומפרנס מקרני ראמים עד ביצי כינים, הכי יעזוב משפחה בת עשר נפשות לגווע ברעב ?? לא ייתכן הדבר, ובוודאי וכלי שום ספק יעזור להם'. וא"כ, אומר המלך זקן וכסיל לאדם, איך צריך לתת להם אף פרוטה. על זה אומר הרבי ר' בונם זי"ע יש לאדם לנצל את האפיקורסות ולהשיב למלך זקן וכסיל - 'אם אני לא אעזור להם, הם באמת ימותו ברעב, ואל תבלבל לי עתה באמונה, עד כאן תוכן דברי קודשו.

לפי"ז ביאר ר' ישראל מנחם קיהן זצ"ל בספרו "מנחת ישראל", שזהו כוונת הפסוק "ולך תהיה צדקה לפני ה' אלקיך", שבצדקה אל תחכה על ה' אלקיך, אלא תתן את הצדקה לעני - "לפני ה' אלקיך" - קודם שה' אלקיך יתן לו.

"ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואילו הוא נשא את נפשו ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא"

"ביומו תתן שכרו וגו' ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא" (כ"ד - ט')
הקשה רבי חיים ב"ר בצלאל זצ"ל [אחי המהר"ל] בספרו 'ספר החיים' [ספר פרנסה וכלכלה, פרק ה'], למה נאמר 'ולא יקרא עליך', יותר היה ראוי שיאמר 'וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא'.

ומתיר, הכסף של העני ניתן משמים כפקדון לעשיר. ואף שהעשיר חושב שהוא עושה טובה לעני, אבל למען האמת אינו אלא קופאי המנהל את כספי הזולת. שכן 'יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית' [ויק"ר ל"ד - ה']. לכן כל זמן שהוא נוהג כהוגן, אף אם חוטא לפעמים ומשורת הדין היה עליו להיענש באיבוד ממון, עדיין מחמת שמתפלל עליו העני ומבקש מהקב"ה שימשיך להשפיע על העשיר אריכות ימים וממון רב, כדי שהוא ימשיך לתמוך בו, ראוי הוא לכך מצד תפילת העני. אבל כיון שתפסיק לתת לו, שוב לא יתפלל עליך, והרי יודע אתה היטב את מצבך, וכמה עבירות יש בידך, אשר בגינן ראוי לקחת ממך את כל הממון. וזהו שאמר ולא יקרא עליך אל ה', היינו ששוב לא יתפלל אל ה' לשלוח פרנסתו על ידך, כי ממילא אתה לא נותן לו את שלו, והרי 'והיה בך חטא', ומחמת עוונותיך תפסיד את הונך.

האדמו"ר מגור בעל ה"בית ישראל" הוסיף על זה, מצינו בגמרא [ברכות ד'] שדרכו של יהודי בעל מלאכה שבא מן השדה בערב, שהוא נכנס לבית הכנסת - אם רגיל לקרות קורא, ואם רגיל לשנות שונה, וקורא קריאת שמע ומתפלל ואוכל פתו ומברך. אם המעביד יעכב משכורתו ולא יהיה לו להביא טרף לביתו, ראשו יהיה מובלבל כמו שאמר [עירובין מ"א:] שהעניות מעבירה את האדם על דעתו ועל דעת קונו, ולא יוכל ללמוד ולהתפלל.

"ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא" (כ"ד - ט')

האלישיך הקדוש בספרו "תורת משה" אומר שבפסוק זה ישנם שתי נקודות חשובות: א. השכיר, שעובד ללחמו, לא יצטרך לקרוא אל ה' להצילו מיד עושקו, כי ה' קרוב אליו כמו שכתוב [תהלים ק"ט - ל"א] 'כי יעמוד לימין אביון'. ב. הקב"ה לא ישאיר את שכר השכיר המעוכב ביד המעביד, והוא יפסיד יותר מהשכר שמנע מהעובד, כך שכל מה שישאר בידו הוא רק ה'חטא', אך לא מעות.

"לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלקיך משם על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה" (כ"ד - י"ז - י"ח) ה"פנים יפות" מבאר את טעם שכונתבת התורה כדי שנוכח את שיעבוד מצרים, כדי שאם יחשוב יהודי שהתורה מעמיסה עליו יותר מדי חובות - לרחם על הלווה, על היתום והאלמנה, על הגר ושכיר יום, וכל שאר הציוויים בפרשה זו - יזכור שגם הוא היה במצב רע ומר בהיותו גר חסר אוניס כשהמצרים שיעבדו אותו בפרך.

"כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך ה' אלקיך בכל מעשה ידיך" (כ"ד - י"ט) שואל האלשיך מדוע כותבת התורה כי תקצר קצירך, לכאורה המילה קצירך מיותרת, ואם הקציר הוא לא קצירך הדין ישתנה? ועוד שואל האלשיך, הפסוק מסיים "למען יברכך וכו'", משמע שטוב לעבוד את ה' על מנת לקבל פרס באומרו למען יברכך וכו'. מתרץ האלשיך, הנה בפסוק י"ז כתוב "לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה", ויש מקום לומר שציוויים אלו באו לתועלת הגר היתום והאלמנה, ולא רק שלא תטה משפט הגר היתום והאלמנה אלא אדרבה תסייע להם ע"י מתנות עניים כמו לקט שכחה וכדו', אבל אומרת התורה שהחושב כך הרי הוא טועה, כי הקב"ה יכול לפרנסם בדרכים רבות ואינו צריך לך ולשכמותך כדי לפרנסם, ויכול הוא לפרנסם בלעדך, אבל כוונתו יתברך למען זכות אותך כדי שתתברך בזכות מצוה זו שתעשה.

מוסיף האלשיך, והנה לך ראייה מוחשית, והוא, כי השוכר פועל לקצור קצירו יקרה שישכח עומר בשדה כי לא לו יהיה הזרע אשר יקצור, ולכן לא ישים כל מעייניו בו שלא ישכח עומר, אך הקוצר קציר של עצמו בשדהו, בגלל שממונו חביב עליו, הוא שם לב עליו שלא ישכחהו, לכן אמרה אומרת התורה, כל חפצו יתברך הוא למצוא לך מקום לברכך, ולכן אפילו כי תקצור את קצירך של עצמך בשדך שאין דרך אנשים לשכוח משלהם עומר שלם, כי ממונם חביב עליהם. עם כל זה אני מבשרך כי "ושכחת עמר בשדה" כי ממני יצא הדבר שתשכחהו, ומצוה שלא תשוב לקחתו וכו' וכל זה הוא למען יברכך וכו' כי הקב"ה ממציא לך זכות למען הביא ברכה עליך.

"ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו וכו' למען יברכך ה' אלקיך" (כ"ד - י"ט) "למען יברכך" אע"פ שבאות לידו שלא במתכוין ק"ו לעושה במתכוין. אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה. [רש"י] כתוב בתהילים [ס"ב - ג'] "ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", לכאורה בפסוק זה יש סתירה מינייה וביה, אם הקב"ה משלם לאיש "כמעשהו" אז זה לא "חסד", כי חסד משמעותו לפני משורת הדין. אמר האלשיך, לפי דברי רש"י מבואר הפסוק, מדובר שנפל ממנו כסף, ומצא אותו העני והתפרנס ממנו, ואפילו שלא התכוון לצדקה, בכל זאת כיון שבפועל העני נהנה מזה, הקב"ה משלם שכר לבעל הממון. א"כ, מצד אחד זה "כמעשהו", כי העני נהנה מהכסף שלו, אבל בפועל השכר שמקבל הנותן עבור זה הוא בגדר "חסד", שהרי הוא לא התכוין לתתו לעני.

"כי תחבט זיתך לא תפאר אחריו" (כ"ד - כ) רבנו בחיי מפרש פסוק זה על פי הדרוש. "לא תפאר אחריו", אל תתפאר על העניים, אם אתה משאיר להם בטובך זיתים תחת האילן. רוצה התורה

ללמדנו, שראוי לאדם העושה חסד, שלא יפרסמו, וכמו שאמר שלמה המלך במשלי [כ"א - ו'] "רב אדם יקרא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא", היינו, רוב בני אדם מכריזים ומפרסמים את החסד והטובה שעושים ואינם מסתירים זאת, אבל "איש אמונים" הריהו מכסה ומסתיר את חסדו, ואינו מפרסמו, וזכה לתואר "איש אמונים" על שם הכתוב "ונאמן רוח מכסה דבר".

"כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט" (כ"ה - א) מדייק רבי זליג ראובן בענגיס, לא כתוב ונגשו אל השופט, אלא אל המשפט, כי אין הדין נתון ברשותו של השופט לדון כפי השערותו, וכגון להבדיל בין עשיר הגונב ובין עני שגנב רק כדי להשביע את רעבונו, רק "ונגשו אל המשפט" כפי שהוא כתוב בתורה.

"והיה אם בן הכות הרשע והפילו השופט והכהו לפניו וכו'" (כ"ה - ב) ולאחריו כדי שתים, מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו. [רש"י] כותב ה"כלי יקר", יש בזה רמז לדברי חז"ל [אבות ג' - א'] "הסתכל בשלושה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון", והוא שכח אחד מלפניו "מאין באת", ושניים מלאחריו "לאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון".

"והכהו לפניו כדי רשעתו" (כ"ה - ב) אל ה"פני מנחם" מוגר נכנס פעם מחנך, כדי לדבר על כמה עניינים חינוכיים. בין הדברים, סיפר לפניו על ילד שחבריו מציקים לו ומכים אותו, וכמה שהוא מנסה לדבר על לב חבריו שיפסיקו להציק לו ולצער אותו, זה לא עוזר מאומה. אמר לו הרבי לאותו מחנך, צריכים לומר למלמדים, שעליהם להסביר לתלמידים מה שאומר בעל הטורים [שמות ל' - ב'] שהנותן צדקה אינו מפסיד, כי הכסף חוזר אליו, והרמז הוא במילה "ונתנו" שאפשר לקרוא ישר והפוך, כי מי שנותן צדקה, הקב"ה מחזיר לו חזרה כפל כפליים. כך כאשר מכים או מציקים, עליהם לדעת כי המכות יחזרו אליהם, כי גם המילה "והכהו" אפשר לקרוא ישר והפוך, לרמז שמי שמכה את חברו, הן בידיים והן בדיבור, מכה את עצמו.

"ארבעים יכנו לא יוסיף" (כ"ה - ג) הגמ' במסכת מכות [כ"ב:] אומרת: אמר רבא כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה דאילו בס"ת כתיב ארבעים ואתו רבנן בצרו חדא פי' כמה טיפשים הם בני האדם, כלומר רובם, שעומדים בפני ספר תורה ולא עומדים בפני אדם גדול בתורה, שאילו בספר תורה שכתוב שיש להלקות את המחויב מלקות ארבעים מלקות, ובאו חכמים והפחיתו מכה אחת מן המנין. מכאן רואים את הכח ואת המעלה של חכמים. ולא עוד, אלא שמכוח הלימוד של החכמים הפחיתו לאדם במנין המלקות שחייב, ולכן תמונה מאוד הנהגתם של אלה שמכבדים רק את ספר התורה וקמים לכבודו, אך אינם מכבדים ומוקירים את חכמי התורה שניתנה להם הסמכות לפרש את דברי התורה. וזהו שבחם הגדול של תלמידי החכמים, שמונעים מיהודי מכה מיותרת.

ימצאו עצה בשבילך איך לבטל את המוות, לא תהיה יותר בעיה של חליצה, אבל את המוות אי אפשר לבטל, גם את התורה אי אפשר לבטל! ובוזה נגמר הדיון.

"וקצתה את כפה לא תחוס עיניך" (כ"ה - י"ב)

בספר ה"כתב והקבלה" שואל, מדוע ברוצח [י"ט - י"ז] נאמר "לא תחוס עיניך עליו", וכן במסית [י"ג - ט], ואילו כאן לא נאמר עליה? וכן בעדים וזממין לעיל [י"ט - כ"א] כתוב "ולא תחוס עיניך" ולא נאמר עליה? ומתוך, בעבירות שעונשן נוגע לגוף, נאמר עליו, שמשמעותו שהורגים אותו ממש, אבל בעדים וזממים שדרשו חז"ל שעין בעין פירושו כסף, שם נאמר "לא תחוס עיניך" בלי המילה "עליו", כיון שגופם לא נענש, וכן כאן בדמי בושות אין העונש בגופה, אלא נענשת בעונש ממון, ולכן לא כתוב לשון עליה.

"לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה" (כ"ה - י"ג)

הגמ' בב"ב פ"ה: אומרת, קשה עונשן של מידות, ולומדים זאת מהפסוק [י"ה - י"ב] "כי תועבת ה' כל עושה אלה", "אלה" לשון חזק. הגמרא מסבירה, שכאשר חנווני מרמה במשקל, הוא גונב מאנשים רבים, הוא לא יכול לדעת בדיוק ממי וכמה, ולכן קשה לחזור בתשובה על עבירה זו. ואומר הרב סילמן, לפי זה, אם אדם שמתחזה לצדיק ומחלק ברכות ולוקח כסף בתמורה, הרי זה כמו רמאות במידות, כי הוא מרמה אנשים רבים, ואינו יכול לדעת בדיוק את מי וכמה. וזה רמז בפסוק, שכתוב "כי תועבת ה' כל עושה אלה", אלה בגימטריה שלושים ושש - ל"ו, מי שעושה עצמו מל"ו צדיקים, קשה לו לחזור בתשובה.

"לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה" (כ"ה - י"ג - י"ד)

שאל המקובל רבי מרדכי הכהן זצ"ל בספרו "שפתי כהן" על התורה: לכאורה המילים 'בכיסך' 'בביתך' מיותרות, היה לו לומר 'לא יהיה לך אבן ואבן', מה לי היכן מונחות אבנים אלו. וביאר, התורה באה לרמז שעל ידי אבן ואבן שיהיה לך לרמות בהם את הקונים, תגרום לכך שלא תהיה בכיסך אף פרוטה למחייתך, וכן לא יהיה לך בבית שום כלי מכלי הבית שתצטרך להם. ואמר 'איפה ואיפה', שידאג ויתאנח ויאמר איפה הזהב שהיה לי, איפה הכסף שהיה לי, שלא ישאר בביתו כלום.

"לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה וגו' כי תועבת ה' אלוך כל עושה אלה כל עושה עול" (כ"ה - י"ג - י"ד)

יש לדקדק על כפל הלשון "כל עושה אלה כל עושה עול". מתוך בספר "שם משמאל" לרבי שמואל סאליר אב"ד לבוב על פי מה דברי הגמרא [ב"מס"א]: דאמר רב יימר לרב אשי: "לאו דכתב רחמנא במשקלות (-) "לא תעשו עול" וגו' [ויקרא י"ט - ל"ה] למה לי. אמר ליה: לטומן משקלותיו במלח" (שעל ידי זה מכביד משקלם), ומקשה: "היינו גזל מעליא הוא", ומתוך: "לעבור עליו משעת עשייה" ופירש"י, דהיינו "משעת הטמנה, ואפילו לא שקל בהן". ולפי זה מבואר לשון הפסוק, שבא לתרץ קושיית הגמרא - הרי הלאו של משקלות הוא מיותר, כי הוא נלמד מלאו של גזל, ומתוך, הכתוב בא להורות "כי תועבת ה' אלוך כל עושה אלה כל עושה עול", כלומר, דומה כאילו עשה עול, אף על גב שעדיין לא עשה עול עובר עליו משעת עשייה, משעה שטמן משקלותיו במלח כאילו כבר נעשה בו עול.

בספר "מאיר עיני חכמים" מביא בשם האדמו"ר מצ'ורטקוב, כתב טעם מדוע דרשו חז"ל להפחית את מספר המלקות, כי אם יקבל את מלא המלקות ויחשוב שכבר קיבל את עונשו, לכן אמרו חכמים להפחית מהשיעור, שידע האדם שעדיין לא בא על עונשו המלא ויפשפש במעשיו.

האדמו"ר מאוסטרובצא היה אצל המגיד ממזריטש, והשמיע באוזניו פלפול חריף כדרכו. אמר המגיד ממזריטש, הרבי הוא גברא רבא. אמר הרבי, כשרוצה הגמ' להוכיח גדלותם ומעלתם של חכמים, היא מביאה את הפסוק "ארבעים יכנו לא יוסיף", שדרשו חז"ל שהכוונה לשלושים ותשע, ולכאורה מדוע לא מביאים ראיה לכך מהפסוק שנאמר לפני זה [ויקרא כ"ג - ט"ז] "תספרו חמישים יום", שגם כאן דרשו חז"ל שהכוונה רק לארבעים ותשע יום. מכאן ראיה, שהיכולת לומר פלפול אינה מוכיחה כי אתה אדם גדול, מי שיכול להפחית מכה אחת מיהודי, זה אדם גדול. רק על כך אמרו חז"ל "כמה טיפשים האנשים וכו' ולא קמים לפני אדם גדול".

"ארבעים יכנו לא יוסיף פן יוסיף להכותו על אלה מכה רבה" (כ"ה - י"ג)

כתב רבנו בחיי, במנין המצוות יש שלוש מאות שישים וחמש מצוות לא תעשה, אבל לא על כולם לוקים, כמו למשל, אין לוקין על לאו שאין בו מעשה, או על לאו הניתק לעשה. מנין הלאוין שלוקים עליהם הוא מאתיים ושבע. מנין זה נרמז במילים "מכה רבה", רבה בגימטריה מאתיים ושבע.

"ולא ימחה שמו מישראל" (כ"ה - י"א)

ה"אבני נזר" שמע פעם איך מוזכר יהודי שם רשע מישראל, ומוסיף לאחר איזכור השם את המילים "ימח שמו". פנה אליו האדמו"ר ושאלו: הידוע לך מה דינו של ישראל מומר, שמת בלי בנים? אותו יהודי לא ידע ושתק. אמר לו ה"אבני נזר", הטור והשו"ע [אבן העזר רנ"ז] פסקו, שמומר שמת בלי בנים, אשתו חייבת חליצה, והרי חליצה היא במקום יבום, ובמצוות יבום נאמר "יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל", התורה בעצמה אומרת "ולא ימחה שמו" גם על מומר, ואתה אומר "ימח שמו"?

"ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו" (כ"ה - ט)

מדוע ציוותה התורה לחלוץ את הנעל כדי להתיר את היבמה. מבאר רבי יוסף שאול נתנון רבה של לבוב בספרו "דברי שאול" על פי פירושו של המהרש"ל לברכת 'שעשה לי כל צרכי', שיש בכך שבח מיוחד על שלטון האדם על הבריא, ואף על החיות והבהמות, בכך שהוא נותן את עורותיהם תחת רגליו. לדברי המהרש"ל נמצא שהמנעלים משמשים סמל לשליטת האדם. לפיכך כאשר משתחררת היבמה משעבודה ליבם, חולצת היא את נעלו רגלו, לאמר: איני משועבדת לך יותר.

בהגדה של פסח "מעשה רב" מסופר: הרוסים קראו לרבני רוסיה לאסיפה, בראשות רבי צבי רבינוביץ. אחד מראשי המשכילים שהיה מקורב למלוכה בא מטעמם, אמר לרבנים שעליהם להחליט עכשיו שמבטלים את מצוות החליצה. קם הרב רבינוביץ ואמר, סליחה, בשביל זה כינסת אותנו, הרי זה לא קשור כלל אלינו, זה קשור לוועידת הרופאים המתקיימת עכשיו בפטרבורג. תמה המשכיל, מה זה שייך לרופאים? אמר לו, אם הרופאים

"לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה" (כ"ה - י"ג)

"כי תועבת יהוה אלהיך כל עשה אלה כל עשה עול" (כ"ה - ט"ז)

סימומ של הפסוק נראה לכאורה כשפת יתר, אחרי שכבר אמר שעל עושה אלה הוא בכלל תועבת ה', מה מוסיף לנו "כל עושה עול"? אומר ה"כתב סופר" הפסוק בא כאן לרמוז לנו בזה כלל חשוב בענייני ממונות. מקובל לחשוב, שאדם חייב להתנהג בישירות כל עוד שגם הצד השני מתנהג באופן דומה, אך אם הצד השני שובר את כללי המשחק, אם הוא מנסה ללכת בדרכים עקומות, אזי הותר הכל. איך אמר דוד המלך? "עם עקש תתפתל".

ויותר מזה, לפעמים משתגר בחברה נוהג פסול וחוסר יושר נהפך ל"דבר מקובל". כאן בא היצר ואומר לאדם: עליך לנהוג כמנהג המדינה, אחרת תפסיד... אם תלך על דרך האמת והיושר, ירמו וינשלו אותך!

גישה זו מוטעית. אמנם כאשר משיבים עוול בעוול, התוצאה היא אולי צודקת, אבל בעיני התורה גם זה מאוס, גם זו "תועבה". אין די במה שהמטרה צודקת, צריך גם להשיג אותה באמצעים כשרים. ורמאות היא רמאות, עקמימות הינה ונשארת דבר עקום. אדם הנזקק לאמצעים כאלה, גם אם אינו נגב, בכל זאת הוא רמאי!

ועל זה אמר שלמה המלך [משלי כ"ט] "מי יאמר זכיתי ליבי טהרתי מחטאתי - אבן ואבן, איפה ואיפה, תועבת ה' גם שניהם". גם אם שניהם רמאים, גם אם הרמאות, העקמימות הפכה ל"נורמה מקובלת", עדיין אין זה מטהר את השרץ, כי מי יאמר זכיתי ליבי, הלא הלב מתעקם בכל זאת, והאדם נשאר מתועב לפני ה'!

"לא יהיה בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה" (כ"ה - י"ד)

אם עשית כן לא יהיה לך כלום. [רש"י]

שואל ההפלאה בספרו "פנים יפות", מדוע נענש החוטא באיבוד כל נכסיו? ומתוך, הגמ' בבבא בתרא [פ"ה:א] אומרת, אמר ר' לוי, קשה עונשן של מידות יותר מעריות, כי הגמ' במסכת יומא [פ"ה:א] אומרת, העובר על חייבי כריתות, תשובה ויסורין ממרקין, ואילו עונשן של מידות הוא עניות. והגמ' שם [קט"ז:א] אומרת, קשה עניות יותר מיסורי איוב, שנאמר [איוב ל"ז - כ"א] "כי על זה בחרת מעוני". א"כ, יוצא שעונש המידות קשה מעריות, שחטא עריות מתכפר בתשובה ויסורין, ואילו עונשן של מידות הוא יסורי עוני הקשים מכולם. והגמ' ביבמות [כ"א:א] מסבירה, כי חומרתן של מידות יותר מחייבי כריתות, כיון שעל חייבי כריתות אפשר לחזור בתשובה, אבל על מידות אי אפשר לחזור בתשובה, כיון שאינו יודע ממי גזל ואינו יכול להחזיר את הגזילה. אבל בחטא של מידות, בכל זאת יש דרך לתשובה, אם יורד מנכסיו ונשאר ריק בלי כלום, עד שאין לו ממה לשלם, אז פטור הוא מתשלומים וממילא מועילה תשובתו. וא"כ, האופן היחיד שבו יכול החוטא בחטא של מידות לחזור ולהתכפר, זה רק אם "לא יהיה לו כלום".

רבי ראובן קרלינשטיין מבאר על פי דברי הגמרא בסוטה [ט:א]: "תנו רבנן: סוטה נתנה עיניה במי שאינו ראוי לה, מה שביקשה - לא ניתן לה, ומה שבידה - נטלוהו ממנה [היא נאסרת על בעלה], שכל הנותן עיניו במה שאינו שלו, מה שמבקש אין נותנים לו, ומה שבידו נוטלין הימנו... וכן מצינו בקין, וקרח, ובלעם, ודואג, ואחיתופל, וגיהזי, ואבשלום, ואדוניוהו, ועוזיהו, והמן, שנתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם, מה שביקשו לא ניתן להם, ומה שבידם נטלוהו מהם". וכך הוא גם במשקולות: רצית לחטוף מידות ומשקולות? לא יהיה לך כלום! נמצא א"כ שבעונש זה שאין לו כלום הרי הוא נענש במידה כנגד מידה, כנגד מה שלקח מה שאינו ראוי לו, לוקחים ממנו מה שראוי לו.

"אבן שלמה וצדק יהיה לך" (כ"ה - ט"ז)

רבי חיים מוואלווין שמע מהגר"א מוילנא, שבחומש דברים מרומז בכל פרשה למה שיקרה במאה שנים מהאלף השישי לכריאת העולם, שבחומש דברים יש עשר פרשיות (ניצבים וילך נחשבים לפרשה אחת). שאל אותו הגר"ה, היכן שמך מרומז? ענה לו, בפרשתנו "אבן שלמה" "אבן" ר"ת אליהו בן שלמה. העיר על כך רבי אהרן קוטלר, יכול אדם שירמז שמו בתיבות של שבח, כמו "אבן שלמה וצדק", ואפשר שיירשם שמו בין אלופי עשירי ר"ל, בידו הדבר...

"אבן שלמה וצדק יהיה לך וכו' למען יאריכו ימיו וגו'" (כ"ה - ט"ז)

בשלוש מצוות עשה התורה מברכת את המקיימים אותם באריכות ימים, כיבוד אב ואם שילוח הקן ותלמוד תורה. בפסוק זה התורה מברכת אף את הנמנע מלעבור על מצוות לא תעשה באריכות ימים, וצריך להבין מדוע דווקא בלאו זה של איסור מעשה תרמית במשקל ובמידות, הבטיחה לנו התורה אריכות ימים ובמה שונה מצוות לא תעשה זו משאר הלאווין שהתורה כתבה שבגלל הזהירות בלא תעשה זה נזכה לאריכות ימים. אומר רבי חיים אפרים וייצ'יק בספרו "אור הנפש", לאו זה הוא כולל ומקיף כמעט כל חיי האדם הלהוט לחזור אחר פרנסתו ובכל רגע מזדמן לו נסיון של להיות מורה היתר לעצמו לומר איך אוכל להחזיק מעמד בחיים, אם להיות מדייק בדיוקים דקים מן הדקים במידות ובמשקלות, אם אשמור כל אזהרותיה של תורה בנידון זה, פרנסתי מה תהא עליה. ולכן הזהירנו התורה "ק והבטיחה, שדוקא ע"י זהירות זו, ע"י הנהגה כשרה ישרה והגונה באופן מוחלט, רק ע"י 'שלמות כזו', שלמות המשקל והמידות, נזכה לחיים ארוכים וטובים ולחיי מנוחה ושלווה, ללא מוסר כליות ומרדות הלב העלולים לקצר את חיי האדם.

ודברים אלו רמוזים בדברי רש"י ת"ל שנתכוונו הדברים למה שראיתי ברש"י ז"ל בפירושו על הפסוק [תהילים ל"ז - ג], "בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה", כותב רש"י ז"ל, ואל תאמר אם לא אגזול ואגנוב, או אתן לעני צדקה במה אתפרנס, ועשה טוב, ואז תשכון ארץ לאורך ימים, ורעה אמונה, תאכל ותתפרנס משכר האמונה שהאמת בהקב"ה לסמוך עליו ולעשות טוב עכ"ל. היינו שהאמונה העמוקה בחסדיו של הקב"ה שהוא משפיע לכל מאמיניו, באמונה זו תזכה לחיים ארוכים, ואף שזה נראה לך כנגד ההגיון.

"אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך למען יאריכו ימיו על

האדמה" (כ"ה - ט"ז)

"למען יאריכו ימיו על האדמה" משמע לכאורה, שאם לא, יהיה חס וחלילה קיצור ימים. אומר ה"פניני קדם", בדרך כלל הקב"ה אינו מעניש מיד, הוא מחכה עד שתתמלא סאתו של אדם, אבל אם האדם עצמו מחסיר מהמשקל, מחסיר מהסאה, אומר הקב"ה, אתה מחסיר מהסאה, גם אני לא אחכה שהסאה תתמלא. לכן הקב"ה יקצר את ימיו.

היה פעם איכר שמכר חמאה לחנווני מהעיר הסמוכה. כעבור זמן מה, הגיע החנווני לאיכר ואמר לו: אתה יודע שהחמאה שמכרת לי לא שקלה קילו, בקושי היה בה שמונה מאות גרם. ענה לו האיכר: מעניין, בדיוק לא מצאתי את המשקולת, אז השתמשתי כמשקולת בקילו סוכר שמכרת לי יום קודם.

"אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך למען יאריכו ימיך על האדמה אשר ה' נותן לך" (כ"ה - ט"ו)

מובא ב"ספר חסידים", הגמ' בברכות [ה']. אומרת: לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום, שכל המשלים פרשיותיו עם הציבור, מאריכו לו ימיו ושנותיו. מעשה ביהודי אחד שלא היה קורא שנים מקרא, כי לא רצה לחיות. אמר לו הרב: בכיבוד אב ואם נאמר [שמות כ' - י"ב] "למען יאריכו ימיך", ובמידות ומשקלות נאמר "למען יאריכו ימיך על האדמה", אם כן, אם אדם שאינו רוצה לחיות, מותר לו לרמות במידות ובמשקלות, או לעבור על כיבוד הורים? ודאי שלא, המצוה אמנם מאריכה ימים למי שאינו עושה לשם שמים, אך מי שעושה לשם שמים, אין קץ ואין סוף למתן שכרן של מצוות.

"זכור את אשר עשה לך עמלק" (כ"ה - י"ז)

אם שיקרת במידות ובמשקלות, הוי דואג מגירוי האויב. [רש"י] משמע כאן שבואו של עמלק היה מחמת הונאה במידות ובמשקלות. וקשה, שהרי בפרשת בשלח [שמות ה' - ו'-ח'] אמר קרא 'היש ה' בקרבנו אם אין. ויבא עמלק', הרי שסיבת מלחמת עמלק באה בעקבות היחלשות האמונה בה' (רש"י שם). ואיך אמר כאן רש"י סיבה אחרת, שמעשה עמלק הוא מחמת הונאה במידות ובמשקלות. ומתוך הנצי"ב מוולוז'ין זצ"ל, שני הטעמים טעם אחד הם. כשחסרה לו לאדם אמונה שיש ה' בקרבנו, הוא בא להרבות את הונו שלא בצדק. אבל אילו היתה אמונתו בה' ברורה, והיה יודע כי אין אדם נוגע במוכן לחברו והכל ממנו יתברך בדקדוק ובהשגחה פרטית, אזי לא היה משקר במשקלות כלל. בזה יש לבאר מה שכתבנו חז"ל [ב"מ מט., בכורות יג.] את המרמה במשא ומתן בתואר 'מחוסר אמונה', כי מה שעושה הון שלא ביושר, זו עדות על חסרון אמונתו בה'. (מאמר שאר ישראל אות מ, ועי' מעין בית השואבה לרבי שמעון שוואב)

"זכור את אשר עשה לך עמלק" (כ"ה - י"ז)

שואל ה"כתב סופר", מדוע נענשו פרעה, עמלק והמון, הרי היו שליחי הקב"ה לבצע גזירותיו? והתשובה, הם לא התכוונו ברשעותם למלא רצון ה', אלא הם רדפו את ישראל מתוך שנאה תהומית. וזה פירוש הפסוקים, "זכור את אשר עשה לך עמלק", אפילו ש"אתה עיף ויגע ולא ירא אלקים" והגיע לך עונש מהשמים, בכל זאת "תמחה את זכר עמלק", כי הוא חשב כל הזמן איך להציק לך, להרע לך, וגם אתה אל תשכח שגם במלחמתך עם עמלק לא יהיה בזה משום נקמה ושנאה, אלא כדי לקיים רצון הבורא.

"זכור את אשר עשה לך עמלק" (כ"ה - י"ז)

לפני זכירת עמלק כתוב זכירת מעשה מרים. אומרים בעלי המוסר, מדוע הם סמוכים? לומר לך, כשם שמדהדרין על שמיעת פ' זכור - עמלק, כך צריך להדר על זכירת מעשה מרים - לא לדבר או לשמוע לשון הרע.

"אשר קרך בדרך" (כ"ה - י"ח)

התורה מדגישה שמעשיו של עמלק היו בדרך, וכן בתחילת ההפטרה [שמואל א' ט"ו - ב'] כתוב "פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך". צריך להבין מדוע התורה מדגישה שהדבר היה בדרך, מבאר רבי יצחק הוטנר זצ"ל, ארבע פעמים עמלק נלחם נגד עם ישראל, פעם ראשונה לפני מתן תורה, פעם שניה לפני הכניסה לארץ ישראל, פעם שלישית לפני בנין בית המקדש הראשון, ופעם הרביעית היתה לפני בנין בית שני [בימי המן].

לה

מבואר מזה שכשעם ישראל עומד לעלות במדרגה אז בא עמלק לעכב מאתנו להתעלות, וכל זה ללמדנו כשבן אדם עומד להתעלות ברוחניות אז מגיע היצר הרע ומנסה להפריע לו בכך והדבר נעשה לו קשה, ואדרבה על האדם להתחזק כדי להשיג את הדרגה החדשה שייכול להשיג, וזה הרמז "בדרך", שתמיד כשנמצאים "בדרך" עליה בא עמלק [היצר הרע] ומנסה להפריע לנו להתעלות.

וכן אמר הגר"א מוילנא על הפסוק [רות א' - י"ה] "ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה" אם האדם רואה שהמעשים שרוצה לעשות כרוכים מאמץ סימן שזהו דבר טוב והיצר הרע נלחם בזה, ולכן ותחדל לדבר אליה.

"אשר קרך בדרך ויונב כך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלקים" (כ"ה - י"ח)

כתב המלבי"ם בספרו "התורה והמצוה" ישנן ארבע סיבות שמעוררות אנשים לצאת להילחם, וארבעתן לא היו קיימות כאן. א. להרחיב גבול ארצם - סיבה זו לא היתה כאן, כי היו 'בדרך' ולא היתה להם ארץ.

ב. מחמת פחד שיירש האויב את ארצו - סיבה זאת לא היתה כאן, שהרי הם תקפו את עם ישראל בצאתם ממצרים, הרחק מארצם.

ג. להראות כוחו ולהתפאר בגבורתו - סיבה זאת לא היתה כאן, כי מה הגבורה להילחם בעיפים ויגעים, שהיו עבדים ולא למדו תכסיסי מלחמה.

ד. בעבור דת, שחושב למצוא חן בעיני אלוהיו בהכחידו את אלה שאינם מאמינים בם - גם סיבה זאת לא היתה כאן, שהרי על עמלק נאמר 'ולא ירא אלקים' - לא היתה לו שום אמונה. הסיבה היחידה שבגללה נלחם עמלק עם ישראל היתה כפירה באלוקות, ובמלחמתם ניסו להקטין את ניסי ה' שעשה לישראל. ומכיון שהיתה זו מלחמה נגד ה', לכן נצטוונו לזכור ולא לשכוח.

"ואתה עיף ויגע" (כ"ה - י"ח)

עיף בצמא דכתיב ויצמא שם העם למים וכתוב אחריו ויבא עמלק. [רש"י] שואל ה"בית הלוי", מה הקשר בין הצימאון למים, לבין בואו של עמלק? ומתוך, כל הכח של עמלק נבע ממעשה כשפים, וכמו שכתב רש"י "בחר לנו אנשים" שידעו לבטל כישוף, ולכן משה רבנו העמיד את השמש במלחמת עמלק, כדי לבטל את כח הכישוף של עמלק שהיה על פי המזלות, וכיון שעמדה השמש, הפסיקו המזלות לשמש ועמלק לא יכל לעשות את כשפיו. והרי הגמ' בסנהדרין [ס"ז:] אומרת שהכישוף מתבטל במים, עיקר הכח של הכישוף הוא במקום שאין מים, לכן כשישראל היו ללא מים - "ויצמא שם העם למים", יכל עמלק להגביר את כשפיו הטמאים, ולכן "ויבוא עמלק".

"ואתה עיף ויגע ולא ירא אלקים" (כ"ה - י"ח)

החווה מלובלין היה אומר, "ואתה עיף ויגע ולא ירא אלקים", אתה יכול להיות עיף ויגע מרוב סיגופים ותעניות, ובכל זאת לא להיות ירא אלקים.

"אשר קרך בדרך ויונב כך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלקים" (כ"ה - י"ח)

"תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח" (כ"ה - י"ט)

ויש להבין, במה חטאו של עמלק גדול יותר משאר כל האומות שנלחמו בישראל, עד שעליו נאמר [שמות י"ז - ט"ז] "מלחמה לה' בעמלק מדור דור".

בספר "פרפראות להכמה" כותב: עמלק בגימטריה 240, זכר בגימטריה 227, כאשר תמחה את תיבת "זכר" מתיבת "עמלק", יישאר שלוש עשרה, שהוא גימטריה של המילה "אחד", לרמזו, כי ביום שימחה זכר עמלק, אז יהיה ה' אחד.

הובא בספר "רשומים בשמך" שסיפר הגרי"ש אונגר זצ"ל, מרן ה"חתם סופר" זצ"ל היה אך כבן ט"ז שנים, כשסיים ללמוד את הש"ס כולו, וביקש היחתם סופר' ממורו ורבו רבי נתן אדלר זצ"ל לעשות יומא טבא לרבנן ולשמוח בשמחת התורה. בא לפני רבו ושאל במה וכיצד יחוג את החג הגדול הזה, השיבו רבו שלכבוד סיום הש"ס יקבל על עצמו להתענות שלושת ימים רצופים לילה ויום ללא הפסק. והי ביום השלישי בהיותו כואב וחלש מן התענית הארוכה, יצא אל מוחץ לעיר לרעות בגנים ולשאוף אוויר צח. נתאחרה לה השעה והגיעה עת המנחה. נעמד שם ה"חתם סופר" לתפילה הוא עם חבריו הנלווים אליו. בעודם עומדים בתפילה, הופיע למולם ערל אחד שביקש להרע להם, ונמלטו כל בני החבורה על נפשם, לבר ממרן ז"ל שהמשיך בתפילתו לא נע ולא זע. כשסיים את תפילתו קרב אליו אותו ערל וביקש להכותו, מיד הרים ה"חתם סופר" את ידיו הקדושות כדיו של משה העושות מלחמה, ויך את הערל וימיתוהו. וסיים הגרי"ש אונגר את סיפורו: "ומקובלני, שכשחזר מרן ז"ל לרבו רבי נתן, קידם פניו בברכת 'ברוך הבא', ואמר לו: קיימת מצות מחיית עמלק".

"תמחה את זכר עמלק" (כ"ה - י"ט)

המילה "זכר" אפשר לקרותה זָכַר אך אפשר גם לקרותה זָכַר ויש להבין, מדוע כתבה התורה באופן שאפשר למעות כמו שטעה שר צבא יואב והרג רק את הזכרים של עמלק. כותב רבי חיים קניבסקי שיש בזה לרמז על המן הרשע שבא מזרע עמלק, ונהרג רק הוא ובניו ולא אשתו ובנותיו.

"תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח" (כ"ה - י"ט)

רמז יפה כותב רבי יוסף חיים מבאגדאד זצ"ל בספרו "אדרת אליהו". אחר אותיות 'שמים' באים האותיות 'תנ"ך', כי אחר השי"ן - תי"ו, ואחר המ"ם - נו"ן, ואחר הו"ד - כ"ף, ואין צריך לחשוב המ"ם השניה - פעם שנית, כי כבר חשבנו אות כמותה והיא המ"ם הראשונה. ונמצא כי אחר אותיות 'שמים' יש רמז לאותיות 'תנ"ך' שהם ר"ת 'תורה נביאים כתובים' - שהוא כללות כל התורה שבכתב. וידוע כי בזכות התורה ימחה שמו של עמלק. ולואת אמר 'תמחה את זכר עמלק מתחת השמים' - 'מתחת' דייקא, ר"ל מהרמז הרמז תחת אותיות 'שמים' - שהוא אותיות 'תנ"ך' הרומזים על התורה שבכתב, כי בזכות התורה ימחה שמו של עמלק.

"לא תשכח" (כ"ה - י"ט)

הפירוש של "לא תשכח" אינו רק שלא "תהיה שוכח", שהרי כבר כתוב בתחילת הפסוק "זכור את אשר עשה לך עמלק", אלא הפירוש, ודאי הוא שלא תשכח, עמלק מצידי יעשה הכל כדי שלא תשכח אותו. בספר "מגילת ספר" כתב מה שנכפלה האזהרה - "זכור" וגם 'לא תשכח' - מפני שמצוה כזאת, להיות נוקם ונוטר שנאה, הוא כנגד טבעו של עם ישראל הרחמנים בני רחמנים.

ובספר "העמק דבר" כתב 'לא תשכח' אינה רק אזהרה שלא לשכוח, אלא גם מעין נבואה שלא יתנו לנו לשכוח - כי בכל דור ודור לא יתן העמלק של אותו דור ליהודי לשכוח, וינסה להרע לו בכל דרך אפשרית.

מבאר מרן הרב מבריסק זצ"ל [הובא דבריו בספר נתיבות רבותינו], עמלק יש בו חיסרון מיוחד שלא היה בשאר האומות שהוא "ולא ירא אלוקים". וגם זה צריך ביאור שהרי שאר האומות גם לא היו יראי אלוקים? וביאור הדברים הם ע"פ הגמ' בב"ק [ע"ט:] מפני מה החמירה תורה ב"גנב" יותר מב"גזלן", משום שזה השווה כבוד עבד לכבוד קונו, וזה לא השווה כבוד עבד לקונו, אלא כיבד העבד יותר מקונו, שהוא ירא מבני אדם ומעין של מעלה אינו ירא. ולכאורה בעינינו הדבר תמוה, אדרבה. אדם עז פנים שלא ירא גם מבני אדם. צריך היה להיות עונשו גדול יותר.

אלא ביאור הענין, הגזלן חי חיי הפקרות ואלימות, הוא לא מחשב חשבונות ועושה כל מה שעולה על ליבו. אבל הגנב עושה כל הזמן חישובים, איך לא יראו אותו ואיך לא יתפסו אותו, ומתי כדאי לגנוב ומתי צריך להסתתר, אבל בכל החשבונות שלו הוא בדבר אחד לא מתחשב, בחשבון של מעלה, מעלים עינו מיראת שמים, הוא מפחד מכולם חוץ מהבורא עולם, הוא מכריז במעשיו שאין יראת אלקים עליו. משא"כ הגזלן במעשיו לא מכריז שהוא לא מפחד מהקב"ה, אלא שהוא לא מפחד מאף אחד.

זהו שאומר הכתוב על עמלק "ולא ירא אלוקים", שלא התנפל על ישראל כאותם המתנפלים בלי חשבון ובלי מורא, אלא היה מחשב ומתכנן כל מעשיו בחשבון ודעת, מתי יהיו ישראל חלשים. אשר אז יוכל להתגבר עליהם: כשהם "בדרך" "והנחשלים אחריו" חסרי כח שהענן פולטם (רש"י) "ואתה עיף ויגע... עיף בצמא ויגע בדרך (רש"י), הרי שהיה עמלק ירא מגבורת ישראל ולא מהשי"ת העושה להם חיל, שממנו אינו ירא כלל. ולכן הריהו "ולא ירא אלוקים". ומדה כנגד מדה: "מלחמה לה' בעמלק מדור דור", הוא לא היה ירא מאלוים, לכן תהיה מלחמת ה' עמו מדור דור.

בספר "שישים חכמה" מספר: שאלו את רבי יוסף חיים זוננפלד, הרי הציווי היא למחות דווקא את זרע עמלק, ועל בני האומה הגרמנית כולם אומרים שהם מצאצאי עמלק, וכמו שמביא במסכת מגילה [י:] בהגהות הגר"א, והרי בני גרמניה הם צאצאי יפת, וכמו שכתב הגאון בתחילת מסכת נגעים, ואילו עמלק הוא מבני עשיו? ותירץ, לא כתוב "מחה תמחה את עמלק", אלא כתוב "זכר עמלק", שפירושו, כל אומה שדרכה "זכרים" את עמלק, "תמחה".

"והיה בהניח וכו' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח" (כ"ה - י"ט) כותב ה"ילקוט סופר", בשעה שתשב בארץ במנוחה, תילחם בעמלק ותמחה את זכרו, אבל כשתהיה "מתחת השמים", לא בארץ אלא מפוזר ומפורד בין העמים בנכר, "מתחת השמים" ללא קרקע מתחת לרגליך, ושם לא תוכל לקיים בפועל מצוות "תמחה את זכר עמלק", לפחות "לא תשכח", תשתדל שלא לשכוח.

רבי משה פיינשטיין מבאר, כדי ללמד אותנו עד כמה יכולה להיות הדרדרות באדם, אדם יכול להגיע לכפירה ולהיות רשע גדול ולכפור במה שהוא רואה, כמו שהחטיאו עמלק את ישראל. לכן צריך האדם לחשוש ולהיזהר על עצמו שלא יכשל ח"ו לא רק בחומרא או במנהג שיפסיק לנהוג, אלא צריך לחשוש גם על עבירות יותר חמורות כמו גזל ורציחה.

"תמחה את זכר עמלק" (כ"ה - י"ט)

בספר "טעמי המנהגים" מביא בשם ספר "קב הישר" (פנט) שכתב, שהרבי ר' העשיל היה נוהג כשהיה רוצה לנסות את הקולמוס, היה כותב שם עמלק או המן, ואח"כ היה מוחק את שמם, כדי לקיים מצות עשה "מחה תמחה את זכר עמלק".